

472

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA IURIDICA ET POLITICA

52545

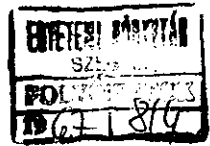
1967 APR 20.

Tomus XIII.

Fasciculus I.

52545

1-8.

**SZEGED
HUNGARIA
1966**

52545

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIII.

Fasciculus I.

ANTALFFY GYÖRGY

**Az állami és társadalmi szervek
viszonyának újabb állam- és jogelméleti
problémáiról**

SZEGED
1966

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

A HATALOM SZERVEZETI FORMÁIRÓL A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

1. A szocialista államnak — a kommunista társadalmi öngazgatásba, a szocialista jognak — a kommunista társadalmi önszabályozásba való átmenete az állam és jogfejlődés új elemeit hozza előtérbe. E jelentős kérdések elemzéséből új elméleti és gyakorlati következtetések vonhatók le.

Az új elméleti és gyakorlati következtetések összefüggnek a szocialista állam és jogtudományok különböző területeivel, az egyes szak-jogtudományokkal, amelyeknek *elméleti funkciójuk* e vonatkozásban az alábbiakban jelentkeznek:

- „— konkrét-szociológiai (vagy ami ugyanaz konkrét-jogi) kutatások révén oly tények, anyagok felhalmozása, amelyek lehetővé teszik a teljes kép kialakítását a vizsgált állami-jogi jelenségek jellegéről.

- a felhalmozott anyag elméleti feldolgozása (vagyis nem pusztán leírása és magyarázata), az állam és jog marxista elmélete alapján.

- a társadalom politikai szervezete, valamint a jogszabályok és jogviszonyok fejlődési törvényeinek feltárása

- előrejelzés-értékű tudományos jellegű javaslatok kidolgozása, ami lényegileg a jog társadalmi hatékonysága problémájának megoldását jelenti.”¹

Az állam és jogtudományoknak a kommunista öngazgatásba és önszabályozásba való átmenetét e tudomány differenciáltságának megfelelően kell tanulmányozniuk. Valamennyi területen ellenőrizni kell a „tudományos javaslatokat”. Nem kétséges, hogy az államjogtudomány, az államigazgatási jogtudomány, a munkajog tudomány és a termelőszövetkezeti jogtudomány stb. más-más oldalról közelítik meg az adott problémákat, illetve általában e probléma rész megnyilvánulásaiival foglalkoznak. Pl. az államjogi és az államigazgatási jogtudományok részletesen elemzik a tanácsok állandó bizottságait a kommunista társadalmi öngazgatás kialakulásával összefüggésben. Felvetődik, hogy *mi a szerepe a fenti kérdések vizsgálatában az állam és jogelméletnek?*

Az állam- és jogelmélet közvetlen tárgyának tekinti az állam és jog *egészét*, azok közös-általános vonásait, amelyek az állam és jog egészére jellemzőek.

A szocialista államiságnak a kommunista társadalmi öngazgatásba és a szocialista jognak a kommunista társadalmi önszabályozásba való átmenetének kérdései állam- és jogelméleti szinten is vizsgálhatók és feldolgozhatók, mivel ezek az állam és jog egészét érintik. Az állam- és jogelmélet körében a kérdést lehet vizsgálni mint az állami és nem-állami szervek, illetve funkciójuk, valamint a jogi és nem jogi normák, illetve funkciójuk viszonyának kérdését az állam- és jogelmélet fogalomrendszerével (így az államformával, az állami szervek funkcióival, a demokráciával, a jogalkotással, a

¹ Kazimircsuk. V. P.: A jogtudomány társadalmi rendeltetéséről és funkciójáról. KJCCy. 1966. 1. 7. p.

jogalkalmazással stb.) összefüggésben. Így e probléma az állam- és jogelmélet önálló tárgykörében is helyet foglal, illetve helyet foglalhat. Ebből a szempontból nem helytállóak azok a kritikák, amelyek azzal illetik az állam és jogelméletet, hogy az képtelenné vált a társadalmi irányítás egész mechanizmusának teljes megközelítésére, továbbá, hogy a társadalom politikai szervezetének több fontos szempontját kihagyta vizsgálódási köréből.

Ami a kritikát illeti: az állam- és jogelmélet eddig is átfogta a társadalmi irányítás egész mechanizmusát, *de általános szinten*, így a politikai szervezetek fontos szempontjai sem maradtak ki belőle.

A probléma részletei azonban az állam- és jogelméletből éppen e tudomány jellegéből adódóan kimaradtak, amelyek viszont helyet foglaltak, illetve azokat vizsgálták az állam- és jogtudományok más szakjogtudományi ágai-ban. Az állam és jogelmélet tehát eddig sem csupán az állami szerveket és a jogi normákat vizsgálta, hanem *elemezte azokat az egyéb szervezeti formákat is, illetve jogosultságaikat*, amelyekben keresztül a dolgozók résztvettek, illetve résztvesznek a szocialista államhatalom gyakorlásában is.

Vizsgálta továbbá a szocialista jog normái mellett az emberi magatartásokat irányító más társadalmi normákat is.

A fentiekből kiindulva és figyelemmel arra, hogy az állam- és jogtudományokon kívül más társadalomtudományok is vizsgálják az irányítás elméleti és gyakorlati kérdéseit a társadalom politikai szervezeteivel összefüggésben, az úgynevezett „politikai tudomány” kialakítása csupán célszerűségi, gyakorlati szempontból lehet indokolt, s különösen oktatási célt szolgálhatna.

A külön politika tudomány kialakítása ugyanis kiemelné az állam- és jogelméletből a társadalmi szervezetek vizsgálatának, a politikai tevékenységben való részvétel formáinak és módszereinek, a társadalom, az állam, és az egyén viszonyának, de az államapparátus egyes problémái vizsgálatának kérdéseit, s az állam- és jogelmélet problémakörét kizárólag az állam- és jog általános kategóriájának vizsgálatára korlátozná. (Továbbá érintené — ha a politika tudomány különböző koncepcióit vesszük figyelembe — az államigazgatási jogtudományt, a nemzetközi jogtudományt, az államjog tudományt, de ezen túlmenően a tudományos szocializmust, a politikai gazdaságtant, a marxista szociológiát és a szervezéstant is. Ezeknek a tárgyköréből el is vonna ismeretanyagot.) Ez pedig jelentősen érintené tudományunknak a gyakorlatot is szolgáló akaró célkitűzéseit.

Az előadottak alapján kívánjuk az állam- és jogelmélet síkján vizsgálni és elemezni az állami és társadalmi szervek viszonyának újabb vonásait a szocialista társadalomban, különös tekintettel hazánk viszonyaira.

2. Az állami szervek és a társadalmi szervek viszonyát nem lehet anélkül vizsgálni, hogy azokat ne hozzuk kapcsolatba a társadalom adott fejlődési szakaszával.

A szocialista társadalom változásának, fejlődésének megfelelően a szocialista állam fejlődésének két fő szakaszát különböztethetjük meg. Az első fő szakasz a politikai hatalom megragadásával kezdődik és a szocialista társadalom teljes és végleges felépítésének időpontjáig tart; a második fő szakasz a kommunizmus építésének kibontakozásával veszi kezdetét.

A szocialista állam fejlődésének első fő szakasza követi a szocialista társadalom fejlődésének szakaszát és magában foglalja a hatalom megragadásától terjedő időszakot a szocializmus alapjainak lerakásáig, továbbá a szocializmus teljes és végleges győzelme kialakulásáig terjedő időszakot. Ebben a

fő szakaszban, amely két alszakaszra oszlik, felépül a szocialista gazdaság, létrejön az egymással szövetséges, baráti munkás- és parasztosztály, változik az emberek társadalmi tudata, kialakul a társadalom politikai és erkölcsi egysége, a szocialista demokrácia elemei növekednek, s fokozott jelentőségre tesznek szert a társadalmi szervek is.

A második fő szakasz a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet időszaka, mely szintén két alszakaszt ölel fel; az egyik alszakasza már megvalósult a Szovjetunióban és a jövőben következik a második alszakasz ideje. Mindkét időszak az össznépi államra vonatkozik. Az elsőben az állam össznépiségét még a munkásosztály társadalmi vezető szerepe egészíti ki. A második feltehető időszak² az össznépi szocialista állam fejlődésének az a szakasza, amikor a szellemi és a fizikai munka közötti lényeges különbség, a város és a falu közötti lényeges különbség felszámolása, az osztálykülönbségek elenyészése közben fokozatosan megszűnik ez a vezető szerep is, és mindinkább kialakul az egységes, osztály nélküli társadalom. A második fő szakaszban az össznépi állam demokratikus vonásai is fokozatosan növekednek, erősödnek az össznépi állam és a társadalmi szervek közös vonásai, s mindinkább kialakulnak azok a feltételek, melyek az igazgatás társadalmi alapon történő végzését lehetővé teszik.

Amint láthattuk, a szocialista állam fejlődésének fő periódusain belül el kell határolnunk az egyes közbülső szakaszokat is.

E közbülső szakaszokon belül végbemenő újabb változások jelentős befolyást gyakorolnak a szocialista állam és a társadalmi szervek viszonyára, illetve azok érzékenyen reagálnak a társadalmi fejlődés e változásaira is. Az egyes szocialista államok fejlődésében az általános tendenciákat kifejező periodizációk azonban nem alkalmazhatók mechanikusan. A periodizációban is figyelembe kell venni a sajátos fejlődési feltételeket. (pl. a népi demokráciák fejlődésében az első fő szakasz első közbülső szakaszán belül is két alszakasz van.)

A periodizáció egyúttal rámutat a szocialista állam osztálytartalmának változására is.

Tanulmányunkban a társadalom és az állam, a társadalmi és az állami szervek viszonyának kérdéseit főleg az első fő szakaszra vonatkoztatva fejtjük ki, s a második fő szakaszban az állami és a társadalmi szervek viszonyának kérdéseivel összefoglalóan kívánunk foglalkozni. Hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy amint a szocialista állam két fő fejlődési szakasza között sincs merev válaszfal, úgy a társadalom és az állam, a társadalmi és az állami szervek viszonyát illetően sincs merev határvonal a két szakaszban, csupán fejlődési, fokozatbeli különbség áll fenn, különösen az állami szervek demokratizmusát illetően.

3. A fentiek alapján is vizsgálódásaink kiindulópontja a szocialista társadalom lényeges elemeinek az összefoglalása és rövid elemzése.

A szocializmus olyan társadalmi rendszer (a termelési viszonyok olyan összessége), a dolgozók olyan társadalma, ahol 1. a termelőeszközök zöme

² Halász Pál: Állam és jogrend a szocialista forradalomban. Studia. Pécs, Bp. 1962. 41. p. V. ö. F. M. Burlackij: Az össznépi szocialista államelmélet néhány kérdéséről. Sz. G. P. 1962. okt., sz. ahol a szocialista állam fejlődésének három szakaszáról beszél. Az össznépi állam létrejöttével kezdődik szerinte a harmadik szakasz. Nézetünk szerint is feltételezhető, hogy az össznépi fejlődésen belül is lesznek alszakaszok jöllehet közvetlenül erre nem utal az SzKP. Programja.

különböző formákban társadalmi tulajdonban vannak, s ez meghatározza a különböző osztályok és rétegek (csoportok) helyét és a termelés szervezését, irányítását; 2. a társadalmi gazdagság állandóan növekszik, s a termelt javak elosztása során fokozatosan érvényesül a „mindenki képességei szerint és mindenki munkája szerint” elosztási elv; 3. az osztályok közötti viszonyok kezdetben az egymással antagonisztikus ellentétben álló osztályok harcában, később a baráti viszonyban álló osztályok (továbbá az osztályokon belüli rétegek és csoportok) kölcsönös viszonyában fejeződik ki; 4. tekintettel arra, hogy osztályok vannak, létezik az állam, kezdetben mint a proletárdiktatúra állama, ahol a munkásosztály pártján keresztül az államhatalom vezetőereje, később pedig az össznépi szocialista állam formájában, ahol az egész nép, azaz a munkásosztály, a parasztság és a népi értelmiség a hatalom birtokosa.

A szocializmus előbbi meghatározása szükséges nemcsak azért, hogy kiindulópontul szolgáljon, hanem azért is, mert a szocializmusról, mind a Marx előtti politikai gondolkodók, mind a Marx utániak (így napjaink polgári szociológusai és a polgári politika tudomány képviselői) torz képet rajzolnak, sőt egyes mai politikusok is „kacérkodnak” e kifejezéssel (Természetesen más tartalmi elemekkel igyekeznek azt kitölteni).

A szocializmusnak mint meghatározott társadalmi rendszernek a fogalmi elemei közül bennünket a vizsgált kérdések szempontjából a felépítményi elemek közé tartozó politikai viszonyok érdekelnek elsősorban, de nem téveszthetők szem elől annak összefüggései a gazdasági viszonyok elemei közé tartozó jelenségekkel. A *politikai viszonyok leglényegesebb elemei viszont az uralmi viszonyok*. Hiszen ezek kapcsolatosak közvetlenül a szocialista társadalomban levő osztályokkal, s ezek érdekeit tükröző politikai intézményekkel.

Ahhoz tehát, hogy az állam és a társadalom közötti helyes viszonyt lásuk, szükséges megvizsgálni az adott társadalmi osztályszerkezetet, az osztályok egymáshoz való viszonyát. Látni kell azt, hogy akkor, amikor az állam és a társadalom viszonyát vizsgáljuk, nem lehet a társadalmat differenciálatlan egésznek felfogni, hanem figyelembe kell venni pontos, tudományos ismérvekkel jellemzett tagozódását. Csakis e tagozódás kimutatása eredményezheti a kettő közötti valóságos s egyben dialektikus viszony helyes feltárását.

A szocialista társadalom — osztálytársadalom, s e társadalom osztályszerkezetének a vizsgálata elsősorban a történelmi materializmus keretei közé tartozik filozófiai szinten, konkrét vizsgálata pedig a marxista szociológia tárgya. Az állam- és jogelmélet éppen az olyan kérdés vizsgálatánál, mint a szocialista társadalom és a szocialista állam viszonya, nem nélkülözheti az osztályviszonyok elemzését. A kérdés vizsgálatánál különbséget kell tenni egyrészt a szocializmus — mint társadalmi rendszer — alapjai lerakásának, másrészt teljes és végleges felépítésének időszaka között. Megállapítható, hogy bár vannak különbségek az osztályszerkezet belső tartalmát illetően, de az alapvető osztályok — melyek éppen tárgyunk szempontjából jelentősek — mindkét szakaszban léteznek. Az alapvető osztályok határozzák meg a társadalom jellegét. A szocialista társadalom alapvető osztályai: a munkásosztály és a dolgozó parasztság. (Ezek belső rétegeződésére és az átmeneti, valamint az egyéb rétegekre itt nem térünk ki.) A *szocialista társadalom e két alapvető osztálya az, amely közvetlen kapcsolatban van az uralmi viszonyokkal, ezek a szocialista államot kézbentartó osztályerők*. E két alapvető osztály között szövetség áll fenn, e szövetség azonban sajátos. Hiszen a vezetés e szövetségben a munkásosztályé, mely a munkásosztály különleges vonásai-

val függ össze, mint hogy ez a legforradalmibb, a legszervezettebb, s a legkövetkezetesebben harcol a szocializmus felépítéséért. A munkásosztálynak a munkás—*paraszt szövetségen belül, de a szélesebbkörű osztályszövetségen kívül is elfoglalt kizárólagos vezetőszerpe fejezi ki a proletáriátus diktatúráját, a párt által irányított munkásosztály államát.* Mint látható, a szocialista állam viszonya a szocialista társadalom osztályaihoz és rétegeihez differenciált a szocializmus teljes és végleges győzelméig, amikor is ez a sajátos differenciáltság megszűnik.

Már az előbbiekből is megállapítható, hogy a szocialista államot kézen tartó osztályerők a szocialista államon *mint szervezetek rendszerén keresztül* gyakorolják a hatalmat, de emellett mindig létrehozhatnak olyan *társadalmi-szervezeti formákat is, amelyeken keresztül irányítják, (pl. párt stb.) támogatják, befolyásolják, (pl. szakszervezet, ifjúsági szervezet, egyesületek stb.) és ellenőrzik a létrehozott államgépezetet.* Sőt ezek a társadalmi szervezetek bizonyos esetekben közvetlenül is végeznek állami tevékenységet (pl. a szakszervezet), s ezek szerepe fejlődik, változik.

A szocialista társadalomban a társadalmi szerveknek sokféle formája és széleskörű hálózata van, mely a szocialista társadalmat, annak osztályai, rétegei nagy többségét magában foglalja. Valamennyi társadalmi szerv egy cél érdekében tevékenykedik, sajátos funkcióinak megfelelően. A társadalmi szervek, az állami szervek fokozatait körülölelik és közreműködnek azok feladatának megoldásában; ezzel is megvalósul a polgárok részvétele a szocialista állam ügyeinek intézésében, az állam irányításában, feladatainak, tevékenységi formáinak kijelölésében. „Az uralmi viszonyok ... az államhatalmat kézen tartó osztályerőkben és azokban az állami és társadalmi szervezeti formákban fejeződnek ki, amelyekben az uralkodó osztályok államhatalma testet ölt.”³

Természetesen a szocialista állam és a szocialista társadalom közötti viszony nem csupán a társadalom oldaláról vizsgálható, hanem az állam oldaláról is, vagyis az államnak, konkrétan a szocialista államnak a társadalom irányában betöltött szerepéből kiindulva, figyelembe véve mindkét szempontonál a társadalmi szervek szerepét is.

Az állami és a társadalmi szervek viszonyát s együttműködési formáit vizsgálva szükséges a szerv, illetőleg a szervezet fogalmával foglalkozni...⁴

A „szervezet” szót rendszerint kétféle értelemben használják: tág és szűk értelemben. Szűk értelemben az egy — akár egészen laza — emberi közösség különálló sejtjét jelenti; tág értelemben pedig jelenti az ilyen sejtek egészévé tömörült összességét. Szerven általában több ember folyamatos és összehangolt — meghatározott cél, vagy célok elérését szolgáló — együttműködését értik. A szerv fogalmához tartalmilag hozzátartozandónak tekintik még azt is, hogy a szerven belül az egyes egyének együttműködése kötelező magatartási szabályok és egységes vezetés alapján bonyolódik le. *Végső soron szervezeten a „szervek” olyan összességét értik, amelyek rendszert alkotnak; egymáshoz való viszonyuk, a közös feladatok megvalósításában elfoglalt helyük tartós meghatározottsága tekintetében.* A magunk részéről elfogadhatjuk ezt a fejtegetést, annál is inkább, mert nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az állam- és jogtudományt tulajdonképpen nem is a szerv, mint

³ Beér—Kovács—Szamel: Magyar államjog. Budapest, 1960. 140. p.

⁴ Beér—Kovács: Az állami szervek rendszere a szocialista államban. (Állam és Igazgatás 1955.) 7., 506. p.

alany, hanem inkább az objektív szervi funkció érdekli, A szervi funkciót végző ember, mint ilyen, olyan értelemben kerül elő, amennyiben a jogi norma által szabályozott tényálladékot létesít.⁵

Az állami és a társadalmi szervezeteken belül a szervezet és a szervcsoportok különböző fajai találhatók meg.

Altalános felfogás az is, hogy a legfontosabb megkülönböztető jegy, amely a társadalmi és az állami szerveket egymástól elválasztja, *minden társadalmi formáción belül az, hogy az állam fennállásának idején, azzal együtt létezik az állami kényszer alkalmazásának lehetősége.*

Ezt az utóbbi megállapítást annyiban kell pontosabbá tenni, hogy ha a történelemben akár a régi Kelet államára, akár Hellászra, vagy éppen az ókori Rómára gondolunk, megállapíthatjuk, hogy az állam a hatalmi kényszerítés terén nem volt annak monopóliumával felruházva.⁶

A feudális állam fejlődésének utolsó stádiumát képező abszolút monarchiánál állapíthatjuk meg első ízben, hogy ott a közvetlen osztályuralom intézményei, formái elsorvadnak és a rendi intézmények jogai is átszállnak az uralkodóra. Ez az uralkodó minden korlátozástól mentes, abszolút hatalmat gyakorol, a törvények felett áll és minden jog forrása. Ekkorra a burzsoázia gazdasági ereje kiegyensúlyozza a nemesség politikai erejét, lehetetlenné téve kettőjük együttműködését a rendi szervezetekben. Az uralkodó osztály számára kényelmesebb, ha alulról aláásott diktatúráját a látszólag osztályokon felül álló monarchiával álcazza, amely a politikában a burzsoázia követeléseivel is kénytelen számolni. Az abszolút monarchia a földesúri osztály uralmának közvetett formája, de olyan formája, ahol uralma és érdekei bizonyos korlátozásokat is szenvednek.⁷

⁵ V. ö. H. Kelsen: Az államelmélet alapvonalai (A német kéziratból fordította és előszóval ellátta: Moór Gyula, Szeged, 1927. 74—81. p.)

⁶ Marton Géza: A római magánjog elemeinek tankönyve. Budapest, 1958. 9. Ezt akadályozta a rabszolgatartó termelési mód, amely mint tudjuk, „telj. hatalmat biztosított a rabszolgatartó számára rabszolgája felett. Ismeretes, hogy az állam olyan viszonyokat is szabályoz, amelyek a rabszolgatartás talaján születnek, ez azonban mégsem változtatta meg a hatalomnak, mint a hatalom nem állami formájának a lényegét. Tudjuk azt is, hogy a köztársasági Rómában mindehhez a hatalomnak még egy sajátos formája járult, nevezetesen a pater familiaris nagyhatalma, amely a római állam fejlődésének kezdeti stádiumában semmivel sem jelentéktlenebb, mint maga az állam. Ez a hatalom az uralkodó rabszolgatartó réteg hatalmának egyik legfontosabb bázisa volt a köztársaság korai időszakában. Amint azonban a társadalmi-gazdasági struktúrában bekövetkezett változások az atyai hatalmat csökkentették, egyre inkább előtérbe lépett az állami szabályozás. Ez a patria potestas lényegét érinti, aminek következtében az atyai hatalom elveszti azt a képességét, hogy szembehelyezkedjék az állami hatalommal. De még a római dominátus idején is fennáll a hatalmi kényszerítés állami monopóliumának korlátozása a rabszolgaság létével; igaz, hogy a császárság idején erősödik az állam szabályozó szerepe a rabszolgaság intézményével kapcsolatban is, azonban a bomló rabszolgatartó gazdálkodás rászorul arra, hogy annak fenntartása céljából az állam elnyomó közhatalmi kényszerítő erejét vegye igénybe, megszorítva a rabszolgatartó személyes hatalmát. A kialakuló és szilárduló termelési mód képezi az állam alapját a felbomló termelési mód viszont csakis az állam segítségével tud fennmaradni.

⁷ Pl. Franciaországban a XV. század végén és Angliában a XV—XVI. században. Lásd: Sarlós Márton: Egyetemes állam- és jogtörténet. Budapest, 1957., 114—119. sz. p. és 146—151. p. Vö.: Th. Hobbes: Leviathan (The English Works of Thomas Hobbes of Malbeshury, Edited by Sir William Molesworth, Bant, Vol. III. John Boh, London 1839. 210—211. p.)

Az államhatalom koncentrációja természetesen csapást mér az eddig legnagyobb hatalmú nem állami szervezetre, az egyházra is. Az új körülmények között az állam és az egyház dualizmusa már teljességgel lehetetlenné vált, mert az nemcsak az államhatalom belső egyesítésével került ellentétbe, hanem szembe került a nemesség és a burzsoázia megnövekedett érzékenységevel is az állami függetlenség tekintetében, amelyet kezdtek azonosítani a nemzeti függetlenséggel. A protestantizmus és az egyházi földtulajdon szekularizációja az állami elv győzelmét jelenti az egyház felett; az egyház igényét az uralomra tehát nemcsak a protestáns államokban, hanem azokban az államokban is szétzúzták, amelyek katolikus hiten maradtak.

A polgári viszonyokra jellemző gazdasági fejlődés szükségessé teszi az állandó jogalkotó tevékenységet, amelyet már nem kötnek a vallás vagy a szokás statikus normái. Ez a jogalkotó tevékenység időnként kifejezetten ellentétbe kerül az egyház normáival. A politikai fejlődés felszínre hozza azt a követelményt is, hogy minden tevékenység az állam kezében összpontosuljon, az állam teljhatalmának megszilárdítása és a centralizáció megvalósítása céljából. Az állam eképp a társadalmi élet minden „oldalát” a maga körébe vonta: a gazdaságot, a kultúrát és magát az életviszonyokat is szabályozza. Jóformán nincs olyan terület, amely jogilag hozzáférhetetlen volna az állam számára. Ez az elv szembeötlően testesül meg abban, hogy „a felvilágosult abszolutizmus” rendőrállama az egész társadalmi életet szabályozni akarja. A jogról alkotott új felfogás elválaszthatatlan kapcsolatban van a renaissance új világszemléletével. A jog és az állam szekularizációja egybeesik a kultúra szekularizációjával, amely megerősíti a földi élet jogait és mentesíti a politikát, a tudományt és a művészetet attól a feladattól, hogy túlvilági célokat szolgáljanak.

A minden hatalmat kezében egyesítő állam immár semmiféle hatalmi korlátozás alá nem esik.

Az abszolút állam, mely döntő lépést tesz a vallási szinkretizmus kiküszöbölésének útján, nem rombolta le a vallást és az, valamint az egyház továbbra is fontos szerepet visz a társadalom életében, mind a protestáns, mind pedig a katolikus országokban. Azonban — és ez a döntő — immár nem osztoznak az állammal a hatalmi kényszerítésben. Az egyház és a vallás helyzetét is az állam szabályozza. Eleinte ez a „Cuis regio, eius religio” elvben jut kifejezésre, később pedig a vallási türelem elvében, amellyel tulajdonképpen az állam újból megszilárdította önállóságát az egyházakkal és a vallásokkal szemben. A vallási, egyházi szabályok önmagukban elvesztik jogi erejüket és az államhatalom támogatására szorulnak. Ilyen támogatást csak akkor nyúj-

---

A jogi főhatalmat az állami hatalmat a legmagasabb fokon koncentrált formában gyakorolják, nemcsak egy szervben, hanem egy személyben összpontosítva: „L'état c'est moi” — ami az abszolút monarchia lényegét kifejező közismert formula. Az abszolút állam körülményei között a centralizált államhatalom a bomlásban levő feudális földbirtokok, a földesurak rendelkezésére bocsátja a parasztság elnyomása céljából szükséges apparátust és egybekovácsolja a széttagolt államterületet, hogy biztosítsa a burzsoázia érdekeit. Ez a centralizáció egyben — és ez az, ami a mi szempontunkból lényeges — a hatalmi kényszerítés összpontosítását jelenti. Az államhatalom az országon belül a kényszer monopóliumának birtokosává lesz, mint ahogy monopolizálja a kifelé irányuló állami, katonai funkciót is. — Felszámolja a hűbérurak és a városok saját iurisdiccióját és a hűbéruraknak a jogát, hogy magánhadsereget tarthassanak. A helyi szervek a hatalmat csupán az uralkodó megbízásából és „kegyelméből” gyakorolhatják.

tanak, ha ezt az „államérdek” megkívánja. Az állam függetlensége azonban nem az uralkodó osztálytól való függetlenséget jelenti, hanem ellenkezőleg azt, hogy az állam az uralkodó osztálynak még hathatósabb eszközévé vált és hogy az uralkodó osztály rábízza a maga sorsát, minthogy éppen az állam egyesíti kezében az osztálykényszerítés minden hatalmi eszközét. Az államnak tiszteletben kell tartania a számára kötelező és az uralkodó osztálytól származó erkölcsi-politikai normát, amely ennek az osztálynak politikai érdekeit és erkölcsi nézeteit fejezi ki. Ez a norma kendőzetlen formában mutatkozik Machiavellinél, úgy mint a fejedelem érdeke, amely egybeesik a korszak politikai moráljának a legfőbb követelményével: azzal, hogy bármilyen eszközökkel, bármilyen áron sikert érjen el az abszolút hatalom kiharcolása terén.*

Minél jobban diadalmaskodik azonban a gyakorlatban a „machiavellizmus”, annál nagyobb szüksége van tetszetős álcázásra. A nyers államérdek hirdetése nem áll az állam érdekében; emellett azt egyre nagyobb mértékben akadályozzák meg a korszak erkölcsi, politikai normái, a burzsoázia gazdasági sikerei, a növekvő, felemelkedő osztály érdekei és ezek fenyegető összefutása az abszolút monarchiával. Ezek olyan követelményekként öltenek testet, melyek az államra nézve is kötelezőek.

Összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a *hatalmi kényszerítés lehetőségével minden társadalmi formáción belül rendelkezett az állam, azonban a kényszerítés csak az úgynevezett abszolút államban lett monopóliummá.*

A) *A hatalom állami szervezeti formái alatt azt az elkülönült szervezetet értjük, amelynek segítségével az osztályhatalom megvalósul.* Az államhatalom a mindenkori társadalmi rend uralkodó osztályának a hatalma. Az állam kényszerítő erejének feladata, hogy az uralkodó osztály akaratának érvényesülését biztosítsa. Az állam funkciói pedig a kizsákmányolt osztály elnyomásának, a kizsákmányoló állam területe nagyobbításának, illetve védelmezésének és erősítésének (gazdasági, politikai, kulturális és egyéb téren) funkciói, mely jellemvonások érvényesülnek a kizsákmányoló állam minden történelmi formációjában. — Az állam mechanizmusa szintén nem szigetelhető el az állam szervezete által elérni kívánt célok osztályjellegétől. Az állam mechanizmusa az uralkodó osztályok érdekében működik, mert azok akaratát érvényesíti. Az állami mechanizmus működése mindenkor az illető állam funkcióitól függ, végső soron tehát attól, hogy az illető állam milyen típusú. Ez határozza meg az államgépezet sajátosságait, más osztálytartalmú államoktól való eltéréseit, illetőleg azokkal való azonosságait.

A elmondottakból következik, hogy miként az állam funkcióiról szólva megkülönböztetjük egymástól a kizsákmányoló állam funkcióit a szocialista állam — a proletáriátus államának — funkcióitól, hasonlóképpen megkülönböztetendők, mint egymástól minőségileg különböző mechanizmusok, a kizsákmányoló államok és a szocialista állam mechanizmusa. A kizsákmányoló állam a kizsákmányoló kisebbség akaratát, a szocialista államgépezet pedig a többség akaratát kifejező gépezet. Államgépezeten olyan szervek rendszerét értjük, amely az uralkodó osztály egész kényszerítő hatalmát tartalmazza, úgy, hogy a kényszerhatalom megvalósítása különlegesen kiválasztott és megfelelő tevékenységi módszerekkel dolgozó embereken keresztül történik. A le-

* L.: Niccolò Machiavelli: II. principe. Firenze. 1848.

nini meghatározás szerint az apparátus, amely a társadalomtól különválasztva kormányzókra és kormányzottakra osztja az embereket, bizonyos kényszerítő erővel rendelkezik, amellyel akarátát keresztül tudja vinni. A kényszerítő apparátus lényege nem változik, legfeljebb a formája. A hadsereg, a büntetőszervek, a felderítőszervek, a börtönök stb. mint az állam kényszerítő eszközei nem változnak. Lényegükre jellemző a szervek rendszere, kádereik, munkamódszerük. Csak a dialektikus összefüggésben lehet lényegét megérteni. Így lehet felfedni a burzsoá és a szocialista állami apparátus közti különbséget. Persze a kizsákmányoló államok mechanizmusa a kizsákmányoló kisebbségben levő osztályok akarátát juttatja kifejezésre.

A kizsákmányoló államok különböző típusai között levő előbb vázolt általánosság mellett azonban különbözőségeik is vannak: a burzsoá állam mechanizmusát pl. nagyobb szervezethez jellemzi, mint a hűbéri állam mechanizmusát. *Befolyásolja az állami mechanizmus szervezetét az állam politikai formájában beállott változás is.* Az uralkodó osztály az állami mechanizmust állandóan a politikai küzdelem változó körülményeihez, az állam egyes szervei előtt felmerülő új feladatokhoz idomítja.⁹ Így az imperializmus korában is lényeges átalakuláson megy át a burzsoá állam mechanizmusa. Ezekben a tényezőkön kívül más befolyásoló tényezők is vannak, így az államterület nagysága, a kulturális színvonal, a társadalmi hagyományok stb.

A marxizmusnak a proletárforradalom és az állam viszonyának kérdésében vallott álláspontja szerint a munkáosztály másképpen viszonylik a régi államgépezethez, mint a korábbi osztályok, ahol a politikai hatalmat egyik kizsákmányoló osztály a másik kizsákmányoló osztálytól vette át. Az uralomra kerülő kizsákmányoló osztály rendszerint a maga szervezetében és egyes intézményeiben is átvette, illetőleg a maga szükségleteinek megfelelően átalakította a korábbi állam mechanizmusát. A forradalmi munkáosztály, amely feladatánál fogva nem a régi államgépezet átvételét és átalakítását tűzi ki céljául, hanem annak széttörését, mert ez a gépezet alapvetően éppen abból a célból jött létre, hogy elnyomja a dolgozókat. „Szétzúzni ezt a gépezetet, összetörni ezt a gépezetet, ez az igazi érdeke a „népnek”, a nép többségének, a munkásoknak és a parasztok többségének, ez az „előfeltétele” a szegényparasztok és proletárok szabad szövetségének és az ilyen szövetség nélkül nem tartós a demokrácia és lehetetlen a szociális átalakulás.”¹⁰ „Éppen itt figyelhetünk meg egy olyan esetet, amikor a „mennyeiség a minőségbe csap át”; a demokrácia, amelyet az elképzelhető legnagyobb teljességgel és következetességgel hajtanak végre, burzsoá demokráciából proletár demokráciává változik át, állandó (azaz egy bizonyos osztály elnyomására szolgáló) különhatalomból olyasmivé lesz, ami tulajdonképpen már nem állam. A burzsoázia ellenállásának elnyomására azonban még szükség van. Különösen szükséges volt ez a kommün számára és bukásának egyik oka éppen az, hogy ezt nem elég határozottan tette. De az elnyomó szerv itt már a lakosság többsége, és nem a kisebbség, mint eddig mindenkor — a rabszolgaság, a jobbagyság és a bérabszolgaság idején egyaránt. Míhelyt azonban a nép többsége maga nyomja el elnyomóit már nincs szükség az elnyomáshoz külön hatalomra.” Ebben az értelemben az állam kezd elhalni. A kiváltságos kisebbség helyett külön intézmények (kiváltságos hivatalnokok, az állandó

⁹ V. ö. Levin: A szuverenitás lényegéről. Moszkva, 1948. c. monográfiájával.

¹⁰ L: Lenin Művei. 25. köt. 443—458. old.

hadsereg parancsnoksága), maga a többség közvetlenül hajtja végre az elnyomást és minél inkább vesz részt az egész nép az államhatalom teendőinek gyakorlásában, annál kevésbé lesz szükség erre a hatalomra.”¹¹ A képviseleti szervek felhasználhatósága már Lenin által is felismert tény; erről ezt mondja: „Arról, hogy a hivatalnoksereget egyszerre mindenütt megszüntessék, szó sem lehet. Ez utópia. De a régi hatalom gépezetét egycsapásra szétzúzni és ugyanakkor azonnal megkezdeni olyan gépezet kiépítését, amely módot ad arra, hogy fokozatosan megszüntessünk mindenféle hivatalnoksereget, ez nem utópia, ez a kommün tapasztalata, ez a forradalmi proletáriátus közvetlen soronlevő feladata. A képviseleti intézmények megmaradnak, de itt nincs parlamentarizmus, mint külön rendszer, mint a törvényhozó és a végrehajtó tevékenység különválasztása, mint a képviselők kiváltságos helyzete. Képviseleti intézmények nélkül nem képzelhetjük el a demokráciát, még a proletár demokráciát sem, de parlamentarizmus nélkül elképzelhetjük és el is kell képelnünk, hacsak a polgári társadalom bírálata nem üres szó számunkra, ha a burzsoázia uralmának megdöntésére irányuló törekvésünk komoly és őszinte törekvés, és nem választási frázis a munkások szavazatainak megszerzésére, mint a mensevikeknél és az eszereknél, mint a Scheidemannoknál és Legieneknél, a Sembáthoknál és a Van der Weldéknél.”¹²

A Szovjetunió Kommunista Pártja XX. Kongresszusának útmutatásai alapján, melyek alkotóan továbbfejlesztik a marxizmust, megállapítható, hogy a szocializmusba való átmenethez a palamentáris rendszer csak úgy járulhat hozzá, ha ezt a számos burzsoá országban hagyományos intézményt az igazi demokrácia, a dolgozók demokráciájának szervévé teszik.¹³

B. A hatalom társadalmi-szervezeti formáin azokat a szervezeteket értjük, melyek irányítják, támogatják, befolyásolják, ellenőrzik az állami szerveket. Ilyenek a politikai pártok, a szakszervezetek, szövetkezetek, egyesületek stb., amelyen beleilleszkednek abba a mechanizmusba, melynek segítségével megvalósul az uralkodó osztály politikai hatalma.

Ez minden állam vonatkozásában fennáll, függetlenül attól, hogy szocialista vagy kizsákmányoló típusú államokról van-e szó.

A felszabadulás előtti Magyarországon is működtek az államapparátust kiegészítő társadalmi szervezetek, amelyek között igen jelentős szerep jutott az ún. *hivatási önkormányzatoknak*; ezek az azonos foglalkozási körben működő egyéneket foglalták magukba. A hivatási önkormányzatok egy része kifejezetten *rendi jellegű* volt, és az ezekbe való belépés nélkül nem is lehetett az illető foglalkozást űzni. Ez volt a helyzet az ipartestületekkel, valamint az ügyvédi, a közjegyzői, a mérnöki, az orvosi, a sajtó és művészeti kamarákkal. A hivatási önkormányzatok másik részét jogi szempontból képviseleti jellegűnek mondták. Ezeknek a létrehozása szintén kötelezővé volt téve, de nem volt minden tagjuk érdekelt, hanem csupán ezeknek választottjaik. Ilyenek voltak a kereskedelmi és iparkamarák, a mezőgazdasági bizottságok és kamarák. A szabad hivatási önkormányzatok megalakítása az érdekeltek tetszésére volt bízva, tekintettel azonban arra, hogy ezekben általában a gazdasági élet hatalmasságai tömörültek, az őket kiszolgáló államhatalom „közjogi” elismerésben részesítette azokat. Ezek között a legjellegzetes-

¹¹ L: Lenin Művei. 25. köt. 443—458. old.

¹² L: Lenin Művei. 25. köt. 443—458. old.

¹³ Az SZKP XX. Kongresszusa (1956. február 14—15.) Budapest, 1956. 46—47. p.)

sebbek voltak: a nagybirtokosokat tömörítő Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE), a nagyiparosokat magába foglaló Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) és a nagy pénzintézeteket összefogó Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE). Az OMGE és a TÉBE urai határozták meg a Horthy rendszer egész gazdaságpolitikáját, ami megfelelt az imperialista korszak ama jellegzetességének, hogy az államapparátus immár teljesen alá van rendelve a monopóliumoknak.

Meg kell említeni a szakszervezeteket is, amelyek az általános egyesületi jog rendelkezéseinek voltak alávetve. Ez azt jelentette, hogy csak úgy működhetek, ha a törvényekben megállapított kellékeknek megfelelő és a belügyminiszter által láttamozott alapszabállyal rendelkeztek. Különleges korlátozások is vonatkoztak rájuk. Így nem alapíthattak fiókegyesületeket, vagy pl. az ipari munkások szakszervezeteinek csak magyar honosok lehetek tagjai. Az 1939 szeptemberében a kormánynak kivételes hatalmat biztosító rendeleték közzététele után új szakszervezetek egyáltalán nem jöhettek létre. A Horthy-rendszer hátránnyal sújtotta, diszkriminációs elbánásban részesítette a szakszervezeteket, annak ellenére, hogy azok tevékenységét szinte kizárólag az ipari munkásság körére korlátozta, és a földmunkások, a vasutasok, a postások, a közalkalmazottak szakszervezeti mozgalmának kiépítését megakadályozta.

A mezőgazdaság körében „képviseleti jellegű” foglalkozási önkormányzatok voltak a mezőgazdasági bizottságok és a mezőgazdasági kamarák. Az első világháború végéig csak vármegyei és járási mezőgazdasági bizottságokat állítottak fel. Egy 1920-ban alkotott törvénnyel hozták létre az országos és a kerületi mezőgazdasági kamarákat, valamint a községi mezőgazdasági bizottságokat.

Az ún. szellemi foglalkozást folytatók számára kötelező rendi jellegű kamarák kiépítését a rendszer erősen szorgalmazta. 1919. előtt csak ügyvédi és közjegyzői kamarák működtek, majd 1923-ban a mérnöki kamarák, 1936-ban az orvosi kamarák, 1938-ban a sajtókamarák, valamint a színművészeti és filmművészeti kamara alakult meg.¹⁴

A felsorolt és részben állami feladatokat is ellátó társadalmi szervezeteket illetően megállapítható, hogy ezek is magukon viselték az osztályuralom jellegzetességeit, nevezetesen a feudális és a kapitalista elemek sajátságos egybekapcsolódását.

A szocializmus építése során létrejött társadalmi szervezetek különbözőek. Ezek a szocialista demokrácia rendszerén belül egy cél érdekében fejtenek ki tevékenységet. Különösen jelentősek a pártszervezetek, a tanácsok (mint tömegszervezetek is), a szakszervezetek, az ifjúsági szervezetek, a szövetkezetek és különböző más társadalmi szervezetek.

E társadalmi szervezeti formák között különleges helyzetet foglal el a párt, mely vezető ereje az egész állami és társadalmi szervezetnek. A tanácsok olyan szervek, amelyekben a szocializmus építése folyamán mind erősebbé válik a társadalmi szervezeti jelleg. A népi demokratikus államok többségében speciális közvetítő láncszemként lát el tömegszervező funkciókat a népfront. Különleges jogi helyzetük van az ún. *társadalmi tömegszervezeteknek*, amelyek több szocialista államban (pl. Magyarországon is) nem es-

¹⁴ L.: Martonyi János: A hivatási önkormányzatok jelentősége. (Közigazgatástudomány, 6. köt. 1943., 265. p.)

nek az egyesületekre vonatkozó általános jogi szabályozás, sem az állami felügyelet alá. Az egyesületi jog alapján fejtik ki tevékenységüket a *társadalmi egyesületek*. Az egyesületek (és a társaságok) a jogirodalomban általános nézet szerint nem sorolhatók a politikai alap fogalmába. Több szocialista államban ma is ismereteseek az ún. *szakmai önkormányzatok intézménye*. Speciális szabályozás alapján működnek és gazdasági jellegű feladatokat látnak el a *szövetkezetek*. Megemlítendő a *közvéleménynek* az előbbi szervezeti formákon kívüli megnyilvánulási formái is. A közvélemény megnyilvánulási formái szorosan kapcsolódnak a népakarat folyamatos érvényesülésének közvetlen demokratikus módszereihez.

A társadalmi szervek különböző fajai közötti viszony vizsgálata előtt is szükségesnek mutatkozik rámutatni: a munkásosztály pártja az a vezető, irányító erő, amely *valamennyi társadalmi-szervezeti forma keretében érvényesül és amely egyben a közöttük levő kapcsolat biztosítója is*. A párt valósítja meg a munkásosztály vezető szerepét, mint a legmagasabb típusú társadalmi szervezet. Vezető szerepe abban nyilvánul meg, hogy a marxizmus—leninizmus tudományos elméletének birtokában elemzi a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit, általánosítja a társadalmi jelenségeket, meghatározza a társadalom szükségleteit és azt az általános politikát, amelyet a társadalmi szervek és az állami szervek is követnek tevékenységük során. Ez nem közhatalmilag vagy más módon kikényszerített akaratnyilvánítást jelent, hanem a társadalmi szükségletekkel és ennek megfelelően a dolgozó nép legszélesebb rétegeinek az érdekével összhangban álló tudományos megalapozottságú politikáról való meggyőzést, illetve e politika meggyőzés általi elfogadását.

A meggyőzés módszere érvényesül a társadalmi szervek egymásközi viszonylatában is. Ez kiterjed a párt tevékenységére is, illetőleg a párt vezető szerepére is a társadalmi szervek minden típusával kapcsolatban, beleértve a tanácsokat is mint tömegszervezeteket és a hozzá kapcsolódó társadalmi szervezeti formákat is. Az önkéntes egyesületek szabályzatai is általában rögzítik az összállami, össznépi érdeket kifejező párt irányító és vezető szerepének elismerését.

Az egyesületeket azonban nem csupán a pártszervezetek irányítják, hanem az állami szervek is, ezek alapszabályait a felelős állami szervek hagyják jóvá és felelnek e szervek tevékenységéért. (A szocialista állami szervek egyes funkcióinak az önkéntes egyesületek kezébe való átadása megköveteli ezek tevékenységének ellenőrzésére irányuló formák, módszerek tökéletesítését a törvényhozás útján is.)

Általánosan elfogadott álláspont szerint: *a társadalmi szervezetek a dolgozók érdekeinek megfelelően önként alakulnak a szervezeti öntevékenység, a tömegek politikai aktivitásának fejlesztése és az egyéni és a társadalmi érdek összeegyeztetése céljából*. Ezen szervezeti formák nem feltétlenül az állami szervezeti formákból alakulnak ki, lehetséges, hogy azt megelőzően jönnek létre, mint pl. a szovjetek, amelyek társadalmi szervként jelentkeztek és állami szervekké alakultak át. Itt kell felfigyelni az egyik olyan sajátosságra, amely a szovjet és a népi demokratikus rendszer közötti különbséget jelent, nevezetesen, hogy a szovjetek társadalmi szervekként jöttek létre és állami szervekké váltak a hatalom megadását követően, majd pedig a szocializmus építése során egyre inkább elvesztik kifejezett állami jellegüket és a társadalmi öngazgatási szervezeti forma egyik elemévé válnak, ami azonban nem jelenti a „visszaalakulást”—t, hanem a szervezet minőségileg új, magasabb

fokú megjelenését. Ez egyben az élet dialektikájának nyilvánvaló példáját is szolgáltatja, mert hiszen a tézis (szovjet: mint társadalmi szerv) és az antitézis (szovjet: állami szerv) kölcsönhatásaképpen létrejön a szintézis: mint a legmagasabb fokú társadalmi-gazdasági formáció szervezete: a társadalmi öngazgatási szervezet. Ezzel szemben a népi demokratikus fejlődésben (különösen áll ez a magyar viszonylatra) a tanácsi rendszer nem társadalmi szervből fejlődött ki, hanem törvényi aktus eredményeképpen jött létre és ez az államszervezet alakul majd át ugyancsak a társadalmi öngazgatási szervezeti forma egyik elemévé.

A társadalmi szervezeti formák is biztosítják a nép erkölcsi-politikai egységének további fejlődését, a szocialista társadalom és állam viszonyának harmónikusságát, a *jelentkező elidegenedési tendenciák leküzdését*.

A társadalmi szervezeti formák nagyban elősegítik és támogatják az állami szervek tevékenységét. Ebből következően az állami szervek a társadalmi szervezetekkel szoros kapcsolatban fejtik ki tevékenységüket, amelynek biztosítéka a szocialista államszervezet olyan felépítése, amely lehetővé teszi a társadalmi szervezeti formák *bekapcsolódását* az állami szervek munkájába. A társadalmi szervek tehát az állami szervek munkájával összefüggésben a következőkben jelentkezhetnek: 1. amikor a társadalmi szervezetek csak konzultatív jelleggel működnek közre az egyébként az állami szervre bízott feladatok ellátásában (állami szervek és társadalmi szervezetek együttes közreműködése meghatározott feladatok ellátásában); 2. amikor a társadalmi szervezetek az állami feladatok ellátásának rájuk hárításával együtt megkapják a feladat teljesítéséhez kapcsolódó hatalmi-hatósági jogosítványokat is (állami feladatoknak társadalmi szervek útján való ellátása); 3. amikor az állami feladat megvalósítását nem biztosítják többé közhatalmi jogosítványok (az állami funkciók társadalmisítása); 4. különleges eset lehet az, amikor a társadalmi szervezetek tevékenységét olyan területeken is hatósági jogosítványokkal kívánják felruházni, ahol eddig állami beavatkozás egyáltalán nem volt. A fokozatok meghatározása az alkotmányi szabályozás szintjén jelentős lehet — nézetünk szerint is — amellet azonban irányadó lehet a tekintetben is, hogy milyen fokú jogforrás intézkedhet eddig állami szervek által ellátott feladatoknak társadalmi szervezetekre való ruházásáról.¹⁵

4) *A szocialista állam és a társadalmi szervek viszonya összefügg a demokrácia, a demokratikus centralizmus kérdéseivel, az pedig a tételes jogban rögzített jogosultságokkal és kötelezettségekkel.*¹⁶

A demokrácia szó a „demosz” (a nép) szóból származik, ezen az ókori Athénben a szoloni osztályozás szerinti negyedik osztályba tartozó állampolgárokat értették. Rómában a demokráciát a „status popularissal” fejezik ki. Legtalálhatóbb arra talán a német elnevezés, a „Volksherrschaft”, vagy a „Volkstaat”. A demokrácia ugyanis az állam lényegét tekintve azt jelenti, hogy az államhatalom felségi jogkörét az ún. felségjogot vagy legfőbb hatalmat, akár közvetlenül, akár közvetve az állampolgárok összessége jogosult gyakorolni.¹⁷ A

¹⁵ V. ö.: Kovács István: A szocialista alkotmányfejlődés új elemei. Bp., 1962. 178. p. Berényi Sándor: Társadalmi szervek szerepe államigazgatásunk demokratizálásának továbbfejlesztésében. Állam és igazgatás. 1966. 1. 52. 25. p.

¹⁶ V. ö.: Szabó Imre: A szocialista demokrácia és a jog. Valóság. 1966. 3. sz.

¹⁷ V. ö.: Pöhlmann: Aus Alterthum und Gegenwart, 252. p. A polgári írók nagy része a demokrácián olyan államformát ért, amely egyrészt megfelel az általuk elképzelt jogállam, vagy „kulturállam” követelményeinek, amely intézményei

demokrácia azonban a hatalomgyakorlás módját tekintve különböző jelentésű volt a történelmi fejlődés különböző szakaszaiban. Ezért a demokráciának mint államformának egymástól igen különböző fajai léteztek. Élesen megkülönböztető az antik és a modern demokrácia. Amaz a nemzeti szervezetről fejlődve ki, sohasem bírta teljesen megszüntetni az állampolgárok keretén belül még fennállott nemzeti eredetű különbségeket, annál kevésbé kívánta bevezetni az állampolgárok közé a metoikoszok és a rabszolgák összességét. Athénben még Periklész korában is sokkal kiméletelebb módon nézték le a homályos eredetű szülöktől származó államférfiakat, közéleti személyiségeket, mint a polgári demokráciában, ahol a jogegyenlőségi érzéknek lényegesen magasabb foka alakult ki. Maguk az ókori törvényhozók is tudatában voltak annak az Arisztotelész által állandóan ismételt tételnek, hogy a szabadság és a demokrácia a nagy vagyonskülönbség mellett nem állhat fenn.¹⁸ Ez a tétel ma is érvényes, aminek bizonyossága az Egyesült Államok demokráciája is, amely a legtipikusabb plutokratikus oligarchia, s amelyben a szervezett mammut-vagyonok uralkodnak. Az amerikai politikai írók is figyelmeseztetnek a plutokrácia kérlelhetetlen, mindent lehengerlő uralmára, amely egyre kegyetlenebb és hozzáférhetetlenebb, mert a tőke inperszonalissá válik. Weyl erre mondja azt, hogy az anarchisztikus termelési móddal szemben a tröszt szükségzerű és jótékony szervezője volt a munkának és tőkének.¹⁹ Továbbá azt is állítják, hogy ez egyúttal megteremtője volt egy eddig elképzelhetetlen plutokratikus szervezetnek,²⁰ amelynek hatalma nemcsak a „trust builder”-nek millióiból, hanem billiókkal tartozó adósok légióinak függő helyzetéből²¹ is szívja minden lenyűgöző erejét és az egész demokratikus szellemet korrumpáló és alapjaiban dezorganizáló befolyását.²² Ez igen könnyű, mert hiszen a plutokrácia megerősödését nagyban elősegíti az USA demokratikusnak nevezett alkotmánya; amelyben a tehetetlen képviselők mellett a hatalmat a szenátus és az úgyszólván mindenható elnök gyakorolják. Különben is a képviselőházak összes érdemleges munkáját a képviselőházi bizottságok zárt ülésein intézik el, ami elősegíti a felelőtlen és a magánérdekeknek megfelelő döntések létrejöttét.²³ Jellemző *Laveleye* megállapítása, mely szerint „az Egyesült Államokban a népszuverénitás elve megvalósul a többségben, már kevésbé az egyes államokban és egyáltalán nem az államszövetségben.”²⁴ Ez a „törvénycsináló néma gép.”²⁵ A képviselőház tekintélyében és hatalomban messze elmarad a szenátus mögött és így az a különös eset áll fenn, hogy egy demokratikus köztársaságban a „demosz” úgyszólván nem vesz részt a törvényhozásban és a kormányzás irányításában, vagyis végső soron az alkotmány védelme alatt hat személy gyakorolja a tényleges hatal-

által lehetővé teszi az állampolgári jogegyenlőség alapján a születésre, a vagyon nagyságára tekintet nélkül magának az „értelmi” és „erkölcsi” egyéni értéknek lehető legjobb érvényesülését az államon és a társadalmon belül. Jelenti az alkotmány olyan politikai megoldását mint azt, hogyan lehetne a közöny érdekében az állam értelmi, erkölcsi és anyagi erőinek kifejtését előmozdítani.

¹⁸ *E. de Laveleye: Le gouvernement dans la démocratie* I. köt. 284. p.

¹⁹ *E. W. Weyl: The new Democracy.* New York. 1914. I. köt. 75. p.

²⁰ *E. de Laveleye: Le gouv.* I. köt. 76. p.

²¹ *E. de Laveleye: Le gouv.* I. köt. 93. p.

²² *E. de Laveleye: Le gouv.* I. köt. 95. p.

²³ *E. de Laveleye: Le gouv.* II. köt. 96. p.

²⁴ *E. de Laveleye: Le gouv.* I. köt. 137. p.

²⁵ *E. de Laveleye: Le gouv.* I. köt. 140. p.

mat.²⁶ Minél nagyobb a monopóliumok ereje, annál inkább teszi saját hatalmi törekvéseinek eszközévé az államot és alkotmányát, úgy hogy az üzleti politikusok valóságos diktatúrája valósul meg az Egyesült Államokban, akik a politikából élnek és annak gépezetét is saját céljaikra használják fel. A demokrácia ilyen formája tehát lényegében az érdekcsoportok összefogásának a lehetőségét és ezek uralmának a megvalósítását biztosítja. Így nyilvánvaló, hogy osztálytársadalomban valóságos demokráciáról, mindenki számára egyenlőséget biztosító demokráciáról nem lehet szó, hanem csakis osztálydemokráciáról. A „tisztá demokrácia” nemcsak tudatlanságra valló frázis, amely az osztályharc, valamint az állam lényegének meg nem értését árulja el, hanem teljesen üres frázis is, mert a kommunista társadalomban a demokrácia, miután gyökeresen átalakul és szokássá válik, el fog halni, de soha sem válik tiszta demokráciává.

A történelem ismer polgári demokráciát, ismert proletár demokráciát: az előbbi a feudalizmust, az utóbbi a kapitalista demokráciát váltja fel, de nem ismer „tisztá demokráciát”. Kétségtelenül történelmi haladást jelentett a polgárság demokratizmusa, azonban ez közel sem jelenti annak tökéletességét és még kevésbé azt, hogy annak fejlődése során megvalósulhatna a demokrácia minden osztály számára. A polgári alkotmányok, azok legdemokratikusabb formái is, fenntartanak mindig a burzsoázia számára bizonyos lehetőségeket, amelyeket érdekeik védelmére használhatnak fel, szükség esetén a munkásosztály ellen. Méltán állapítja meg Lenin: „hogy csak egy liberális feledkezhet meg úgy a burzsoá parlamentarizmus történelmi korlátozottságáról és viszonylagos voltáról, mint ahogy erről Kautsky megfeledkezik. Az elnyomott tömegek a demokratikus polgári államban is lépten nyomon szemben találják magukat azzal a kiáltó ellentmondással, amely a kapitalisták demokráciája által hirdetett formális egyenlőség és a között az ezernyi tényleges furfangos csel között van, amelyek a proletárokat bérabszolgákká teszik. Eppen ez az ellentmondás adja meg a tömegeknek a kapitalizmus rothadtságát, hazug, képmutató mivoltát. Eppen ezt az ellentmondást leplezik le folyton-folyvást a tömegek előtt a szocializmus agitátorai és propagandistái, hogy előkészítsék őket a forradalomra.”²⁷

Általában és céljaiban a szocialista demokrácia (mint proletár, később mint össznépi demokrácia) és a polgári demokrácia közötti különbség abban van, hogy míg a második alapvetően a kisebbségnek a többség feletti uralmát biztosítja (amit olyképpen mutatnak a burzsoá állami és társadalmi szervezeti formák, hogy a többségnek csupán formális jogokat adnak), addig az első, a szocialista demokrácia, központi kérdése a nép, a munkásság és a parasztság tömegeinek tényleges hatalmát biztosítani, azok jogait nemcsak deklarálni, de meg is valósítani.²⁸ Tehát az államhatalomban való tényleges részvétel, az állami irányítás tényleges gyakorlása, a társadalmi munka eredményeinek (termékek) tényleges biztosítása és a végzett munka arányában történő elosztás különbözteti meg alapvetően a proletár demokráciát a burzsoá demokráciától. A proletár hatalom megvalósítja a tömegek tényleges felszabadulását, mindenféle fizikai, gazdasági, szellemi és lelkiismereti elnyomás alól. A proletár demokrácia a demokráciát a többség, az elnyomott és kiszákmányolt tömegek számára valósítja meg, és biztosítja azok részvételét

²⁶ E. de Laveleye Le gouv. I. köt. 141. p.

²⁷ L.: Lenin Művei. 28. köt. 233—261. old.

²⁸ Lenin Művei u. o.

az államhatalom munkájában, az államszervezet irányításában és a kormányzásban.

A proletáriátus állami szervezete maga teszi lehetővé és könnyíti meg a dolgozók részvételét a hatalom gyakorlásában nemcsak a jogi szabályozással, hanem az alkalmas szervezeti formákkal is.

Ahhoz tehát, hogy megteremthető legyen az az államforma, amely a többség számára biztosítja a demokráciát, új államapparátust kell létrehozni. Ez először is megteremti a munkások és a parasztok fegyveres erejét, amely a néppel szorosan egybekapcsolódik, attól nincs elszakadva, másodsor olyan szervezeti megoldást kell találni, amely szoros, elszakíthatatlan, állandó kapcsolatot tart a népi tömegekkel, s amelyhez hasonló állami szervezet ezt megelőzően nem volt. Lenin ilyennek tekinti a szovjet apparátust, természetesen nem zárva ki más formák alkalmasságát sem. Ennek az apparátusnak harminadik ismérve, hogy mellőz minden bürokratikus formalitást, s minthogy tagjait választják és visszahívhatják, így természetesen a legdemokratikusabb apparátus is. A szocialista államapparátus negyedik ismérve az, hogy a különböző foglalkozási ágakba tartozókkal szoros kapcsolatot teremti, és ez megkönnyíti az osztályok megszüntetésére és a szocializmus felépítésére irányuló különböző szabályok végrehajtását. A szocialista apparátus ötödik ismérve az, hogy biztosítja a proletáriátus élcsapata, a párt nevelő, szervező, és irányító tevékenységének megvalósítását. És végül a szocialista államapparátus (szovjet, tanácsrendszer) egységes folyamattá egyesíti a törvényhozó és a végrehajtó tevékenységet.²⁹

A szocialista forradalom győzelmével tehát egy új típusú állam jön létre, amely a munkások és a dolgozó parasztok, az egész dolgozó nép állama. Az állam feladatai, funkciói — tartalmukat tekintve — alapvetően megváltoznak, de azok sokasága és jelentősége különösképpen a hatalom megragadása utáni időszakban szükségessé teszi az államnak mint kényszerítő hatalmi szervezetnek a fenntartását, „... van egy csodaszer arra, hogy egyszerre, egy csapásra megtízszerezzük államapparátusunkat, olyan eszköz, amilyennel soha egyetlen tőkés állam nem rendelkezett és nem is rendelkezhet. Ez a csodás dolog — a dolgozók bevonása, a szegényparasztok bevonása az államigazgatás mindennapi munkájába.”³⁰

A dolgozók államának megerősítését alapvetően indokolja a volt uralkodó osztály tagjai által kifejtett és a megdöntött társadalmi rend visszaállítására irányuló törekvés is, amely egyúttal meghatározza, illetőleg döntően befolyásolja a proletáriátus diktatúrájának módszereit.

A proletáriátus diktatúrája, amely az ellenséges törekvések felszámolására irányult, alapvetően különbözik azonban a társadalmi fejlődés során addig kialakult osztálydiktatúrától.

A demokrácia és diktatúra egymásnak kiegészítő részei, egymástól elválaszthatatlan fogalmak, melynek folytán az egyik nem határozható meg tartalmilag a másik nélkül, sem pedig fordítva. A proletáriátus diktatúrájának újszerűsége tartalmának sajátossága, egyben a demokráciának is egy új típusát valósítja meg a szocialista társadalmon belül, de „nem csupán a demokrácia formáinak és intézményeinek megváltoztatására általánosságban, ha-

²⁹ L.: Lenin Művei, 26. köt. Budapest, 89—90. p.

³⁰ L.: Lenin Művei, 26. köt. Budapest, 98. p.

nem éppen olyan megváltozása, amely a világon még nem tapasztalt mértékben biztosítja a demokratikus intézmények valódi felhasználását a kapitalizmus által leigáztottak, a dolgozó osztályok számára.”³¹

A polgári demokrácia és a parlamentarizmus eleve kizárta a néptömegek befolyását az állam életére, s az államszervezet olyan formákból tevődött össze, amelyek biztosították a nép közrehatásának kizárását. Ezzel szemben a szocialista államszervezet alapja és létének alapvető feltétele az, hogy éppen azoknak az osztályoknak a szervezetét jelenti, amelyeket a kapitalizmusban elnyomtak, vagyis a munkásoknak és a félproletároknak a szervezetét. *A szocialista állam tehát a társadalomnak azokat az elemeit vonja be az állam életébe, akiket még a legdemokratikusabb burzsoá államokban is kizártak abból, mert bár az alkotmány, a törvény egyenjogúaknak mondotta ki azokat, a valóságban jogfosztottak voltak.* Azokat az eszméket, amelyeket a burzsoá demokráciák politikai alapelvül tűztek ki, úgy a nemi, a vallási, a faji, a nemzetiségi egyenlőséget, a szocialista állam, a proletár demokrácia valósította és valósíthatta meg, mégpedig a termelési eszközök magántulajdonának megszüntetése alapján. A szocialista állam minőségileg új gazdasági alapjai szükségképpen megkövetelik a felépítmény, a politikai rendszer megfelelő átalakítását is. Lenin rámutat arra, hogy az állam megfelelő szervezete szükséges ahhoz, hogy alkalmas legyen „valóban egycsapásra szétzúzni és teljesen szétrombolni a régi, vagyis burzsoá hivatalnoki és bírósági apparátust, amely a kapitalizmusban még a legdemokratikusabb köztársaságokban is fennmaradt és amelynek fenn is kellett maradnia, mint-hogy a valóságban a legnagyobb akadálya volt annak, hogy a demokratizmus a munkások és dolgozók számára valóra váljon.”³²

A szocialista demokratizmus megvalósításának szervezeti feltételeit is ki kellett és ki kell építeni, amely a néptömegek jogai realizálásának alapvető előfeltétele. Az új szervezeti forma meg kellett, hogy feleljen az állam és a társadalom szocialista viszonyának és egyben a viszony fejlődését is elő kell mozdítania. A marxizmus—leninizmus tanítása szerint az állam politikai felépítmény a társadalom gazdasági alapján, melynek változása magával hozza annak megváltozását is. A burzsoá társadalomból és az államból a szocialista társadalomba és államba való átmenet szükségszerű, objektíve meghatározott folyamat, amelynek legfontosabb előfeltétele a kizsákmányoló állam szétzúzása. Az átmenet osztályharc formájában történik, amely a legfontosabb lépés az új államhoz és az új társadalomhoz.

A szocialista demokrácia elválaszthatatlan a szocialista állami és társadalmi szervezetek felépítési és működési elvének, a demokratikus centralizmusnak a problémájától. A proletáriátus szükségszerű történelmi fejlődésének eredményeképpen kivívott szocialista forradalom csak a párt vezetésével a demokratikus centralizmus alapján juthat győzelemre, mert a termelőeszközök köztulajdonba vétele és a hatalom megerősítése csak tervszerű, össztársadalmi érdekeket megvalósító *centralizált vezetéssel lehetséges, amely a helyi iniciatívákból indul ki a konkrét viszonyok valóságos felmérése alapján.* A demokratikus centralizmus először a párton belül alakult ki, amely ezáltal lesz tudatos és szervezett élcsapatává a dolgozóknak és nyer döntő befolyást

³¹ L.: Lenin Művei. 28. köt. 481—493. old.

³² L.: Lenin művei. 28. köt. 481—493. old. V. ö. továbbá: L. A. Grigorjan: Goszudarsztvo — Eto Mi, „Znanie” Moszkva, 1962.

a munkásosztály, hatalomra jutva pedig a proletariátus diktatúrájának segítségével megvalósítja a társadalmi életben is e szervezeti elvet.³³

A társadalmi fejlődés vizsgálata igazolja, hogy a demokratikus centralizmus a szocializmus építése során fejlődő és változó életviszonyoknak teljes mértékben megfelel. Elválaszthatatlan a szocializmus lényegétől és a munkásosztály helyzetéből adódóan az objektív valóság felismerése folytán kerül alkalmazásra, az osztályérdekek megvalósítása végett, mert az csak zárt, szigorúan szervezett és fegyelmezett formában képes azokat megvalósítani. A marxista—leninista párt a demokratikus centralizmus elve alapján megszervezve vezeti a munkásosztályt történelmi feladata megvalósítására, a tőke, a magántulajdon felszámolására és a szocializmus felépítésére.

A demokratikus centralizmus tehát a párt, a társadalmi szervek és az állam egyik legfontosabb eszköze a szocializmus építéséhez, amelynek alkalmazásával, a párt vezetésével a munkásosztály és az egész társadalom a termelőeszközök társadalmi tulajdonának alapján fejlődik és biztosítja az állam és a társadalom fokozatos egymáshoz közeledését.

A szocializmus építése ugyanis elválaszthatatlan a társadalom tudati fejlődésétől, *elválaszthatatlan az állam és társadalom közeledésétől*. Lenin megállapítása szerint a demokratizmus és a centralizmus összefüggésben van a néppel, vagyis a dolgozókkal és a kizsákmányoltakkal, s hogy ez a kapcsolat hajlékony és rugalmas. „Éppen az, hogy a szovjetek közel állnak a dolgozó néphez, teremti meg a küldött visszahívás és az alulról történő ellenőrzés különleges formáit, amelyeket most különösen nagy buzgalommal kell fejleszteni... Mi sem volna ostobább dolog, mintha a szovjeteket holmi megcsontosodott és elzárkózott intézményekké akarnók átváltoztatni. Minél határozottabban kell most síkra szállnunk a kíméletlenül keménykezü hatalomért, az egyes személyek diktatúrájáért, meghatározott munkafolyamatokra vonatkozóan, a merőben végrehajtási jellegű funkciók meghatározott eseteiben, annál változatosabbaknak kell lenniük az alulról jövő ellenőrzés formáinak és módjainak, hogy teljesen lehetetlenné tegyék a szovjet hatalom eltorzítását, hogy újra meg újra fáradhatatlanul irtsuk a bürokratizmust.”³⁴

A demokratikus centralizmus tehát nem szubjektív kívánságok eredményeképpen valósul meg, hanem az osztályharc objektív feltételei és a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet történelmi törvényszerűségei által meghatározott, vagyis objektíve szükségszerű. A demokratikus centralizmus elveit és problémáit Lenin igen behatóan fejtegette, amikor a cári Oroszországban napirendre került a szocialista forradalom lehetősége, szükségessége, s amikor analizálta az osztályharc feltételeit, a munkásmozgalom fejlődését és a párt szerepét. Feldolgozta az első és a második internacionálé, a német és az osztrák munkásmozgalom tapasztalatait s megállapította az új típusú párt alapvető sajátosságait.

³³ R. Rost: Der demokratische Zentralismus unseres Staates. Berlin, 1962. 47. p. „Es sind also keimeswegs die organisatorischen und strukturellen Fragen, in denen die eigentlichen Grundlagen des demokratischen Zentralismus und seiner Entwicklung zu suchen sind. Ein solches Herangehen würde die Sache auf den Kopf stellen. Wir können vielmehr die organisatorischen und strukturellen Fragen nur aus dem demokratischen Zentralismus selbst, der sich aus der prinzipiellen Entwicklung zum Sozialismus ergibt und mit ihr unlösbar verbunden ist, begreifen; für dieses Verstehen ist vor allem die Lehre von Klassenkampf von eminenter Bedeutung.”

³⁴ L.: Lenin Művei. 27. köt. 258—271. old.

A marxizmus—leninizmus tanainak megfelelően Lenin a dialektika alkalmazásával felismerte, hogy a demokratikus centralizmus elválaszthatatlan a proletár demokratizmustól és az egyik nem valósulhat meg a másik nélkül. A demokratikus centralizmus a néptömegek történelmi szerepére, alkotó, tudatos iniciatívára alapul, és kifejezi a marxista—leninista párt bizalmát a dolgozó tömegek iránt. Ebben rejlik ezen elv legyőzhetetlensége.

A demokratikus centralizmus mint szervezeti és működési elv magában foglalja a centralizációt, amely a párt és a munkásosztály által vívott harc távlatainak megfelelően nyer kidolgozást. Magában foglalja a párton belüli demokráciát. Továbbá magában foglalja a vezetés kollektivitását a belső demokráciával összefüggően, amely elősegíti az egyoldalúság megelőzését, a hibák kijavítását és a káros személyi kultusz elkerülését. Végezetül biztosítja a szilárd, tudatos fegyelmet összefüggésben az alkotó aktivitással, a pártfeladatok, illetőleg a párthatározatok maradéktalan megvalósításának köteleességét és a harcot minden revizionista, opportunista és dogmatikus megnyilvánulás ellen.

A demokratikus centralizmus elvének fejlődése *mint az osztályharc vezér-elve* szubjektív és objektív tényezők által meghatározott, amelyek éppen a párton fejeződnek ki a legmagasabb fokon, minthogy az rendelkezik azzal a tudományos világnézettel, melynek segítségével a társadalmi fejlődés menetét megállapítani és így a feladatokat megoldani alkalmas.

A szubjektív faktor ilyen módon — mint az objektív fejlődés eredménye — *egyre jelentősebb szerepet játszik*, amelynek léte és fejlődése előfeltételként megkívánja a demokratikus centralizmust, amelynek mint formának a segítségével a párt a munkásosztályt és a társadalom minden tagját a törvényszerűségek felismerésére neveli és megmutatja azokat a távlatokat, amelyek meghatározzák az emberi cselekvéseket.

A szocialista forradalom és a szocializmus felépítése elválaszthatatlan a szubjektív faktortól, a tudat legmagasabb fejlettségi fokától és a szervezet legmagasabb formájától, *mint ahogy az a párton megtestesül*. Itt lényegében a párt és a munkásosztály társadalmon belüli vezető szerepének megvalósulásáról van szó, amelynek véghezvitele, ugyancsak elválaszthatatlan a demokratikus centralizmustól, mert az objektív követelmények megvalósítása csak a centralizált, tudományos alapokon szervezett pártvezetés, a néptömegek aktivitása és iniciatíváinak egyesítése útján érhető el.

Ezzel koránt sem merítettük ki azokat a tényezőket, amelyek a demokratikus centralizmust meghatározzák.

Már az osztálytársadalmakban is, a termelési viszonyok meghatározott fejlettségi foka mellett, a munka gyors társadalmasodási folyamata biztosítja a demokratikus centralizmus feltételeit. A termelőerők fejlődésével egyre élesebb ellentétbe kerülnek a különböző társadalmi osztályok, vagyis végső soron a termelőerők és a termelési viszonyok, ami magában foglalja a demokratikus centralizmus megvalósításának követelményeit is. Ismeretes, hogy a kapitalista társadalomban a termelőeszközök feletti magántulajdon következtében spontaneitás, konkurrencia és anarchia uralkodik, aminek következtében a társadalmi osztályok között antagonisztikus ellentmondás alakul ki. A kapitalizmus magasabb fokán a lehetséges végső határig előrehalad a termelés társadalmasítása és ez létrehozza ugyancsak a demokratikus centralizmus objektív feltételeit, ami végső konzekvenciájában arra utal, hogy az individualizmus meghaladott és a társadalmasodás lép előtérbe. Azok a határvonalak, amelyek a ma-

gántulajdon következtében létrejönnek, egyre inkább el kell, hogy mosódjanak.³⁵

A társadalmi viszonyok alapvető megváltoztatása csak a társadalom tagjainak a demokratikus centralizmus elve alapján való vezetése mellett valósítható meg. Ez a megváltoztatás napirendre kerül már a szocialista forradalom és végül a proletariátus diktatúrájának időszakában is az egész társadalomra kiterjesztve, azzal a céllal, hogy *felszámolják az állam és a társadalom, a polgár közötti ellentmondást*. A párizsi kommün vonatkozásában Marx is rámutatott arra, hogy a bürokratikus centralizmus felszámolásával lehetővé vált a néptömegek alkotó kezdeményezése, amely azonban nem veszélyezteti a nemzeti egység létét, hanem úgy kell megszervezni a társadalmi berendezkedést, hogy a kettő egymást kiegészítse.³⁶

A társadalomnak a kizsákmányoló társadalmakban megvalósított látszólagos egysége nem más, mint a despotizmus centralizációja, amely szemben áll a nemzet alapvető érdekeivel és fejlődési távlataival. A proletariátus forradalma az, amely először biztosítja a társadalom életében az állampolgárok valóban szabad egyesülését és alkotó készségük kifejlődését.

A forradalmi gyakorlat megvalósította és átültette az életbe ezt a szervezeti és működési elvet. Mind a Szovjetunióban, mind a népi demokráciák történelmi tapasztalatai a demokratikus centralizmus elve alkalmazásának helyességét bizonyítják. Bizonyítják, hogy az teljes mértékben megfelel a proletariátus diktatúrája lényegének, amelynek tartalma a dolgozó parasztsággal és a társadalom más dolgozó rétegeivel együttesen gyakorolt hatalom. A demokratikus centralizmus érvényrejuttatásával lehetséges ugyanis a kapitalista termelési módot a kapitalista állammal együtt felszámolni és elnyomni a burzsoázia ellenállását, valamint mozgósítani a tömegeket a szocializmus felépítésére. Megnyilvánul ebben egyúttal a proletariátus diktatúrájának történeti jelentősége is. A kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet formája és az alkalmazott eszközöket tekintve, igen sokrétű és a konkrét viszonyokhoz alkalmazkodó, azonban lényege: a proletariátus diktatúrája, melynek feladata egyrészt a régi elnyomó gépezet szétfűzése, másrészt az új termelési viszonyok létrehozása és ezen belül a termelőerők tervszerű vezetése. Ebben rejlik a proletárdiktatúra valóban alkotó tevékenysége, amely biztosítja a centralizált vezetést és a demokrácia érvényesülését. Így szemben a polgári felfogással, lé-

³⁵ Marx—Engels: Werke Bd. I. Berlin, 1957. 364—365. p. „Marx is felismerte a magántulajdon ilyen irányú hatását: „Dass das Privateigentum nicht auf der Verbindung des Menschen mit den Menschen, sondern vielmehr auf der Absonderung des Menschen von dem Menschen basiert. Diese Grundlage der bürgerlichen Gesellschaft... lässt jeden Menschen im andern Menschen nicht die Verwirklichung, sondern vielmehr die Schranke seiner Freiheit finden.”

³⁶ Pariser Kommune 1871. Bericht und Dokumente von Zeitgenossen. Universum Bücherei. 1931. 282. p. Unsere Feinde irren oder aber sie täuschen das Land, wenn sie gegen Paris Vorwurf erheben, dass es den übrigen Nation seinen Willen oder seine Vorherrschaft aufzwingen wolle... Sie irren oder sie täuschen das Land, wenn sie Paris anklagen, die Zerstörung der Einheit Frankreichs zu betreiben, die ein Werk der Revolution ist, von unseren Brüdern begrüßt, die aus allen Teilen des alten Frankreichs herbeigeeilt waren. Die Einheit, die uns bisher das Kaiserreich, die Monarchie und der Parlamentarismus aufgezwungen hatten, war nichts als sinnlose, willkürliche und lästige Zentralisationen des Despotismus. Die politische Einheit, die Paris erstrebt, ist die freiwillige Vereinigung aller lokalen Initiativen, das spontane und freie Zusammenwirken aller persönlichen Energien zur Verwirklichung eines gemeinsamen Zieles das Wohlergehen, die Freiheit und Sicherheit der Gesamtheit.”

nyegét tekintve új tartalommal jelenik meg a demokrácia fogalma, amely a széles néptömegek részvételét jelenti a munkásosztály és pártja által irányított tervszerű vezetésben. Csak ilyen módon lehet a szocialista állam a nagy társadalmi átalakulás igazi eszköze. — A demokratikus centralizmus a szocialista forradalom megvívásában, mint a társadalmi átalakulás tervszerű vezetésének, a termelőeszközök társadalmi tulajdonbavételének legfontosabb elve elősegíti, hogy az államhatalom megvalósíthassa alapvető feladatait: a tervezést, a termelőeszközök, a termékek, a pénzeszközök elosztását és az ellenőrzést; a megdöntött kizsákmányoló osztályokat elnyomni, ellenállásukat megtörni, az agresszív imperialista hatalmakkal szemben megvédelmezni a szocialista társadalmat; a legszélesebb néptömegeket részesíti az állam és a gazdaság vezetésében és ezzel együtt biztosítani a tömegek alkotó kezdeményezésének érvényesülését, aktivitásának és tudati fejlettségének növekedését.

A munkásosztály diktatúrájának rendszerébe — tehát azon szervezetek közé, amelyek segítségével a munkásosztály megvalósítja a társadalom vezetését — *beletartozik az egész államapparátus és a dolgozók társadalmi szervezetei.*

A munkásosztály diktatúrájának rendszere — a társadalom vezetésének rugalmas, fejlődő rendszere, amely teljes egészében megfelel a dolgozó tömegek által a kommunista és munkáspártok vezetése alatt a szocialista és a kommunista társadalom felépítéséért vívott harc feladatainak és céljainak. A munkásosztály diktatúrájának rendszere — nem egyszerűen különféle szervezetek összessége, hanem a sokféle állami és társadalmi szervezetek bonyolult, belülről azonban egységes, mondhatnánk szabatos rendszere, mely szervezetek mindegyike a politikai hatalom kivívása után a proletariátus előtt álló fontos feladatokat tölt be.

A munkásosztály diktatúrája rendszerének mindezen részei közötti, az összes állami és társadalmi szervezetek közötti belső kapcsolat alapvető érdekeik közösségéből, a munkásosztály és a parasztság közötti antagonizmus hiányából következik. Életünk anyagi alapjának egysége — a termelőeszközök szocialista tulajdona, az ideológiai alap egysége — a marxista—leninista világnézet, valamint a kommunista párt részéről jövő vezetés egysége biztosítja ezt.

Az állam a munkásosztály diktatúrájának rendszerében tehát a fő eszköz, a diktatúra fő szerve. Nem áll szemben a dolgozó tömegekkel és azok szervezeteivel, miként ez a burzsoázia diktatúrája mellett történik, hanem minden tekintetben elősegíti ténykedésük kifejlesztését, mert maguknak a dolgozó tömegeknek az állama, szervezeteik egyike.

A társadalmi szervezetek minden módon segítenek az államnak megoldani a gazdasági, kulturális építés kérdéseit és más kérdéseket mindenekelőtt a tömegek kommunista nevelésének és ebben az építésbe való bevonásuknak a módszerével. A dolgozó tömegek bevonása az állami ügyek intézésébe a társadalmi szervezetek egyik funkciója.

A feladat abból áll, hogy a szocialista társadalom fejlődésének mértékében továbbra is kiszélesítsük a dolgozó tömegek részvételét az államigazgatásban, biztosítsuk a szocialista demokrácia további mindenirányú fejlődését azzal, hogy minden egyes dolgozó megtanulja és képes legyen az államot vezetni. Amikor pedig mindenki képessé válik az állam igazgatására, mondotta V. I. Lenin, *akkor nincs értelme többé speciális állami szerveket fenntartani és az állam el fog halni.* A szocialista államiság átváltozik majd kommunista társadalmi önkormányzattá.

Így tehát a szocializmus viszonyai között az állam és a társadalmi szervezetek nem állanak szemben egymással, hanem szerves egységben vannak, a munkásosztály diktatúrájának harmonikus rendszerét alkotják.

Tevékenységükben kölcsönös segítségnyújtás és szoros kapcsolatot tartva, a munkásosztály diktatúrájának közös feladatait teljesítve, az állami és a társadalmi szervezetek azokat sajátos, rájuk jellemző módszerekkel hajtják végre. Az állami szervek és a társadalmi szervezetek funkcióinak pontos elhatárolása feltételezi kapcsolataik különböző formáit, elősegíti helyesebb együttműködésüket és a munkásosztály diktatúrája közös feladatainak sikeres megvalósítását. Ez az, amiért pontosan el kell határolni a funkciókat mind az állami szervek, mind a társadalmi szervezetek között, de maguk a társadalmi szervezetek között is.

Mivel az állami szervek és a társadalmi szervezetek a munkásosztály diktatúrájának közös feladatait valósítják meg, funkcióik sok esetben megegyeznek tartalmuk és elnevezésük tekintetében. Az egyes társadalmi szervezeteknek a munkásosztály diktatúrája rendszerében játszott szerepétől és tevékenységük területétől függően, az állami szervekkel való kölcsönös kapcsolatuk és együttműködésük különböző formákban, különböző összefüggésekben nyilvánul meg.

Az egyik társadalmi szervezet — a Kommunista Párt — vezető és irányító erőként lép fel a dolgozóknak nemcsak társadalmi, hanem állami szervezeteivel szemben is.

A funkcióknak az állami szervek, a szakszervezetek, az ifjúsági szervezetek általi teljesítése kölcsönös együttműködésben, sok esetben párhuzamosan, de egymás kölcsönös vezetése nélkül, a párt vezetése mellett történik. Az állami szervek, a szakszervezetek és az ifjúsági szervezetek sokszor analóg, párhuzamos, de természetesen koordinált tevékenységet végeznek a gazdasági és kulturális építés sok kérdésében.

A szövetkezetek és az egyesületek, baráti társaságok tevékenysége az állam vezetése alatt folyik ezeknek az egyesületeknek és társaságoknak a kezdeményezésével és öntevékenységgel összhangban. Nevezetesen a szövetkezetek gazdasági tevékenységének tervszerű vezetése során az állam az, amely biztosítja számukra a széleskörű kezdeményezést és önállóságot saját gazdálkodásuk tervezésében.

A szocialista állam és a társadalmi szervezetek kölcsönös kapcsolata természetesen fejlődik és tökéletesedik. Az állami szervek és a társadalmi szervezetek párhuzamos aktusai egyre inkább és inkább fejlődnek az együttes aktusok irányában. Az együttes aktusoktól pedig — az állami szervektől a társadalmi szerveknek való részleges vagy teljes átadásuk felé, amelyekre azonban a későbbiekben is ki fogunk térni.

A társadalmi szervezetek szervezésének és tevékenységének alapelvei a következőkben foglalhatók össze:

1. Az összes társadalmi szervezetek munkájának a kommunista Párt részéről történő irányítása,
2. A szocialista állam által a társadalmi szervezeteknek nyújtott rendszeres segítség;
3. Munkájuk eszmei alapjaként a marxista—leninista tanítás elfogadása;
4. Felépítésük és tevékenységük demokratikus elvei.

A társadalmi szervezetek tevékenységének anyagi alapja: a szocialista tulajdon. Mindezek az alapelvek kifejezésre jutnak a dolgozók társadalmi szervezeteinek alapszabályzataiban és szervezeti szabályzataiban. Ezek képezik jogalanyiségük alapját is.

Mind emellett a társadalmi szervezetek helyzetét számos olyan *sajátosság* jellemzi, amely megkülönbözteti ezeket az állami szervezetektől.

a) Az állami szervezetek egységes központosított rendszert alkotnak, amely felöleli az összes állami szerveket, vállalatokat és intézményeket. Az állami szervezeteknek ez a rendszere az egész nép érdekeit és akaratát fejezi ki. Az állami szervek rendszere — élén a tanácsokkal — egyúttal az össznépi szervezetet — a szocialista államot is alkotják. A társadalmi szervezetek egyes típusai felöllelhetik a lakosság széles rétegeit (például, a szovjet szakszervezetek mintegy 60 millió tagot számlálnak.) De egyetlen társadalmi szervezet sem öleli fel az egész népet. Ennek következtében a társadalmi szervezetek az államtól eltérően nem az egész nép nevében, hanem a lakosság azon része nevében cselekszenek, amelyet egyesítenek.

b) a társadalmi szervezetek fontos sajátossága, hogy munkájukban az állampolgárok részvétele öntevékeny jellegű. A társadalmi szervezeteket alulról, maguk a tömegek, önkéntes alapon létesítik. A társadalmi szervezetekbe való belépés senki számára sem kötelező. Az állami szerveket ugyanis *nem lehet az állampolgárok önkéntes egyesülése alapján létrehozni*.

c) A társadalmi szervezetek tevékenységének irányítása a demokratikus, centralizmus alapelvein, maguknak a dolgozóknak a széleskörű kezdeményezésén alapul, akiket az adott szervezetbe egyesít. A társadalmi szervezetek összes szerveit *választják* és azok beszámolni kötelesek az adott szervezet tagsága előtt. A társadalmi szervezetek tevékenységét *társadalmi erők*, öntevékeny alapon, *mindenféle külön kényszerítő apparátus nélkül* — azaz az *önkormányzat elve* alapján végzik.

Így tehát a társadalmi szervezetek abban különböznek az államiaktól, hogy jellegzetes formákban egyesítik a dolgozókat a különféle *kollektívákba*, öntevékeny alapon és *jellegzetes munkamódszerekkel*, amelyek a dolgozók szervezeti kezdeményezésén, az önkormányzat elvein alapulnak.

AZ ÁLLAMI SZERVEK DEMOKRATIZMUSA A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

A) A szocialista állam mint a munkásosztály, a proletariátus diktatúrája a szocialista forradalomban legyőzött, de meg nem szüntetett kizsákmányoló osztályok és a proletariátus közötti kibékíthetetlen ellentétének produktuma. E legfontosabb fegyver — az állam — a társadalom többségének kezében van, hogy a társadalom tagjait átalakítva, megteremtse a szocializmust. A szocialista állam — szemben a burzsoá állammal — megteremti a szocialista gazdaság alapjait és likvidálja a kizsákmányoló osztályokat. A szocializmus teljes győzelmével a politikai és a gazdasági életben az állam az egész nép, az egész társadalom képviselőjévé lesz. Az állam a szocializmusba való átmenet idején nemcsak az antagonisztikus osztályellentétek, hanem a kibékíthető osztályellentétek produktuma is, azaz a dolgozó osztályok (dolgozók és parasztok, illetve munkások és parasztok) közötti ellentét terméke is.¹ A szocialista társadalom munkásosztálya lényegileg különbözik a kapitalizmus proletariátusától. Ez a különbség a következő körülményekből fakad: mindenekelőtt teljes hatalmú osztály; szövetségeseivel együtt birtokolja a termelési eszközök zömét; ideológiája uralkodó az osztályon belül.

A munkások és a parasztok szövetsége és barátsága, osztályszövetség, mely erősíti a szocialista társadalom és állam alapjait, a termelőeszközökön kialakult közös tulajdon folytán, s ennek következtében a munka jellege is megváltozik. A szocialista társadalom állama ezután már nem a munkásság és a parasztság közötti ellentétek felszámolására szolgáló eszköz, mert alapvető feladata az egyeséges dolgozó osztályok vezetése és irányítása. Ez az *állam és a társadalom viszonyának változását is jelenti*, vagyis az állam és a társadalom egymáshoz való közeledését. Ebben a folyamatban is kiemelkedő szerepe van a kommunista pártnak, amely biztosítja a társadalmi fejlődés harmóniáját, egységét, a szocialista demokratizmus megvalósulását az állami és a társadalmi élet minden területén, és egyben biztosítja az állampolgárok sokoldalú fejlődését vagyis azt, hogy mind nagyobb mértékben rendszeresen vegyenek részt a társadalom ügyeinek intézésében, azaz minden polgár közvetlenül vegyen részt az állami irányításban. Az anyagi gazdaság fejlődésével fokozatosan átalakul a mindenkinek szükségletei szerint elvévé, amely azonban csak a kommunizmus teljes győzelme után valósulhat meg. Jelenleg a főfeladat a társadalom termelő erejének hatalmas arányú fejlesztése a technikai és tudományos eredmények alapján. A szocialista társadalomban a termelőerők gyors ütemben fejlődnek, de ezek jelenlegi fejlődési üteme még mindig nem alkalmas arra, hogy a kommunizmus elvének gyakorlati megvalósulását, feltételeit biztosítsa. Igen fontos ebben a folyamatban az anyagi érdekelttség biztosítása, mert

¹ Vö. A. I. Gyeniszov: Az állam és társadalom kölcsönös viszonyáról a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakában. Szovetszkoe Goszudarsztvo: Pravo 1960. évi 4. szám.

enélkül az emberek millióit nem lehet elvezetni a kommunizmusához. Ennek kettős jelentősége van: először is a dolgozók, a széles néptömegek aktív részvétele a kommunista társadalom építésében nemcsak anyagi, hanem hatalmas *erkölcsi jelentőségű* is; másodsor a kommunista társadalom biztosítja tagjai számára a fejlődés addig soha meg nem valósult szabadságát. Az anyagi érdekelttség ugyanis nemcsak a munka ütemét és a technika fejlődését befolyásolja, hanem igen nagy *nevelő szerepe* is van, elősegíti a munkások képzettségének fokozódását, tanítja az embereket a munkafegyelem és a munkakötelezettségek teljesítésére. Helyes alkalmazása együtt kell, hogy járjon az emberek erkölcsi és politikai fejlesztésével is.

A szocialista társadalom kialakításában tehát döntő szerepe van a szocialista államban a proletáriátus diktatúrájának. (Ugyanúgy, mint az össznépi államnak, amely az egész nép hatalmának a szerve a kommunista társadalom kialakításában.) A fejlődés során az osztályharc ereje mindenkor az objektív viszonyoknak megfelelően alakul. Tendenciáját nézve azonban megállapítható, hogy annak éle nem fokozódik, hanem ellenkezőleg inkább csökken, tekintve, hogy a volt kizsákmányoló osztályok és azok maradványai, valamint a polgári tudatmaradványok fokozatosan elhálnak. Természetesen ez nem jelenti a proletárdiktatúra szükségtelenségét, hiszen ameddig az osztályellentét s a kapitalista környezet létezik, addig kell, hogy legyen olyan eszköz, egy olyan gépezet, amely ezeket az ellentéteket a kényszer, illetőleg meggyőzés eszközeivel felszámolja, megoldja.

B) A szocialista állam differenciált szervezettel rendelkezik, az államhatalmi és államigazgatási szerveken belül megtaláljuk a legfelsőbb és a helyi szerveket: a szocialista állam ily módon hierarchikus felépítésű szervekből áll. Ez a hierarchia a demokratikus centralizmus elve alapján valósul meg, amely elv csak a szocializmus követelményei között létezhet, ahol az *állam és a társadalom között harmónikus együttműködés jön létre*. Napjainkban a szocialista államokban a hatalom gyakorlását *tanácsai formájú államszervezet* látja el (persze az egyes államokon belül léteznek speciális sajátosságok).

A tanácsok — központilag és helyileg — „a nép átfogó szervezetei”, „egyesítik magukban az állami és a társadalmi szervek vonásait”, a tömegek széleskörűen és közvetlenül részt vesznek tevékenységében.

Szükségesnek mutatkozik ily módon megvizsgálni a tanácsok társadalmi szervezeti vonásait — nem tévesztve szem elől, hogy azok az állami kényszer gyakorlására jogosult szervek is.

A tanácsai formájú államszervezet társadalmi szervezeti jellegét a helyi tanácsai szerveken keresztül igyekszünk bemutatni.

Az állami szervek társadalmi jellegét a társadalmi alapon végzett tevékenység mutatja. Ebből a szempontból nagy szerepet játszanak az Országgyűlés, az Elnöki Tanács, a tanácsok, a kormány, az egyes minisztériumok, a végrehajtó bizottságok, s annak szakigazgatási szervei *mellett működő társadalmi bizottságok*. Ezek képezik az állami szervek, ezen belül a tanácsok tömegkapcsolatait, tömegszervezeti (társadalmi szervezeti) kapcsolatának formáit.

A nép öngazgatási szervei *állami jellegűek* a szocialista társadalomban még a kommunizmus kibontakozó építésének idején is. Azonban mint állami szervek egyben a társadalom legszélesebbkörű szervezetei is, hiszen egyesítik magukban az egész népet (képviseleti alapon), így a munkásokat, a parasztokat, az értelmiségieket, a kisiparosokat stb. s mint a valódi néphatalom szer-

vei teljes joggal képviselik a társadalmat, amely általuk igazgatja önmaga ügyeit.

A népi demokrácia államaiban a felszabadulás előtt a feudális maradványok és az azt kifejező monarchikus államforma, illetőleg annak megfelelő igazgatási forma, vagy legalábbis annak számos maradványa élt tovább; a szocialista forradalom győzelme után a feudális maradványok és a monarchikus államforma a nagy társadalmi átalakulás „áldozatává” vált. (Albániában a monarchikus igazgatási forma 1946. kezdetén a népköztársasági rendszert létesítő Alkotmányozó Gyűlés tényével szűnt meg. Bulgáriában az 1944. szeptember 9-i győztes népi forradalom lényegében likvidálta a monarchiát, de 1946. szeptemberében a nem teljes korú uralkodó mellett még működött a régens tanács; 1946. szeptember 15-én az azt megelőző referendum eredménye alapján kiáltották ki Bulgáriában a népköztársaságot. Romániában 1947. decemberében döntötték meg a monarchiát, ugyanakkor a román parlament népköztársaságá nyilvánította az országot. Csehszlovákiában a nemzeti bizottságok váltották fel a régi bürokratikus igazgatási szervezetet; a nemzeti bizottságokat a nemzeti felszabadító harc során létesítették, s ezeknek volt alárendelve az egész államapparátus, beleértve a biztonsági szerveket is. Lengyelországban a lengyel Nemzeti Felszabadító Bizottság ideiglenes kormánnyá alakult át, bevezette a vajdasági igazgatást a földreform megvalósítása érdekében; hozzáálltak az új államapparátus felépítéséhez. Az 1946. június 30-án megtartott népszavazáson résztvevők túlnyomó többsége helyeselte a szenátus megsemmisítését, a földreformot, az alapvető új gazdasági intézkedéseket és az új lengyel határt. Az 1947. évi januári választásokkal létrehozott Szejm megalkotta az un. „kis alkotmányt”, amely a Lengyel Köztársaság Legfelsőbb Szerveinek felépítését és hatáskörét rendezte.)

A felszabadított magyar területeken nemzeti bizottságok alakultak, melyekre támaszkodva 1944. decemberében létrejött Ideiglenes Nemzeti Kormány megindította a közigazgatás munkáját.

A felszabadulást követően a nemzeti bizottságok mellett a közigazgatási feladatok jelentős részét végezték az önkormányzati szervek mellett a *különböző népi bizottságok és népi szervek*. A nemzeti bizottságokhoz hasonlóan ezek politikai szervek voltak. Felállításukra azért volt szükség, mert ha bizonyos munkafeladatokat a közigazgatási szervekre bízta volna az Ideiglenes Nemzeti Kormány, úgy a közigazgatási apparátus a népi bizottságok hatáskörébe utalt fontos kérdések megoldását elbürokratizálta volna. A népi bizottságok és szervek viszont gyors és eredményes döntéseket hoztak, amelyekkel jelentékeny mértékben hozzájárultak a fiatal magyar demokrácia megszilárdulásához. Erőteljesebben érvényesült bennük, már összetételüknél fogva is, a Magyar Kommunista Párt irányítása, a munkásosztály és a parasztság forradalmi lendülete, amely tekintetben különösen a *helyi földbirtokrendező szervek és termelési bizottságok munkáját kell kiemelni*.

Az államhatalom valóban népi hatalommá válásához azonban az egész régi államapparátus szétzúzása és új apparátus kiépítése kellett. A hatalmat kezébe vevő népnek meg kellett semmisítenie a régi burzsoá-feudális államapparátust, a Horthy-hadsereget és a hivatalnoki apparátust. Olyan szervezetet kellett teremtenie, amely képes megvalósítani a munkásosztály és az összes dolgozók érdekeit, amihez hosszú, forradalmi folyamatra volt szükség, s amely népi demokráciánk egész fejlődésére kihatott.

A felszabadulás után a helyi közigazgatási szervek Magyarországon is a demokrácia és a reakció harcának voltak színterei, majd 1945-46-ban a kommunisták és a haladó erők támadásba lendültek, az országgyűlésben, a városi és a megyei képviselőtestületekben visszaszorították és felszámolták a nyíltan támadó reakciós erőket. A párt vezetésével és irányításával folytatott következetes harc a reakcióval szemben, a szervezeti és a személyi változtatásokra való törekvés a fordulat éve után hozott jelentős eredményeket.

Az új típusú államszervezet kiépítéséhez a legdöntőbben a *tanácsrendszert létrehozó alkotmány* alapján megállapított törvény járul hozzá. Az új magyar államapparátus felépítésénél figyelembe vettük a marxizmus-leninizmus tanításait, melyek szerint a régi államgépezet szétzúzása nem közönséges romboló munka, mint ahogy azt a polgári filiszterek elképzelik, hanem bonyolult és jól átgondolt tevékenység, melynek terén az „elnyomó” részek megsemmisítésével egyidejűleg kiválasztják és felhasználják a gépezet mindazon élő elemeit, amelyet bekapcsolnak az új rendszerbe, amelynek dolgoznia kell, szolgálatot kell teljesítenie a társadalom, az új osztály számára. „A tanács hatalom lényege abban van, hogy az egész államhatalom, az egész államapparátus állandó és egyetlen alakja, azoknak az osztályoknak tömegszervezete, amelyeket a kapitalizmus elnyomott, vagyis a munkásoknak és a félproletároknak (parasztnak, akik nem zsákmányolnak ki idegen munkást és akik állandóan kénytelenek eladni saját munkaerejüknek legalább egy részét) a tömegszervezete. Éppen azok a tömegek, amelyeket még a legdemokratikusabb polgári köztársaságokban is, ahol törvény szerint egyenjogúak voltak, a valóságban különböző eszközökkel és fondorlatokkal eltávolítottak a politikai életben való részvételtől és a demokratikus jogok és szabadságok élvezetétől, vonódnak be most az állam demokratikus igazgatásába való állandó, akadálytalan és amellettt döntő jelentőségű részvételbe.”² Első tanács törvényünk preambuluma kimondja, hogy: „a helyi tanácsokkal a szocializmus útján haladó magyar népköztársaság olyan államszervezetét építi, amely biztosítja a dolgozók tevékeny és állandó közreműködését az államhatalom és az államigazgatás munkájában. Közelebb viszi az ügyintézkést a dolgozó tömegekhez és következetesen érvényesíti a szocialista törvényesség elveit.”

Megállapíthatjuk, hogy a népi demokrácia fejlődésének két szakaszában az állami szervezet mechanizmusa is más és más volt. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a szervezeti formák, amelyekben a dolgozók az állami munkában részt vesznek, az állam feladataitól függően változnak. A változások elsősorban azt a formát érintik, amelynek alapvető célja a tömegek részvétele az állami ügyek intézésében.

Az *államhatalmi-képviselői szerveket* figyelembe véve mindenekelőtt az Országgyűlés mellett működő társadalmi bizottságokkal kell foglalkozni.

Hazánkban az Országgyűlés mellett tizenkét állandó bizottság működik: van jogi és igazságügyi, külügyi, honvédelmi, terv és költségvetési, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, kulturális, szociális és egészségügyi, államigazgatási, építésügyi, munkaügyi állandó bizottság. Ezek a bizottságok az országgyűlés munkaszervei, melynek hatásköre a javaslatok előkészítésére, véleményezésére és ellenőrzésére terjed ki.³ Alapvető feladatuk, hogy segítséget nyújtsanak az országgyűlés tevékenységéhez. A bizottságok üléseikre szakértőket is

² L.: Lenin Művei, 28. köt. 481—493. old.

³ 1966. évi 2. sz. országgyűlési határozat.

meghívhatnak, s albizottságokat is alakíthatnak. Ezek a bizottságok nem vehetik át azonban az országgyűlés hatáskörét. Ez ugyanis a népképviselői elvet súlyosan sértené.

Nemcsak az országgyűlés, hanem az alacsonyabb szintű tanácsok mellett is működnek társadalmi bizottságok. Így: pénzügyi, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi, építési és közlekedési, művelődésügyi, egészségügyi és szociálpolitikai, igazgatási, testnevelésügyi állandó bizottságok.

Például a pénzügyi állandó bizottság feladatai közé tartozik a költségvetési keretek szétosztásánál felmerült igények figyelembevétele; a költségvetési hitelek ésszerű felhasználása és a takarékosági szempontok érvényesítése, a költségvetési előirányzattal szemben elérhető megtakarítás, a költségvetési hitelmaradvány, hitel túllépés, a tanácsok saját bevételei, az adóbevételi tervek és azok végrehajtása, az adómorál növelése érdekében a lakosság nevelése, a tanácsi intézmények költségvetési gazdálkodása, a tanácsi vállalatok nyereségrészesedése, a szellemi szabadfoglalkozásúak, a kisiparosok és a kiskereskedők adóztatása, a felújítási, kisebb építési és beszerzési hitelek lekötésének állása. A felsorolt kérdésekben a pénzügyi állandó bizottság hatásköre a vizsgálatra, javaslattételre, véleménynyilvánításra terjedhet ki. Ezen kívül sok ügyben célszerű kikérni a pénzügyi állandó bizottságok álláspontját. Pl. az adómentesség és az adókedvezmény engedélyezésénél; adótörlesztésre — elévülés címén — tett kérelem elbírálásánál, adóelengedésnél méltányosság címén stb. E sokrétű feladatok ellátására az állandó bizottságokon belül albizottságok alakíthatók, pl. a pénzügyi állandó bizottságon belül költségvetési, adóügyi, vállalatgazdálkodási, takarékosági stb. albizottság.

Az államigazgatási szervek mellett is működnek különböző társadalmi bizottságok. A minisztertanács mellett jelentős szerepet töltenek be a különböző kormánybizottságok, így pl. a Tudományos és Felsőoktatási Tanács és a Gazdasági Bizottság stb., melyek egyes területek irányítására, kötelező intézkedések kiadására is feljogosíthatók. (A minisztériumokban az irányító miniszter tanácsadó-véleményező szerve a miniszteri kollégium.) A minisztertanács mellett fontos feladatokat látnak el a minisztertanácsnak alárendelt országos hatáskörű szervek, melyeket vegyes jellegű szervezeteknek nevezhetünk. (Pl. a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság).

Nemcsak a legfelső államigazgatási szervek, hanem a helyi tanácsok végrehajtó bizottságai és a végrehajtó bizottság igazgatási szervei mellett is működnek társadalmi bizottságok a munka elősegítésére. Pl. a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága mellett működik: Gazdasági Tanácsadó Bizottság, Termelőszövetkezeti Üzemszervezési Szakbizottság, Községfejlesztési Szakbizottság, Akció Bizottság, Tűzvédelmi Bizottság, Ifjúságvédelmi Bizottság, Áruforgalmi Bizottság, Továbbképzési Munkaközösség, Munkaügyi Szakbizottságok, Cigányok Problémáival Foglalkozó Bizottság.

A megyei végrehajtó bizottságok szakigazgatási szervei mellett működő társadalmi bizottságok: pl. takarékosági, lakás, helykijelölés, tervbíró, élelmiszeripari, húsgazdálkodási, közlekedési és balesetelhárítási, műszaki tanácsadó, programbíró, normarendezési, üzemszervezési, szállítási, beruházási, lakásszövetkezeteket szervező, növényvédelmi, talajerőgazdálkodási, termelőszövetkezeti üzemszervezési, gyümölcs termesztési, természetvédelmi, legelő és rétgazdálkodási, vízgazdálkodási, törzskönyvezési, termelőszövetkezeti verseny, talajvédelmi, borellenőrzési, nemesített vetőmagvakat termeltető, baromfitenyésztő, TBC-elleni, járványügyi, abortus, alkoholelles, trachoma,

egészségügyi, tisztasági versenyt szervező, múzeumi politechnikai, népművelési, műemlékvédelmi, iskoláztatási, kulturális, iskolareform, továbbképzési stb. bizottságok.

Magyarországon 1963-ban 12,923 állandó bizottság működött 66,872 taggal, ami az összes tanácstagok 54 %-át teszi ki. 1963-ban ezek a bizottságok csak községi szinten 27 268 javaslatot terjesztettek a tanácsok, illetve a végrehajtó bizottságok elé, melynek igen nagyrésze megvalósítható volt. Az állandó bizottságok aktíváinak számát 30—35 ezerre becsülhetjük. Az ideiglenes bizottságok is jelentős számban jöttek létre; 1963-ban 662-t tartottak nyilván, de ezeken kívül több társadalmi bizottság is működött. Ezek egyes esetekben hatósági jogkört is gyakorolnak (pl. a megyei ifjúságvédelmi bizottságok).

A felsorolt példák meggyőzően mutatják, hogy a létrejött tömegszervezeti formák, de különösen az *állandó bizottságok alkalmasak a társadalmi alapon történő tevékenység kialakítására és fejlesztésére s ezzel jelentős mértékben fokozható az állami munka társadalmi jellege, az tovább szélesíti a tanácsdemokráciát, a lakosság széles rétegeit kapcsolja be az állami feladatok megoldásába és elősegíti az öngazgatás megvalósulását.* A dolgozók társadalmi öntevékenységének egyéb szervei is jelentősek a tanácsok társadalmi jellegének értékelése szempontjából (pl. nálunk a lakó- és utcabizottságok stb.) Romániában a választókerületi ún. honpolgári bizottságok és társadalmi ellenőrző csoportok nyújtanak komoly segítséget a néptanácsoknak (Néptanácsi törvény 39. sz. 1956. évi 665. sz. tvr.)

A népi tömegek állami munkában való részvételének alapelve magából a szocialista állam természetéből folyik. Ez a munkásosztály diktatúrája lényegének következménye. A tömegek részvétele az állami munkában a legfontosabb alapelve valamennyi szocialista állam szervezetének és tevékenységének.

A szocialista állam sokat tett annak érdekében, hogy megtalálja azokat a legjobb és legcélravezetőbb szervezeti formákat, amelyek felhasználásával a tömegek résztvehetnek az állam tevékenységében, és a tömegeket az új társadalom építésének fontos feladati megoldására mozgósítják. A tanácsi szervezet kettős központi problémája szerintünk is az, mikor tölthetik be államhatalmi feladataikat, azaz hogyan gyakorolhatják a dolgozók képviseletében az impériumot működési területükön és hogyan válhatnak a dolgozó nép legszélesebb tömegszervezetévé, azaz milyen módon vonhatják be a lakosság minél szélesebb tömegeit közvetlenül az állami feladatok intézésébe.⁴

A szocialista állam sajátossága, hogy a dolgozó tömegek *nemcsak képviseleti szerveiken keresztül, hanem közvetlenül is résztvesznek az állami feladatok megoldásában,* ami nemcsak munkamódszer, hanem egyenesen következik abból, hogy a szocialista államban a többség hatalma testesül meg a dolgozó többség számára kedvező rend megteremtése érdekében. A dolgozó tömegek részvétele az állami munkában a következőképpen részletezhető:

a) a tömegek részvétele tagként az államhatalom szervei és a bíróság tevékenységében,

b) a tömegek részvétele az államigazgatási szervek munkájában e szervek vezetőiként, vagy beosztottaiként,

⁴ Bihari O.: A tanácsok bizottságai. Budapest, 1958. 9. p. Magyar Közlöny. 1958. évi 29. sz.

c) a tömegek részvétele azoknak az állandó tömegszervezeteknek a munkájában, amelyek a hatalmi és az igazgatási szervek mellett mint kisegítő és tanácsadó szervek működnek,

d) a dolgozó tömegek képviselőinek időszakonkénti tanácskozásai;

e) a tömegek részvétele az olyan (nem állami) tömegszervezetek tevékenységében, amelyek az állami szervek munkáját támogatják.

Kétségtelen és ezt a szocialista társadalom fejlődése egyre nyilvánvalóbban bizonyítja, hogy a tanácsok a dolgozók legszélesebb tömegszervezetei és azok mint hatalmi szervek egybekapcsolják, mondhatnánk egyéolvasztják az állami és társadalmi tevékenységet. A tanácsok tevékenységében szembetűnő az a tendencia, amely jelzi azt a fejlődést, melynek eredményeképpen az állam és a társadalom eggyé válik. Amilyen mértékben kapcsolódnak be a tömegek a tanács munkájába, közvetlenül vagy közvetve, nem állami jellegű tömegszervezeteken keresztül — oly mértékben közelítjük meg az államnélküli társadalmat, ahol már valójában csak a dolgok igazgatásáról lesz szó.

Az államhatalom és az államigazgatás helyi szervei az új típusú szocialista államszervezet, a proletárdiktatúra szervei, melyek a tömegek bevonása révén megerősödött államhatalom útján segítik elő és valósítják meg az állam elhalását.

A tanácsszervezet, mint a szocialista állam demokratizmusának egyik legkifejezettebb állami szervezeti megnyilvánulása, a maga formájában a történelemben újszerű és a szocialista állam léteéhez kötött.

Az 1954. évi tanács törvény preambuluma⁵ megállapítja, hogy a „tanácsoknak fokozott mértékben kell támaszkodniuk államhatalmi és államigazgatási munkájukban a lakosságra, a Hazafias Népfontra és a dolgozók tömegszervezetére.”

A tanácsok létrejövetelének módja, szervezeti felépítése, tevékenysége alapján megállapítható, hogy a tanácsok mint a dolgozók legszélesebb tömegszervezetei és mint hatalmi szervek tulajdonképpen egybekapcsolják ezt az állami és társadalmi tevékenységet, amelyet a kizsákmányoló államokban soha ilyen széles, de még ehhez hasonló körben sem lelhetünk fel. A helyi tanácsok, államhatalmi szervek és egyben a nép legátfogóbb tömegszervezetei is. A tanácsok a lakosságot közvetlenül érintő kérdéseket — a társadalmi érdekek és szakszerűség betartásával — a lakosság közvetlen részvételével döntenek el.⁶

A tanács szervezeti társadalmi szervezeti vonatkozását legjelentősebben azonban a tanács bizottságok és különösképpen az állandó bizottságok mutatják. A szocializmus alapjainak lerakása, de teljes és végleges felépítésének időszakában is jelentőségre tettek szert az állandó bizottságok. Munkájuk új vonásokkal gazdagítja a helyi képviseletek tevékenységi formáit és módszereit. Ezekben jelentkezik a képviselők konkrét tevékenységének egyik legfontosabb formája, amikor is az egyes szakágak irányításában illetőleg ellenőrzésében, az ügyek előkészítésében és végrehajtásában a tömegek bevonásával együtt ténykednek. Ez lehetővé teszi, hogy egyre mélyebben és egyre átfogóbban hatoljanak be a tanács szervek a társadalmi, a gazdasági és a kulturális élet minden ágazatába és ezzel együtt egyre szorosabb kapcsolatokat építse-

⁵ 1954. évi tv. bevezetése.

⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának Jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 441. old.

nek ki a lakosság minden rétegével, elősegítve a társadalmi aktivisták közreműködését az állami tevékenységben. A tanácsok munkája egyre magasabb szinten valósul meg, kifejezve a leglényegesebb szocialista alaptörvényeket, biztosítva a határozatok hozatalának és azok végrehajtásának egységét. Az állami szervek bizonyos fokú elszigetelődésének is legjobb ellenszere az állandó bizottságok tevékenysége, mert ennek révén a tanácsok egyre fokozottabban kapcsolódnak be a szocialista társadalom vérkeringésébe, felismerve a társadalmon belül jelentkező ellentmondásokat, nehézségeket, azok konkrét megnyilvánulási formáit, s ezzel nagyban elősegítik a főfeladatok megértését és azok végrehajtását, megvalósítását. Ez arra ösztönzi a tanácsokat, hogy még fokozottabb hatásfokkal avatkozzanak be a társadalom fejlődési folyamatába.

A szocialista jogalkotás felismerte a tanácsi bizottságok jelentőségét. A Német Demokratikus Köztársaság államhatalmi helyi szerveiről szóló törvényének második fejezete utal arra, hogy „a helyi népképviselőtestületek gyűléseik, állandó és ideiglenes bizottságaik működése, képviselőik munkája és végrehajtó és intéző szerveik tevékenysége által teljesítik feladataikat és valósítják meg jogaikat.”⁷ — Az állandó bizottságok jelentősége, hogy *nagyban kiterjesztik az állami szervek, illetőleg a tanácsok hatóterületét és biztosítják a lakosság közvetlen bekapcsolását az állami munkába.* Társadalmi jellege folytán igen rugalmasan alkalmazkodhatnak az adott viszonyokhoz és körülményekhez, amely folytán számos állami feladat ellátásában rendkívül eredményes munkát fejtethet ki. A mezőgazdaság szocialista átalakításában is jelentős szerepük volt a tanácsoknak, jelenleg különösen a szövetkezetek fejlesztésében, a falu társadalmi és kulturális életének támogatásában. Jellemző erre a VII. német Parasztkongresszus javaslata.⁸

Az állandó bizottságok nagyban elősegítik a lakosság szocialista tudatának fejlődését és ezzel együtt a felelősségérzet kialakulását, a kollektív érdekekkel való törődést, a társadalom ügye iránti érdeklődést azzal, hogy közvetlenül érdekeltté teszik őket az állami munkában.

Az állandó bizottságok központi feladata a tanácsok határozatainak előkészítése és végrehajtása.

Hatáskörükben széleskörű politikai tömegmunkát szerveznek, a népgazdasági és kulturális feladatok teljesítésének, a szocialista társadalmi élet fejlesztésének elősegítésére. Ezzel az állampolgárok fokozottabban részesülnek az államhatalom gyakorlásában. Az állandó bizottságok tevékenységének és szerepének fejlődésében elsősorban nem szervezeti formát és munkamódszereket kell látni, sokkal inkább azt, hogy a tanácsok munkájának színvonal-emelését jelentik azáltal, hogy a leghaladóbb tudományos ismeretek és termelési eljárások értékelése alapján a legkedvezőbb feltételeket biztosítják a társadalom fejlődéséhez a maguk hatókörén belül.

Az állandó bizottságok munkája, amely szorosan kapcsolódik a tanács tevékenységéhez, elsősorban nem területi megosztáson, hanem szakágazati

⁷ Az NDK. 1957. évi január 18-i törvény. „Az államhatalom helyi szerveiről. 9. §.

⁸ W. Ulbricht: Durch gute genossenschaftliche Arbeit zu hohen Erträgen und Wirtschaftlichkeit. Neues Deutschland, 1962. március 10. 5. p. „Um die Koordinierung der Arbeit der Staatlichen wie der gesellschaftlichen Kreisen übernimmt der 1. Sekretär der SED und in den Industriekreisen der Sekretär für Landwirtschaft diese Leitungsaufgaben... Damit soll erreicht werden, dass die Ständigen Kommissionen nicht nur vor der Kreistagsitzung zu Vorlagen Stellung nehmen, sondern verantwortlich an der Leitung der Landwirtschaft teilnehmen.”

feladatokon alapul. A bizottságok tagjai választás útján látják el tisztségüket; ez a választás azonban nem jelenti az elfogadás köteleességét. Az állandó bizottsági tagok összetételére vonatkozó törvényi szabályozás eltérő az egyes szocialista államokban. A magyar szabályozás szerint az állandó bizottság tagja, illetőleg elnöke csak a tanács tagja lehet.⁹

A tanács hozza tehát létre választás útján az állandó és az ideiglenes bizottságokat és ugyancsak az szüntetheti meg ezeket, illetőleg változtathatja meg összetételüket. A bizottság ilyen módon a tanács, mint államhatalmi szerv akarati aktusaihoz van kötve megalakítását, illetőleg megszüntetését tekintve, kivéve a törvényben szabályozott eseteket.¹⁰ Ezen túlmenően a tanács irányítja és segíti a bizottságok tevékenységét, s azok felelősséggel tartoznak a tanácsnak.

A magyar jog szabályozása szerint az állandó bizottságok de *lega lata* a tanács tagok által saját kebelükből választott tagjaik egy szűkebb csoportját, kollektíváját jelentik, ami biztosítja, hogy ne az egyes tagok, hanem a választók azaz a lakosság észrevételeit és igényeit fejezzék ki. Szervezeti formájukon illetőleg a határozathozatal módját tekintve a bizottságok *kollektívális szervekként* járnak el, vagyis eljárásukban a többség akarata az irányadó. A bizottságok a tanács javaslattevő, véleményező és ellenőrző szervei,¹¹ amelyek kifejezik a dolgozók tömegeinek véleményét. Funkciójuk ellátása során elegendő tesznek alapvető feladatuknak, s mint képviseleti szervek kifejezik a dolgozók általános akaratát.

A mandátumvizsgáló és összeférhetlenségi bizottságok az általános jogosultságnál szűkebb körben tevékenykedhetnek csak, mert ellenőrző tevékenységet nem fejthetnek ki, ami egyébként az állandó és az ideiglenes bizottságok egyik legjellegzetesebb feladatköre. A bizottságok ugyanis *kisegítő jellegű* tevékenységet végeznek. Jelen időszakban elsősorban a tanács ellenőrző munkáját segítenek ellátni, tekintettel arra, hogy az mint kollektíva, csak igen körülményesen folytathatna ellenőrzést az elárendelt szerveknél. A jelenlegi magyar szabályozás a vizsgálat és az ellenőrzés kérdéseivel nem foglalkozik elegendő behatóan és csupán a konzultálás, illetőleg a felvilágosítás-kérés, továbbá a lakosság kívánságai, észrevételei elintézésének, illetőleg a

⁹ V. ö. 1954. évi X. tv. 20. § (2.) bekezdésével.

Az állandó bizottságok szervezetére és működésére nézve L.: az OSZFSzK dolgozóinak küldöttei falusi szovjetjéről szóló szabályzat 26—27. cikkei, valamint a Belorusz SzSzK területi, járási, városi, községi és települési dolgozók küldöttei tanácsai mellett működő állandó bizottságról szóló szabályzatot.

A bolgár fejlődésre nézve: mely jelentős a tanácsok társadalmi-önkormányzati jellegének fokozásában, a tanácsai demokrácia szélesítésében és a helyi tanácsai szervek megerősítésében; a nemzetgyűlés elnöksége 1965. évi április 29-én kelt 19. számú jegyzőkönyvével elfogadott utasítást a népi tanácsok munkájának szervezésére és formáira vonatkozóan. (28—39. szakaszai).

A Csehszlovák 1960. május 25. napján kelt 65. sz. törvényt a nemzeti bizottságokról szólva (31—36. §-ai a nemzeti bizottságok albizottságairól.).

Továbbá: Subotica község statútumának 182—183. szakaszait, mely a községi szkupstina bizottságairól szól.

A lengyel 1958. január 26-i 16. sz. törvény a népi tanácsokról: (38—43. cikkig). A helyi képviselőlet állandó és ideiglenes bizottságairól szól a Német Demokratikus Köztársaság 1957. január 18-i törvényének 17—20-ig terjedő §-ai.

Az új alkotmány a Román Szocialista Köztársaságban V. címében rendelkezik a néptanácsokról és azok állandó bizottságairól.

¹⁰ V. ö. 1954. évi X. tv. 22. §.

¹¹ V. ö. 1954. évi X. tv. 18. §.

törvényesség betartásának feladatait jelöli meg. E szabályozás részletesében és nyomatékossabban hívja fel a figyelmet a törvényesség betartására, és ezen túlmenően a vizsgálati munka sikeressége érdekében előzetes munkaterv kidolgozását kívánja meg. Ez természetesen nem teszi mellőzhetővé annak szükségességét, hogy a vizsgált szerv dolgozóinak segítségét igénybe vegyék, annál is inkább, mert egyik legfontosabb politikai feladata e bizottságoknak a dolgozók aktivizálása.

A bizottságok, mint arra már utaltunk, abban az esetben sem „elszigetelt” szervek, ha tagjai a tanács tagjaiból tevődnek össze, mert a tanács több megkapcsolatainak a szervei, így kifejezik a szocialista állam demokratizmusát, mikor is a munka végzése során erősen fejlett aktíválózatokra támaszkodnak.

Az aktíválózat két alapvető formáját különböztethetjük meg, um. az állandó és a laza aktíválózatot.¹² Az előbbi előnye, hogy állandósága következtében a társadalmi aktívák alaposabban megismerkedhetnek a tanácsi munkával, s ennek következtében hatásosan tevékenykedhetnek és támogatják a tanácsot a különböző feladatok megoldásában, egyben az emberek nevelését, fejlesztését segítik elő. Lehetővé teszik, hogy ezek az állampolgárok később tanácstagokként minél eredményesebben tevékenykedjenek. A laza aktíválózat előnye annak rugalmasságában van, vagyis az adott feladatoknak megfelelően mindig a legalkalmasabb dolgozókat választják ki és vonhatják be a munkába. A tanácsi munka eredményessége mind a két forma alkalmazását megkívánja, mert egyik kiegészíti a másikat; az állandó aktíválózat tagjai a tanács szilárd, megbízható támaszaivá válnak, viszont a másik forma alkalmazásával a speciális szakértelem, a szakképzettség előnyét lehet hasznosítani. Az állandó aktíválózat tagjait az ellátandó konkrét feladatok szerint ugyancsak két alcsoportba sorolja az irodalom, és pedig az állandó feladattal és a változó feladattal megbízott aktivisták csoportjába. Az előbbiek szervezeti formája az albizottság vagy a szakbizottság, utóbbiaké brigád. Az aktíválózat jelentősége az, hogy a lakosságnak a küldötteken keresztül kifejezett akarata túl érvényesül a bizottsági munkában aktívan résztvevő állampolgárok akarata is, továbbá e bizottsági tevékenységen keresztül a tanács és az állampolgárok között közvetlen kapcsolat alakul ki, amely a közvetlen demokrácia megvalósulását is jelenti.

A bizottságok feladatait és jogait lényegében azonosan szabályozzák a népi demokratikus államok. Így a lengyel szabályozás szerint¹³ feladatuk, hogy felügyeljenek az igazgatási szervek működésére, és a jogszabályok betartására, feladatuk továbbá a társadalmi ellenőrzés megszervezése, határozatok és javaslatok kezdeményezése, illetőleg előterjesztése a tanácshoz, szoros kapcsolat kiépítése a dolgozó tömegekkel, illetve azok szervezeteivel, s végül panaszok, kérelmek megvizsgálásának és elintézésének elősegítése. A magyar szabályozás szerint¹⁴ az állandó bizottság feladata, hogy segítse a tanácsot a saját és a felsőbb szervek rendelkezéseinek végrehajtásában, valamint a lakosság javaslatainak és panaszainak intézésében, ellenőrizze a végrehajtó bizottság szakigazgatási szerveinek és a tanács alá rendelt vállalatoknak, va-

¹² V. ö. Bihari O.: A tanácsok bizottságai. 127. a köv. Zsili, A.: Az állandó bizottságok új munkastílusáról K. Y. Cgy. 1962. 2. sz. 250—253.

¹³ V. ö. Bihari O.: A tanácsok bizottságai, 57. p. Starosciak, J.: A népi tanácsok bizottságai jogállásával kapcsolatos megjegyzések Rada Narodowa. 1963. 43. sz.

¹⁴ 1954. évi 18. E. T. hat. 3. pont.

lamint egyéb szervezetek a tevékenységét, tanulmányozza e szervezetek fejlesztésének lehetőségét, készítsen javaslatokat, tapasztalatai alapján; ellenőrizz-e a tanács alá rendelt szervezetek és a lakosságot serkentve az állami feladatok végrehajtására.

A fő kérdéskörökön belül a részletszabályozást illetően eltérések találhatók a különböző népi demokráciák között, ami azonban nem érinti a bizottságok lényegét, mint a társadalmi fejlődés folyamata adott szakaszának produktumait. (Az eltérések a helyi körülmények és a speciális viszonyok kifejezői.)

Az állandó bizottságok megjelölt tevékenysége zömmel ágazati feladatokban nyilvánul meg, bár funkcionális jellegű bizottságok is működnek, azonban ezek tevékenysége nem mindig kielégítő, mert a szakigazgatási szervezetek mellett, — azoknak nem alárendelten — működő bizottságok szakkérdéseik ellátása során funkcionális tevékenységet is kifejtenek, s ennek következtében kifejezetten funkcionális jellegű bizottságok munkája elhalványul, háttérbe szorul. (A kifejezetten funkcionális jellegű bizottságok működése csak akkor indokolt, ha az ilyen tevékenység ellátására valóban alkalmas szakemberek működnek közre a bizottság munkájában.)

Az állandó bizottságok tagjairól megállapítottuk, hogy a magyar törvényi szabályozás szerint az állandó bizottságok tagjai annak a tanácsnak a tagjai lehetnek, amelyek mellett e bizottságok létrejöttek. Ez a szabályozás nem egyöntetű a népi demokráciában, mint ahogy nem egyöntetű és nem konstans az az állami fejlődés különböző történeti periódusaiban sem. Pl. a Szovjetunióban 1936. előtt e bizottságok tagjai nemcsak az illetékes szovjet küldötteiből, de a lakosság köréből is kikerültek; az ezt követő időszakban viszont csak a szovjetek tagjai köréből kerülhettek ki e bizottságok tagjai. A szocializmus felépítésének időszakában merült fel ismét a Szovjetunióban az a kérdés, hogyan szabályozzák a tagság kritériumát. A népi demokráciák közül már a korábbi években a lengyel szabályozás állapította meg elsőként, hogy a bizottság állományába nem tanácstagok is választhatók.¹⁵ A jogirodalomban általánosan elfogadott álláspont szerint azonban a tanácstagok lehetnek bizottsági tagok, mert úgymond e bizottságok a tanácsi tevékenység garanciáját jelentik, vagyis garanciális szervek, amiért is „extraneusok” bekezdése gyengítené e biztosítékokat. Különbözik a bizottságok munkáját gátolná olyan tagok működése, akik nem rendelkeznek a tanácstagot megillető jogosultságokkal; ha viszont a jogosultságokat kiterjesztenék, úgy a képviselőintézményét sértene meg s csorbulna a tanácsok államhatalmi jellege, melynek kidomborítása, erősítése ugyancsak fontos. Ezen túlmenően pedig az ilyen szervezés gyengítené a tanácstagok felelősségérzetét és részvétét az állami munkában.

Az állandó bizottságok és a lakosság kapcsolata jelenti a további problémát, mert ez az állami szervek és a társadalom viszonyának fontos része. A bizottságok működésének fő elve, hogy fordítsanak döntő figyelmet a dolgozók kollektívájára, az üzemek, az intézmények dolgozói között, a lakosság

¹⁵ A lengyel Államtanács 1958. január 25-i 16. számú törvénye a népi tanácsokról kimondja (38. cikk 3. bek.) hogy a tanácsba nem tartozó személyeket is meg lehet választani a bizottságba, a tagok összlétszámának felét meg nem haladó számban. Az elnöknek tanácsagnak kell lennie. V. ö. Bihari O.: Id. mű. 70—71. p.

Armbrust, W.: A helyi népképviselőtestületek és az állandó bizottságok ügyrendjének tervezete. Dem. aufb. 1957. 13—14. sz. 321—325. p.

körében végzett munkára. Ennek során legyenek valóban a dolgozók intézményeivé, és ugyanúgy szolgálják a dolgozók érdekeit, mint a tanácsok. E tevékenység során a meggyőzés és a nevelés eszközével kell elősegíteni, hogy a lakosság körében megvalósuljanak azok az intézkedések, amelyek megtételét szükségesnek látják. Ezért nem a jelentéktelen részletproblémákkal kell foglalkozniuk, hanem olyanokkal, amelyek döntő fontosságúak és amelyek megoldása magával hozza számos részprobléma megoldását is; ennek viszont döntő feltétele, hogy munkájukat előre meghatározott terv alapján kell végezniük. A tervszerűség elősegíti, hogy kellő szakértelemmel és megfontoltsággal közelítve meg a feladatokat, messzemenően biztosítani lehet a szocialista törvényesség érvényesülését, vagyis a bizottságoknak vizsgálataik során messzemenően figyelembe kell venniük jogkörük határait és a dolgozók jogos érdekeit. Ez olyan követelmény, amely összefügg az állandó bizottságok lényegével, vagyis a tömegek bevonásával az állami munkába és tanács tömegbázisának kiszélesítésével, mert ennek elmulasztása ama feltételek megteremtésének az elmulasztását jelenti, amelyek nélkül a dolgozók nevelése és fejlődése, a termelékenység emelkedése, a tervfeladatok teljesítése, nem a lehető legmaximálisabban történik és ezzel a kommunista öngazdálkodás kifejlődésének üteme is lelassul.

Az állandó bizottságok kapcsolata a lakosság szervezeteivel elsősorban a népfront-mozgalmon keresztül valósulhat meg úgyis, hogy a népfront mozgalomhoz csatlakozott tömegszervezeteket, illetőleg azok tagjait kéri fel a bizottság munkájának támogatására. Magyarországon ez nyilván csak közvetett módon történhet, ugyanis a Hazafias Népfrontnak mint tömegszervezetnek nincs a hozzá csatlakozó szervezetektől különálló tagsága. Bulgáriában viszont működnek a Hazafias Arcvonal tömegszervezetei, s ezek alkalmasak arra, hogy közvetlen közvetítő láncszemként segítsék elő a bizottságok, illetőleg az azokban dolgozók támogatását. A Hazafias Népfront bizottságai, illetőleg a tanácsi bizottságok viszonyáról szólva itt is le kell szögezni, hogy ezek nem utasíthatják egymást, hanem a kölcsönös támogatás viszonyában állnak egymással, vagyis elősegítik egymás munkájának eredményességét. Jelentős a lakosság körében végzett munka szempontjából a már említett *aktívahálózat* kiépítése is, amely súllyal ugyancsak különböző társadalmi-szervezeti formákban keresztül történik. Értékes munkát végez sok KISZ megbízott, mint az állandó bizottságok aktívája.

Összefoglalólag: Mi tehát az állandó bizottságok jogi jellege? Az állandó bizottságok azok a tömegszervezeti formák, amelyek segítségével a tanácsok bevonják a tömegeket az állami és közösségi ügyek közvetlen vezetésébe, s amelyeken keresztül közvetlen támogatást kapnak a tömegektől az előttük álló feladatok teljesítésében.

Az állandó bizottságok tehát tanácsi szervek. Az állandó bizottságok egész tevékenységét közvetlenül a tanács vezeti és ellenőrzi. A tanácsnak az ülészakon hozott határozatai kötelezőek az állandó bizottságokra. (Az ülészak határozataiban helyes kifejezetten is feltüntetni, az ülészak által megvitatott kérdések megoldásában az állandó bizottságokra háruló különleges feladatokat.)

Az állandó bizottságok tehát tanácsi szervek. Kötelesek időszakonként munkabeszámolót beterjeszteni a tanács ülészakaira — nézetünk szerint.

Az állandó bizottságoknak tevékenységükről az őket megválasztó tanács előtt kell számot adniuk, nincsen végrehajtó és intézkedési jogkörük. Ez ok-

ből nem helyettesíthetik a tanácsot vagy a végrehajtó bizottságot. Következésképpen a végrehajtási és intézkedési tevékenység, a közvetlen igazgatás nem tartozik az állandó bizottságok feladatkörébe.

Az állandó bizottságok feladata úgy fogalmazható meg, hogy az a *tanulmányozás és ellenőrzés*. Következtetések, a tanulmányozás vagy ellenőrzés során tett megállapítások a végrehajtó bizottsági vagy tanácsi ülészekre beterjesztett gyakorlati javaslatokban testesülnek meg. Egyes esetekben az állandó bizottságok a helyszínen javaslatot tehetnek az ellenőrzött egységek vezetőinek bizonyos megállapított hiba orvoslása vagy hiányosság kiküszöbölése tekintetében. Nincs azonban joguk arra, hogy hatálytalanítsák vagy módosítsák a szakigazgatás adott utasításait és feladatokat sem szabhatnak.

A továbbiakban foglalkoznunk kell a különböző tanácsok állandó bizottságai, valamint az ugyanazon tanács állandó bizottsága és más szervei közötti kölcsönös viszonyokkal.

a) *A tanácsi állandó bizottságok és a különböző fokú tanácsi állandó bizottságok közötti viszony.* Ugyannak a tanácsnak a különböző állandó bizottságai együttműködnek és kölcsönösen segítik egymást azon feladatok minél jobb feltételek közötti teljesítése érdekében, amelyek azon tanácsok előtt állanak, ahol a bizottságok működnek.

Igy a tanácsok tevékenységének keretein belül vannak olyan kérdések, amelyek nem csupán egy állandó bizottság munkáját illetik. Például, bizonyos kereskedelmi egységek tanulmányozása érdekelheti a kereskedelmi állandó bizottságot, az egészségügyi állandó bizottságot és a pénzügyi állandó bizottságot is.

Az állandó bizottságok közötti együttműködésnek számtalan és változatos módszerei lehetnek. E tekintetben *megemlítendő az együttes ülések szervezése*, amelyek keretén belül együttes határozatokat hoznak és gyakorlati intézkedéseket foganatosítanak egyes kérdések közös tanulmányozására és utána mindegyik bizottság külön tevékenykedik a maga aktívájával. Két-három állandó bizottság tagjaiból és aktívájából vegyes ellenőrző brigádok is alakítandók, valamely tanácsnak alárendelt vállalat vagy intézmény stb. munkájának ellenőrzésére.

Az együttműködés és kölcsönös támogatás megvalósítható az állandó bizottságok közötti tapasztalatcsere szervezése útján is. A tapasztalatcsere keretében az állandó bizottságoknak módjukban van megismerni és elsajátítani a jól működő állandó bizottságok által használt jó munkamódszereket, tanulságokat vonhatnak le a különböző gyengébb tevékenységű állandó bizottságok hibáiból és hiányosságaiból.

A különböző fokú tanácsok mellett működő állandó bizottságok közötti kapcsolatok tekintetében rá kell mutatnunk arra, hogy a *magasabb fokú és az alacsonyabb fokú néptanács állandó bizottságai között nincsen alárendelési viszony*. Az állandó bizottságok csak az őket megválasztó tanács szervei és csak ezeknek van joguk őket vezetni.

Következésképpen hibás volna, ha a rangsor szerint felettes tanácsok állandó bizottságai tevékenységük során utasításokat adnának a rangsor szerint alárendelt tanácsok megfelelő állandó bizottságainak, tevékenységükről beszámolót kérnének, vagy valamely intézkedés foganatosítására köteleznék őket.

b) *A tanácsi állandó bizottságok és a végrehajtó bizottságok közötti viszony.* A végrehajtó bizottság éppúgy, mint az állandó bizottságok, egyazon

tanács szervei, amelyeket az illető tanácsi ülészekon választottak a tanács-tagok közül. A végrehajtó bizottság végrehajtó és intézkedő szerv, az állandó bizottság pedig — a tanács támogató szerve, tanulmányozási és ellenőrzési feladatkörrel, a néptömegeknek a tanács tevékenységébe való bevonása céljából.

E két tanácsi szerv — bár feladatkörük különböző — az alárendeltség szempontjából ugyanazon a szinten állanak, azaz mindkettő csak a megfelelő tanácsnak van alárendelve.

S mivel az állandó bizottságok egész tevékenységükért csak annak a tanácsnak felelnek, amely mellett működnek, a végrehajtó bizottságok nem fogantatosíthatnak intézkedéseket vagy nem szabhatnak feladatokat nekik. Az állandó bizottságok a maguk részéről nem ellenőrizhetik a tanácsi végrehajtó bizottságot, nem kérhetnek tőle jelentést és nem szabhatnak neki feladatokat.

c) Az állandó bizottságok és a tanácsi végrehajtó bizottságok osztályai közötti viszony.

Milyen jellegű tehát az állandó bizottságnak a szakosztályok működése felett gyakorolt ellenőrzése?

Ez az ellenőrzés a tömegek által az egész államapparátus működése felett gyakorolt és államunk demokratikus jellegéből fakadó ellenőrzés szerves része.

Az állandó bizottságok mint tanácsi tömegszervezetek, fontos eszközt képviselnek, amelyeken keresztül a tömegek szervezeten valósítják meg az ellenőrzést a tanácsi apparátus és a tanácsnak alárendelt egységek felett.

Sőt, az állandó bizottságok — mint tanácsi szervek — feladatuk kaphatják a néptanácsától, hogy ellenőrizzék, hogyan teljesítik a végrehajtó bizottság ügyosztályai és a tanácsnak alárendelt egységek a párt és kormány, valamint az államhatalom és államigazgatás helyi szerveinek határozatait.

Szabad-e az állandó bizottságoknak bizonyos kérdések tanulmányozása, vagy az egyes ügyosztályok vagy alárendelt egységek ellenőrzése során operatív, igazgatási jellegű intézkedéseket fogantatosítani? Természetesen nem.

Ilyen intézkedések az állandó bizottságot államigazgatási szervvé, végrehajtó és intézkedő szervvé változtatnák át a tanácsi végrehajtó bizottságokhoz hasonlóan. Pedig — az állandó bizottság nem államhatalmi és nem is végrehajtó vagy intézkedő szerv, hanem a tanács és a tömegek közötti kapcsolat szervezeti formája.

Az állandó bizottságnak — mint tanácsi tömegszervezetnek joga van ellenőrizni az osztályok vagy az ezeknek alárendelt egységek munkáját, ugyanakkor azonban nincsen joga intézkedni vagy közvetlenül beavatkozni az ellenőrzött szektorok operatív tevékenységébe. Következésképpen, az állandó bizottságoknak nincsen joga adminisztratív jellegű intézkedéseket fogantatosítani, illetve kötelező jellegű rendelkezéseket tenni az ellenőrzött osztályok vagy egységek munkájával kapcsolatban. Az ellenőrzés eredményeit megvitatják az állandó bizottság ülésén és ennek alapján az állandó bizottság konkrét javaslatokat dolgoz ki, amelyeket akár a végrehajtó bizottsághoz, akár pedig — az ülészek alkalmával — közvetlenül a tanácshoz terjeszt elő, mint az egyedüli szervekhez, amelyeknek joguk van adminisztratív intézkedéseket tenni, a megállapított hiányosságok kiküszöbölése és az illető egységek munkájának megjavítása érdekében.

A bizottságok tevékenységükkel tehát megvalósítják a tömegek széleskörű bevonását a tanácsi munkába és lehetővé teszik az alkotó kezdeményezés messzemenő kibontakozását. Ugyanakkor, ezen túlmenően, gondoskod-

nak az állampolgárok akarata, észrevételei és kívánságai megvalósulásának reális feltételeiről is, de arról is, hogy ezek érvényre jussanak, megvalósulhassanak, amikor ellenőrző tevékenységük során behatóan vizsgálják azoknak a javaslatoknak a végrehajtását, amelyeket a dolgozók bejelentései, a lakosság kívánságai alapján a tanács elé terjesztettek, amelyeket elfogadtak s amelyek érvényesítésére lehetőség nyílt tanácsi határozat formájában. Így a bizottságok munkája során lehetővé válik, hogy a dolgozók a társadalmi élet minden területén érvényesíthessék akarataikat.

De a dolgozóknak a vezetésben való részesedésének, formáinak problémáit önmagában véve nem lehet vizsgálni anélkül, hogy *ne lennének tekintettel arra, hogy azok milyen társadalmi tartalomnak felelnek meg, és hogy azok milyen célt szolgálnak.* A dolgozóknak a társadalom vezetésében való reális részvétele természetesen a szocialista demokrácia fejlődésének lényeges mértékét képezi. *A vezetés problémái jelenleg elsősorban az új társadalmi tartalomért folytatott harc problémáiként foghatók fel.*¹⁶ A figyeimet igen gyakran még mindig a dolgozóknak a vezetésben való közreműködésére vonatkozó formáinak problémáira koncentrálnak tekintet nélkül arra, hogy ezek a formák milyen célt szolgálnak, és hogy azok fejlődéseként tulajdonképpen mi a társadalmi célja. A gyakorlatban a szocialista demokrácia fejlődési problémáit is sokszor formalisztikusan kezelik. Mindazon esetekben, amelyekben a vezetéshez bevont emberek számát tekintik, a céltól függetlenül alapvető mértéknek a szocialista demokrácia részéről, mindazon esetek, amikor különböző formák, pl. bizottságokat, albizottságokat alkotnak meg tekintet nélkül a vezetés célszerűsége és hatékonyságára, abban a hitben, hogy mindezek automatikusan ható csodaszerek a szocialista demokrácia fejlődésének szempontjából. Mindez arra utal, hogy a gyakorlatban és az elméletben még egy igen nagyfokú formalisztikus gondolkodásmód uralkodik.

A forma és a tartalom viszonyának a dialektikus felfogással ellenkező értelmezéséről van szó ebben az esetben. *A tartalom elméllőzéséről van itt szó.* Igaz, semmiféle tartalom sem létezhet megfelelő forma nélkül. A társadalomnak a dolgozók általi tudatos vezetése igényli a helyes formákat, amelyeken belül a demokratizmus teljes mértékben megnyilvánulhat. A szocialista demokrácia fogalmát dogmatikusan értelmezzük, ha társadalomnak a demokratizmus alapján való helyes elképzeléseit elválasztjuk annak lényegétől és azt kizárólag formalisztikusan kezeljük. *A formáknak a kérdését, amelyeken belül a tömegek vezetése megvalósulhat, az elméletben is lebecsülték, amikor a demokratikus formák mellett nem vizsgálták annak lényegét képező tartalmát.* A szocialista demokrácia fejlődési formáinak kérdését jelenleg sem lehet azonban a népnek a vezetésben való „közreműködés” kidomborítására redukálni, hanem azokat mint a társadalmi viszonyoknak a szocialista társadalmi viszonyokká való továbbfejlődésének termékét és aktív eszközét kell felfogni, melyek érdemileg viszik előre az ügyeket. Ezért a szocialista demokrácia továbbfejlődésének a lényegét nem lehet egyoldalúan úgy felfogni, miszerint: *minél több embert kell új és új formák keretén belül az állam vezetésébe bevonni.* Vitathatatlan, hogy a jövő társadalmi előfeltétele: a dolgozók tömegeinek a társadalmi élet vezetésében való részvételének egy minőségileg magasabb színvonalú fejlődési szakasza is. Ezeknek a for-

¹⁶ V. ö. Zdeněk Mlynár: Zu einigen theoretischen Fragen der sozialistischen Demokratie des gesamten Volkes. Staat und Recht 1964. 3. Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik.

máknak a gyakorlati érvényesülése nélkül nem lehet szó a szocialista demokrácia továbbfejlődéséről. Ezek a „történelmi” formák azonban elsősorban az állam szervei, a tanácsok, melyeken *belül* s melyekhez kapcsolódva kell megtalálnunk a lényeghez (a szocializmus teljes felépítéséhez) vezető utat, esetleg még olyan formai változtatások útján is, mint a kettős irányítás elvének és gyakorlatának felülvizsgálatának útján.

C) A társadalom tagjai részvételének az állami tevékenységben *történeti előzményei vannak*; a helyi (lokális) jellegű szervek, a társadalom államszervezetének szinte kialakulása óta, vagyis az ókortól fellelhetőek, koronként változó formában. Az ún. antik demokráciában is jelentkeznak önkormányzatnak mondható szervezetek, amelyek a szabad polgárság részére, a közvetlen, illetőleg a közvetett demokrácia kifejeződéseként, mint állampolgári jogosultságok biztosították a befolyást az államéletre. A *görögöknél* az állami tevékenység központjában álló állami ideál szerint „az ember az állam célja, mintegy az állam kiindulópontja.”¹⁷ Az állam céljának tehát az erény megvalósítását tekintették, vagyis az erkölcs és a politika szorosan összefonódott és az államhatalom szervezetét illetően magát az államgépezetet csupán másodlagos dolognak tartották, szemben az elsődleges, az etikai céllal. Természetesen ez az erkölcsi norma azzal a megszorítással érvényesül, hogy az csak a polis polgáraitra áll, ellenben külpolitikai vonatkozásban a hatalom, a háború az, ami az állam középponti tevékenységét jelenti. Rómában a demokráciának még ilyen foka sem érvényesül, az erkölcsi eszmék háttérbe szorultak a politikai célok mellett és a középponti kérdés mind a bel-, mind a külügyi vonatkozásban a hatalom biztosítása volt; ennek megfelelően meglehetősen centralizmus érvényesül és a helyi szervek kialakulására annál kevésbé kerültek sor, mert Róma, mint a római birodalom központja is „polis” maradt, még akkor is, ha „urbs”-nak nevezték s az nem volt a birodalom fővárosa, ezért nem beszélhetünk a birodalom területén sem önkormányzatról.¹⁸ A tömegek tudnillik a szabad polgárok részvétele az állami tevékenységben inkább konzultatív, semmint imperatív jellegű volt, s ennek következtében nem lehet szó még az adott körülmények viszonylatában sem arról, hogy az ókorban bizonyos helyi jellegű szervezeti formák találhatók.¹⁹ A középkorban ugyancsak hiányoztak a helyi önkormányzatok kialakulásának objektív feltételei, hiányzott az a közösségi érzés a nemzet egészen belül, amely lehetővé tette volna ennek kialakulását. Európában általában nem ezek a lokális jellegű szervezeti formák biztosították és jelentették a fejlődést, hanem általában — talán csak Németországot kivéve — a nagykiterjedésű fejedelemségek, amelyek állandó hadseregükkel, hivatali apparátusukkal eleve elnyomták az önkormányzatok kialakulásának, vagy esetleges továbbélésének a lehetőségét. A felvilágosodás kora hozott bizonyos értelemben változást e téren, nem is annyira a tényleges államszervezetet illetően, hanem inkább az államra vonatkozó elméletek körében. Az abszolutizmus ellen fellépő gondolkodók

¹⁷ V. ö. Knauss: Staat und Mensch in Hellas. Berlin, 1940.

¹⁸ V. ö. Willamovitz—Moellendorf: Staat und Gesellschaft der Griechen. 2. Aufl. 1923.

¹⁹ E. U. Utzinger: Die Freie Politische Gemeinde in der Schweiz und im Ausland. Zürich, 1946. — Nem fogadhatók el Utzinger azon megállapításai, mely szerint az ókori demokráciában a helyi önkormányzatok csírái lennének fellelhetők. A „polis” ugyanis területi korlátainál fogva volt „helyi” jellegű szervezetet tekintve, de tartalmát vizsgálva nyilvánvaló, hogy itt nem lehet szó központi és helyi államhatalmi, illetve igazgatási szervekre való tagolódásról.

támadták az abszolutisztikus közigazgatási centralizmust, felismerve annak a politikai szabadsággal való összeegyeztethetetlenségét. *Montesquieu* ugyan nem a centralizált államszervezetet támadja, azonban bírálja és helyteleníti az abszolutizmus államát, amely a hatalom totális központosításával a polgárok politikai szabadságának rovására van,²⁰ mert nem biztosítja az állam polgárainak minimális részvételét sem az állami életben, még akkor sem, ha a képviseleti rendszer ezt látszólag elősegíti. *Rousseau* a közvetlen demokrácia híveként hirdeti a képviseleti rendszert, és a népszuverenitás elvéből kiindulva²¹ a svájci helyi önkormányzatok mintájára követeli e szervezeti típus általánossá tételét. A *Rousseau*-i és a *Montesquieu*-i gondolat (ez utóbbinál a hatalmi ágak elválasztása) nyer kifejezést *Tocqueville* művében, ahol azt mondja, hogy „... természetesen a centralizált kormányhatalom roppant elhatalmasodott lesz, ha a centralizált államigazgatással van egybekötve. Ezen a módon szoktatták az embereket arra, hogy teljesen és állandóan lemondjanak saját akaratukról, engedelmeskedjenek, és pedig nem egyetlen meghatározott esetben, hanem minden dologban és megszakítás nélkül.”²² Azaz: az állam az embereket nemcsak közvetlen hatalmi eszközökkel fékezi meg, hanem hatalmába keríti őket saját életszokásaikon keresztül is; elszigeteli őket egymástól és ezután az egész tömeget szorosan tartja. A központosított államigazgatásnak ilyen értékelése a kor szelleméből következik és ha áll is az adott viszonyokra, nem tekinthető általános igazságnak, mert a központosított államigazgatásnak számos előnye van, az lehetővé teszi a társadalom erejének egységes mozgását és az erőknak megfelelő irányítását. Ugyanakkor biztosítani kell az állami szerveken belül olyan ellensúlyozó (szervezeti) tényezőket is, amelyek lehetővé teszik a társadalom egészének befolyását az állami életre és elejét veszik annak, hogy az emberek többsége pusztán az állam szolgája legyen, akinek közömbös minden intézkedés, közömbös a társadalomnak a sorsa, csupán önérdeke és biztonsága készteti az állami utasításokat megfelelő tevékenységre. Ilyen ellensúlyozó erővel kell bírniuk a helyi önkormányzatoknak, vagyis a helyi képviseleti szerveknek, amelyen a központi hatalom előnyeit biztosítva, garantálják a polgárok iniciatíváinak, aktivitásának lehetőségét és akaratuk érvényesülését. Ez nem jelenti, illetve nem szabad, hogy jelentse a központi és a helyi állami szervek, az igazgatási szervek ellentétét és összeütközését — miként az a municipalizmus történetének adott szakában létezett —, hanem a kettő harmónikus együttműködését kell megvalósítani. Ez persze a polgári társadalomban nem valósult meg, mert az ún. helyi önkormányzatok az esetek többségében vagy a központi hatalom intézkedéseinek szolgai végrehajtói voltak, vagy összeütköztek azzal, és így a polgári állam megerősödésével ezeket felszámolják. Ennek példáját adja a svájci Landsgemeindek felszámolása, amelyek még feudális eredetűek, és többé-kevésbé rájuk az a megállapítás is áll, hogy „egy kanton szavazásra jogosult polgárainak gyűlése, kantonális hatáskörű ügyekben tanácskozássra és határozathozatalra”.²³ Ha fennállnak ezek az önkormányzatok, burzsoá viszonyok között valóban

²⁰ *Montesquieu*: A törvények szelleméről. Budapest, 1962. XI. k. V—VI. fejezet.

²¹ *J. J. Rousseau*: A társadalmi szerződés. Budapest, 1960. XV. feje.

²² V. ö. *A. H. Tocqueville*: Az amerikai demokráciáról.

²³ *Giacometti*: Das Staatsrecht der schweizerischen Kantone. Zürich, 1942. 254. old.

helytálló az a megállapítás, hogy ezek szerepe és progresszivitásuk időszaka mai formájukban megszűnt és a valóságban a községi önkormányzat (általában mint kívülálló, dilettánsok, politizáló csizmadiák és újságolvasó átlagemberek közigazgatásának példája) a pártpolitikai korlátoltság iskolája. Legjobb esetben harmad és negyedrangú pártpolitikuskok uralják a községi parlamentet, akiket hatalmi állásuknak megfelelően vagy a korlátlan, tehát a dolgokkal és emberekkel erőszakoskodó pártkormányzat vezet, vagy akik önkényes, kompromisszumot kötnek, amelyek tartalmát nem a tárgyalagos szükséglet, hanem a hatalmi-politikai indítóokok szerint mérik. „A legrosszabb esetben kiszámíthatatlan emberek és csoportok kezébe kerül a gyeplő. Az igazi, komoly férfiak, akiknek feje köré egykor honpolgári glóriát vontak, mert szűkebb hazájuk, a község jólétéért éltek, ma ritka kivételképpen és csak kisebb községekben fordulnak elő. Mint a tisztességesen és tárgyilagosan gondolkodó emberek mondják, ma az értelmes és jóindulatú laikusok számára községi közigazgatás többé már nem gyümölcsöző tevékenység csatáttere, mert a lelkiismeretesség szelleme már nem szegül szembe azzal, hogy mértékadó ítéletként merészkednek elő olyan dolgokkal kapcsolatban is, amelyek az egyéni alkotóerő határain kívül fekszenek. Úgy határozni közösen a polgártársak és csoportjaik életkérdéseiről, hogy a közös határozatokhoz nem a közvetlen közös átélés és az élő tapasztalatok által indítatik és emellett abban a tudatban lenni, hogy a hideg, ésszerű rendelkezés a hivatottabb jobb ítéletének elébe vág, — ez egy tisztességes jellemnek olyan túrhetetlen, hogy feltétlen szükségességgel éppen s a ténylegesen értékteljesítéletű és szellemi lelkiismeretességű személyek más tevékenységi teret keresnek maguknak, mint éppen a községi önkormányzat. Ezzel szemben a községi önkormányzat az erős érvényesülési hajlamú személyekre nagy vonzóerőt gyakorol, akinél a szellemi készség csekély, akik egyéni feladatokra irányuló belső ösztön hiányában a nyilvános tevékenység szférájába vetik magukat, ahol szakadatlanul külső ösztönzést kapnak.”²⁴

A polgári szerzők között sok vita van a tekintetben, hogy kívánatos-e vagy pedig nem a helyi önkormányzat léte; egyesek ti. úgy tekintik, mint „kiegyenlítőt a társadalom és az állam között.”²⁵ Mások pedig úgy tekintik, hogy az „archeológiai különlegesség, veszélyes lenne ebben példát látni”, vagyis túlélt formának vélik,²⁶ mint a centralizált államhatalom immár felesleges és időszerűtlen korlátját, amely a „parlamentarizmus” hatókörét csökkenti. Ez a szemléletmód nyilván lehetetlenné teszi az olyan erős központi hatalmat, amely a helyi szervek (önkormányzatok), a nép akaratának érvényesülése mellett valósulhat csak meg. Vagyis a polgári szerzők jelentős része a centralizmust identifikálja a bürokratizmussal, és így kizárja elméletileg is a demokratizmus valóságos érvényesülését, de lényegében véve kizárja azért, mert mint a burzsoázia érdekeinek szolgálója felismeri az igazi demokratizmus veszélyét a kapitalista társadalmi rend körülményei között.

Az a tény, hogy az önkormányzat a fejlődés hosszú útját tette meg — az önkormányzat történetét gazdaggá tette. A kapitalista országokban különösen élesen jelentkező társadalmi ellentmondások a társadalmi önkormány-

²⁴ F. Mess: *Gemeinde Dämmerung Zeitschrift für Rechtsphilosophie.* 262—263.

²⁵ E. Utzinger: *Die freie politische Gemeinde in der Schweiz und im Ausland.* Zürich, 1946. 103. p.

²⁶ Ryffel: *Die schweizerischen Landesgemeinden.* Zürich, 1904. 325. p.

zat különböző formáinak széleskörű kiépítését lehetetlenné teszik, mert a politikai hatalom súlya ezekben az államokban a kinevezett kormányzati igazgatási szervekben összpontosul. Hangsúlyozzuk ugyan a haladó erők önkormányzatáért folytatott harcának jelentőségét, a kapitalista államokban mégsem lehet ezt az utat a forradalmi társadalmi átalakulások végrehajtásának egyetlen, úttaként tekinteni. Az efféle nézetek (az úgynevezett kommunális szocializmus) nemcsak hogy nem nyertek alátámasztást a szervezeti változások végrehajtásának eddigi tapasztalataiban, de elvonnák a figyelmet a társadalmi fejlődés elvi kérdéseiről, azzal a veszéllyel fenyegetnének, hogy a társadalomilag haladó mozgalmak helytelen utakra tévednek.²⁷

Az „önkormányzat” mai fogalmát a jogi és a politikai irodalomban háromféleképpen szokás értelmezni: először, mint a jövő társadalom szervezetét, amely a szocialista építés programjának megvalósítása után jön létre. Ebben az értelemben a jövő társadalmi önkormányzat sirásója lesz az államiság jelenlegi formáinak, mind pedig kedvező körülmények között a jelenleg meglevő összes, államisággal kapcsolatos koncepcióinak. Ez a távlatban felvázolt kommunista társadalmi önkormányzat nem jön létre egyetlen nap alatt, azt nem lehet „elrendelni”, teljesen meg kell érnie. Az érési folyamat viszont megkezdődött a szocialista állam létrejöttének pillanatától kezdve. Már most láthatók ennek a jövő önkormányzatnak csírázó formái.

Az önkormányzat második fogalma a társadalom önkormányzatát képező intézmények egész rendszerét jelenti bizonyos időszakban, a mi esetünkben a szocializmus korát megelőző időben.

A szocialista társadalom ilyen tág értelemben vett keretei közé elfér az önkormányzat harmadik értelmezése is, mint a társadalomnak az állami hatalom gyakorlásában való közvetlen részvétele. Az államháztartáshoz tartozó államnak nevében ezt a hatalmat különböző szervezeti formákban lehet megvalósítani: az önkormányzat elemei tehát:

- a) Az államigazgatás végrehajtása, mint első elem.
- b) Az önkormányzat meghatározásának másik eleme az államigazgatás végrehajtásának önállósága annak szervei által.
- c) Az önkormányzatnak, mint az államigazgatás decentralizálási intézményének harmadik kritériuma — ezen igazgatás közösség általi végrehajtása.

Az így értelmezett önkormányzat az állam kormányzásának mind a mai napig nézetünk szerint is pótolhatatlan iskolája.

Az önkormányzat tehát a társadalmi élet demokratizálásának egyik módja, de le kell szögeznünk azt is, hogy az önkormányzat nem minden fajtája ugyanolyan jelentőségű erre a demokratizálásra nézve, s nekünk meg kell találnunk a lényeges problémát ezen a területen, felhasználva a történelmi tapasztalatokat e téren is.

d) A helyi és a központi államhatalmi és az igazgatási szervek megfelelő együttműködése, vagyis a centralizmus és a demokratizmus helyes egyensége csak a szocialista állam viszonyai között valósulhat meg. „A demokratikus centralizmust azonban Engels — írja Lenin — korántsem abban a bürokratikus értelemben fogja fel, amelyben ezt a fogalmat a polgári és kis-

²⁷ Az önkormányzatról szóló fejtegetések kapcsán V. ö.: Starosciak J.: Prawo administracyja c. könyvet Varsó, 1963.

polgári ideológusok, az utóbbiak során az anarchisták használják. A centralizmus Engels személyében egyáltalán nem zár ki olyan széleskörű önkormányzatot, amely mellett, hogy az állam egységét ... megvédi, ugyanakkor feltétlenül megszüntet mindenféle bürokratizmust, és mindenfajta felelősről való parancsnoklást.”²⁸ A marxizmus—leninizmus klasszikusai egyértelműen rávilágítanak arra, hogy a valójában demokratikus és centralisztikus államforma lényegesen több szabadságot biztosít, mint bármilyen más szervezeti forma. A népi demokráciákban a tanácsrendszereken keresztül kapcsolódnak be a tömegek az „... állandó és feltétlen, amellyel döntő részvételbe az állam demokratikus igazgatásába”.²⁹ A hatalom megmaradása után e szervek feladata megvalósítani az igazgatás feladatát, végrehajtani a szocialista forradalom feladatait aképpen, hogy a *kényszerítés mellett a lehetőségek határain belül maximális módon alkalmazzák a meggyőzés módszerét*, ahol ezen túlmenően *nagy szükség van gyakorlati szervezőképességre*, amely a legnehezebb feladatot is jelenti egyben, mert hiszen arról van szó, hogy a szocializmus gazdasági alapjait kell lerakni, ez egyben azonban a legegyszerűsebb, leghálásabb feladat is, mert ennek megoldása a szocializmus megvalósítását jelenti.³⁰ A szocialista állam megvalósítja a politikai és a gazdasági vezetés egységét, átfogja a gazdaság, a politika és a kultúra összes ágait. *Ennek folytán változik meg alapvetően a szocialista állam tevékenysége a burzsoá igazgatáshoz viszonyítva*, amely lényegileg csak „rendőri” szabályozó tevékenységet lát el, szemben a szocialista állam alkotó tevékenységével, amely a népgazdaságban, annak egész területén döntő szerepet tölt be, ugyanakkor a gazdálkodás és a kultúra emelésének és fokozásának hatalmas eszköze, fegyver a dolgozó tömegek kezében a szocializmus győzelmének, az osztály nélküli társadalom megvalósításának eléréseért. A szocialista államapparátus e feladatai megvalósításának feltétele a dolgozó tömegekkel egyre szorosabbá váló kapcsolata, a dolgozók öntudatának emelkedése és meggyőződésén alapuló önkéntes támogatása. Ennek szervezeti biztosítója a demokratikus centralizmus, amely szemben a bürokratikus centralizmussal összeegyezteti az igazgatás központosítását, a helyi kezdeményezés és a dolgozók széles tömegei alkotó tevékenységének lehető legnagyobb kifejlesztésével, lehetővé téve a helyi sajátosságok, adottságok, gazdasági és kulturális viszonyok legmesszebbmenő figyelembevételével. „Az egységet az alapvető, a fontos, a lényeges kérdésekben nemcsak zavarja, hanem biztosítja a változatosság a részletekben, a helyi adottságokban, az ügyek kezelésének módszereiben, az ellenőrzés megvalósításának módjában.”³¹ A helyi államapparátus tehát épp úgy szerves része az egységes szocialista apparátusnak, mint a központi szervek, ezek között *nem a szembenállás, hanem a kiegészítés viszonya áll fenn. Megkülönböztetjük csupán az őket megillető jogok, és kötelességek tartalmában, terjedelmében van.* A szocialista államigazgatási szervezet centralizmusának és demokratizmusának egységét fejezik ki: a) az alacsonyabb fokú apparátus alárendeltsége és beszámolási kötelezettsége a felette álló szervezettel szemben, és az államhatalmi és igazgatási szervek beszámolási kötelezettsége a választókkal szemben; b) a felettes szerv aktusainak feltétlen kötelező ereje az alárendelt szervek szá-

²⁸ Lenin: Állam és forradalom. Budapest, 1949. 84. p.

²⁹ Lenin: Művei 28. köt. 443. p.

³⁰ L. Lenin: Válogatott művek. II. köt. Budapest, 264. p.

³¹ Lenin Művei. 26. köt. Budapest, 428. p.

mára és amellet a helyi hatóságok széleskörű kezdeményezési joga az aktu-
sok megvalósítási formái és módszerei tekintetében; c) a végrehajtó-rendel-
kező szervek alárendeltsége és beszámolási kötelezettsége a képviseleti, az
államhatalmi szervek előtt; d) az államszervezet tagjainak választhatósága,
visszahívhatósága és leválthatósága.

A tanácsi szervezet vonatkozásában a demokratikus centralizmus elvé-
nek jelentősége az, hogy a szocialista állam feladatai megvalósításában biz-
tosítja az összes szervek egységét az összállami jelentőségű ügyekben a köz-
ponti irányítás maximális érvényesülését, a helyi jelentőségű ügyekben pe-
dig a helyi önállóság, a helyi sajátosságok és kezdeményezések maximális
figyelembevételét, lehetővé téve az országos jelentőségű ügyekben is az
azokra vonatkozó rendelkezések mellett a helyi sajátosságok szerinti végre-
hajtást. Ez nemcsak a központi és a helyi szervek, de a helyi szervek kü-
lönböző fokozatai viszonylatában is érvényesül.

A szocialista alkotmányok egyöntetűen biztosítják a dolgozók részvételét
az állami ügyek intézésében... „A szocializmusban a tisztviselők megszün-
nek „bürokraták”, „hivatalnok”-ok lenni, mégpedig abban a mértékben, ami-
lyen mértékben a választási elv mellett bevezettük azt is, hogy a tisztvise-
lők bármikor visszahívhatók, amellet fizetésüket a munkás átlagbérére csök-
kentjük, s amellet a parlamentáris testületeket „dolgozó testületekkel” he-
lyettesítjük, vagyis olyan testületekkel, „amelyek végrehajtó, s egyszersmind
törvényhozó” testületek.”³² Az államapparátus a dolgozó tömegek szolgálatá-
ban áll, illetőleg a dolgozókból tevődik össze, biztosítva a választott és a
választó permanens szoros kapcsolatát és ennek eredményeképpen a válasz-
tottak tevékenységének állandó ellenőrzését. Ezzel a szocialista állam egyre
közelebb kerül a néphez, szemben a burzsoá állammal, amelyben „a régi,
azaz burzsoá demokrácia és parlamentarizmus úgy volt megszervezve, hogy
éppen a dolgozó tömegek voltak mindennél inkább elidegenítve az igazga-
tási apparátustól.”³³ A demokratikus centralizmus e vonatkozásban tehát úgy
nyilvánul meg, hogy az összes államhatalmi szervek a legfelsőbbtől a legal-
sőbbig választás útján jönnek létre, és e szervek összetétele a választók aka-
ratától függően megváltoztatható, illetőleg az államapparátus dolgozói a vá-
lasztók akaratának megfelelően leválthatók.

E) *A szocialista állami szervek demokratizmusának fejlődéséhez az ösz-
ses állampolgárok magasfokú öntudatára van szükség.* A szocializmus épí-
tésének feladatai csak úgy valósíthatók meg, ha fokozzuk az állampolgárok
szervezettségét, önfegyelmét, a szocialista együttélési szabályok megtartásá-
nak követelményeit és tovább szilárdítjuk a szocialista törvényességet és jog-
rendet, a párt fontos feladatainak tekintii, hogy általánossá tegye az emberek
közötti kapcsolatok új szabályait, a szocializmus erkölcsi normáit. A kommu-
nista erkölcs azokat a főbb általános emberi, erkölcsi szabályokat is, ame-
lyeket a néptömegek évezredek alatt a társadalmi elnyomással és az erkölcsi
fogyatékosságokkal vívott harcban kialakítottak. A kommunistákat jellemző
erkölcsi tulajdonságokat: kizsákmányolás elleni harc; mindenféle elnyomás
és társadalmi igazságtalanságok szenvedélyes gyűlölete; odaadás a szocializ-
mus ügye iránt, a szocialista haza szeretete; testvéri szolidaritás minden
ország dolgozóival, minden néppel; harcos internacionalizmus; a társadalom

³² *Lenin Művei*. 26. köt. Budapest, 523. p.

³³ *L.: Lenin Művei*, 28. köt. 481—493. old.

javára végzett lelkiismeretes munka, a közügyek iránti szenvedélyes érdeklődés; kérelhetetlenség a társadalom és az egyes emberek kárára elkövetett visszaélésekkel, az önzéssel, a becsatlenséggel, a karrierizmussal, a hatalommal való visszaéléssel, az önfelettséggel és kritikátlansággal szemben, erkölcsi tisztaság, egyszerűség és szerénység a társadalmi és magánéletben.³⁴

A szocialista társadalom fejlődése során egyre nagyobb mértékben csökkennek és ritkúlnak a társadalmi együttélés szabályait sértő cselekmények. De a kapitalizmus tudatmaradványaként jelentkezők az emberek olyan cselekményei és magatartásai, amelyek leértékelik a társadalmi munkát, sértik a társadalmi rendet, lazítják a munkafegyelmet és így gátolják a szocializmus építésének előrehaladását. Ezeket a maradványokat a legrövidebb időn belül fel kell számolni. Ezt a célt a dolgozók széleskörű bevonásával kell megvalósítani, mert a szocialista törvényhozás és a bírósági tevékenység nem kizárólagos eszköze a proletáriátus harcának. *A szocialista állam megalkakulásától kezdve biztosítja a dolgozók részvételét az igazságszolgáltatásban, a bírósági munkában.*

A feladat megvalósítása a szocialista demokrácia továbbfejlesztésével érhető csak el, vagyis a dolgozó tömegek még szélesebbkörű bevonásával a társadalmi ügyek intézésébe, a gazdasági és a kulturális építés irányításába. A demokratikus centralizmus messzemenő érvényesítése biztosítja a nép alkotó kezdeményezésének és öntevékenységének kibontakozását; így kell tökéletesíteni a szocialista állam munkáját, megszilárdítani hatalmát, ez azonban nem ellentétes az állam elhalásával.

Az állami szervek munkájában tehát egyre nagyobb és döntőbb jelentőséget kezdenek öltetni a *társadalmi elemek*, ami fokozatos megszűnéséhez, a társadalomba való fokozatos beolvadásához vezet annak a rétegnek, amely állandóan igazgatással foglalkozik, az államapparátus szüntelen csökkenését eredményezi. Konkrétan az állam elhalása az államapparátus (és következőképpen, a speciálisan államigazgatással foglalkozó réteg) eltűnését, funkcióinak a társadalom, a társadalmi szervezetek, maga a lakosság számára való átadását jelenti.

Az államapparátus eltűnését nem úgy kell érteni, mint egyes láncszemeinek felszámolását, állandó és módszeres megszüntetését. Itt nem az apparátusnak, mint olyan, az eltűnésére, hanem állami szervezetként való felszámolására kell gondolnunk. Ennek eredményeképpen, hogy az államapparátus munkájába a legkülönbözőbb formákban bevonják a társadalmat és az igazgatás egyre több fontos kérdését oldják meg maguk az állampolgárok, maga a társadalom, elkerülhetetlenül megváltozik az államigazgatás egész rendszere is, mind jobban közeledve a társadalmi önkormányzat felé. Végbe megy a szocialista államiság társadalmi kommunista önkormányzattá való átalakulásának folyamata.

Az állam elhalásának folyamata azonban nemcsak abban nyilvánul meg, hogy az államapparátus csökken és tökéletesedik, közeledve a társadalmi önkormányzat felé. Az államj funkciók megvalósításának folyamatában megváltoznak maguk a társadalmi szervezetek is. A gazdasági és kulturális építés azon fontos állami feladatainak a megoldásában való részvétel maga után vonja ezek struktúrájának, tevékenységi formáinak és módszereinek

³⁴ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának Jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 464. old.

szükségszerű tökéletesítését is. A társadalmi szervek szervei és választott dolgozói bizonyos igazgatási és vezetési készségeket nyernek nemcsak magának a társadalmi szervezeteknek a belső ügyeiben, hanem állami jelentőségű kérdésekben is. Így sajátítják el az *igazgatás technikáját*, ami — miként azt még az SZKP(b)P XV. kongresszusa megállapította — a teljes államelhalás előkészítésének egyik feltétele.

A társadalmi elem részvételének az állami szervek tevékenységében való kiszélesedése, egyrészt és maguknak az állami szervek funkcióinak teljesítésével kapcsolatos tevékenység jellegének a megváltozása, a közösen megoldandó kérdések körének a bővülése, de az együttműködés új formáinak kifejlődése is arról tanúskodik, hogy kölcsönösen közelebb kerülnek egymáshoz az állami szervek és a társadalmi szervezetek, s fokozatosan eltörölődnek a köztük levő határok.

E közeledés további fokozatos fejlődése végeredményben oda vezet, hogy az állam *egybeolvad a társadalommal*, szervei és intézményei átszerveződnek és új típusú szervezetek — a kommunista társadalom társadalmi önkormányzatának szervei fogják felváltani azokat. Ennek eredményeképpen az állam elhal, maximálisan kimerítve a társadalom irányításában rendelkezésére álló összes lehetőségeket. Ehhez az út az állam megerősítésén keresztül vezet, amelynek folyamán az állami szervek és a társadalmi szervezetek fokozatosan közelednek és fognak közeledni, egybeolvadni és átnőni a kommunista önkormányzat szervezeteivé.”

Következésképpen, az állam elhalása mint *fokozatos, hosszantartó folyamat*, mint a szocialista államiság kommunista önkormányzattá való átnövése abban nyilvánul meg, hogy csökken és egyszerűsödik az államapparátus, változnak és tökéletesednek az állami és társadalmi szervezetek közös tevékenységének és együttműködésének formái és módszerei.

A társadalmi szervezetek funkcióik jelentékeny — sok esetben pedig túlnyomó részének jogi jelentősége nincsen és azokat társadalmi-politikai és erkölcsi alapokon valósítják meg. Ezért helytelen volna a dolgozók társadalmi szervezeteinek egész politikai szervezeti, nevelő, gazdasági tevékenységét megpróbálni jogi keretek közé szorítani. Ezeknek a szervezeteknek az alapvető tevékenysége: az állampolgárok önkéntes részvétele munkájukban, a szervezetek ügyeinek intézésében való részvételéből áll.

Az állam nélküli társadalomigazgatás eljövendő szervezetének gépezete kétségtelenül *egyesíteni fogja a közvetlen és a képviselői demokráciút*. Az összes dolgozók közvetlen részvétele döntő jelentőségű lesz a vállalatok munkájával, a gazdaság és a kultúra fejlesztésével, a népjólét emelésével, a felnövekvő nemzedék nevelésével, az egyes kommunista együttélési normák esetleges, noha a legrikább esetben előforduló megsértésének megelőzésével és megakadályozásával stb. kapcsolatos konkrét ügyek mindennapi megoldásában.

De egészen természetes, törvényszerű, szükséges a kommunizmusban is a *képviselői intézmények megtartása*. A kommunista társadalom egyes területi sejtjeinek minden önállósága mellett továbbra is szükség lesz a társadalmi önkormányzat rendszerének bizonyos centralizálására a kommunista társadalom különböző részein élő lakosság erőfeszítéseinek koordinálása céljából, a termelés kooperációja és specializálása, a szükségleti cikkek ésszerű elosztása stb. céljából. Ez azt jelenti, hogy a kommunista önkormányzat rendszerének szervezetében megmarad és fejlődésének legfelsőbb fokát éri

el a demokratikus centralizmus lenini elve, amely összeegyezteti a lakosság öntevékenysége legszélesebb kibontakozásának lehetőségét a tömegek által jóváhagyott határozatok végrehajtásánál szükséges fegyelemmel.

Már a szocializmusban a társadalmi szervezetek összessége egyesíti magában a képviseleti és a közvetlen demokráciát. Vegyük például a szakszervezeteket. Amíg ezek üzemi szervezeteiben a szakszervezeti tagok tömegei üléseiken és a különféle bizottságokban közvetlenül oldják meg munkájuk, pihenésük kérdéseit, a vállalatok és intézmények tevékenységének kérdéseit, addig a felsőbb szervek már képviseleti intézmények, amelyek az őket megválasztó szakszervezeti tagok tömegeinek akaratát fejezik ki. Ugyanezt mondhatjuk el a KISZ, az MHS, a sportegyesületek és mindazon egyesületek szervezetéről, amelyek a demokratikus centralizmus elve alapján működnek.

Van azonban a szervezeteknek egy olyan csoportja, amely túlnyomórészt a *közvetlen demokrácia megvalósításának formáját képezi*. Ilyenek a dolgozók nagyszámú öntevékeny szervezetei, amelyek segítenek a tanácsoknak az országvezetés kérdéseinek megoldásában. Ezek közé tartoznak a társadalmi bíróságok, a lakóbizottságok, a szülői munkaközösségek, a lakosság körében végzett politikai tömegmunka különféle bizottságai stb. Természetesen ezekre a szervezetekre is jellemző a képviselet eleme, amennyiben a lakosság a legaktívabb társadalmi munkásokból alakítja meg azokat, de állandó kapcsolatuk a dolgozók tömegeivel, akikkel együtt dolgoznak, nagylétszámú állományuk gyakorlatilag egybe olvasztja őket a lakossággal és a közvetlen demokrácia formájává teszi őket.

A közvetlen demokrácia világosan kifejezett formáját alkotja a legfontosabb párt- és állami határozatok össznépi megvitatása, valamint a népszavazás (referendum) intézménye.

Hazánkban a közvetlen demokratikus intézményeket mindenekelőtt az jellemzi³⁵, hogy az állampolgároknak a helyi ügyek intézésébe való bekapcsolódására rendkívül differenciált formák állnak rendelkezésükre; A közvetlen demokratikus formák jelentős része *jogilag is szabályozva* van, de sok intézményt jogi szabályozás nélkül a társadalmi gyakorlat alakított ki s fejleszt minden formaságtól függetlenül ma is, amint arra utaltunk. A jogalkalmazás területén — különösen az igazgatásban — kialakult nagyszámú intézmény mellett egyre erősebb törekvések vannak a dolgozóknak a *jogalkotó munkába* való fokozottabb részvételére.

A szélesebb körben funkcionáló konzultatív formákat több helyen a *döntési hatáskörrel rendelkező intézmények* is kiegészítik.

Hazánkban a *népgyűlésnek* két fajtája ismeretes. A tanács mellett általában *konzultatív* hatásköre van, kivételesen állásfoglalása *meghatározó* is lehet. Az 1964. évi 21. sz. tvr. 16. § pl. előírja, hogy a községfejlesztési tervet a lakosság széleskörű bevonásával kell előkészíteni. A végrehajtást rendelkező kormányrendelet kimondja, hogy a községfejlesztési hozzájárulást a lakosság véleményének figyelembevételével állapíthatja meg a tanács.

A *területszervezés* vonalán ugyancsak kötelezően előírt a lakosság állásfoglalásának figyelembevételével. A Minisztertanács Elnökének 1—138/1954. sz. utasítása kimondja, hogy „külső terület átcsatolásához, ha átcsatolásra ja-

³⁵ Dallos Ferenc: A helyi igazgatásban való részvétel, mint az állampolgári jogok előmozdításának eszköze. ENSZ szeminárium Budapest, 1966. jún. 14—27. Referátum.

vasolt területen állandó lakótelepülés van, általában az ott lakók többségének akarata szükséges.”

A konzultatív jellegű népgyűlések összehívása különösen az ún. kommunálpolitikai kérdésekben bizonyul célszerűnek és hasznosnak.

A népgyűlés másik típusának tekinthető az állampolgárok választókerületi gyűlése. Ennek a gyűlésnek — elsősorban a tanácsok megalakításával és tanácstagok munkája ellenőrzésével kapcsolatban vannak feladatai.

A társadalmi szervezeteknek a közfeladatok megoldásában betöltendő szerepét egyrésztől jogszabályok, másrésztől pedig az intézmények szervezeti és működési szabályzatai tartalmazzák.³⁶

A társadalmi szervezeteknek részleges funkcióik lehetnek a jogalkotási eljárásban, sőt az sem kivétel, hogy állami felhatalmazás alapján kizárólag saját maguk készítenek elő és fogadjanak el államilag szankcionált normá-

³⁶ A. I. Lukjanov—B. M. Lazarev a következő alapvető különbségekre utalnak, amikor arra hívják fel a figyelmet, hogy a szocialista állam és államhatárolmának való kötelező alárendeltség formájában az egész lakosságot átfogja.

1. A szocialista államhatalom nemcsak az állami szerveken keresztül valósul meg, hanem a közvetlen demokrácia formájában is, mely utóbbi a szocialista állam fejlődésével párhuzamosan mindinkább nagyobb jelentőségűvé válik.

2. A következő alapvető különbség, álláspontjuk szerint abban áll, hogy a szocialista állami tulajdon kizárólagos jellegű és egységet képez, mely egység az igazgatás területén a népgazdasági tervben ölt testet. Véleményük szerint a vállalat nem mint kollektíva, hanem csak a vállalati adminisztráció személyében, élén az igazgatóval tekinthető állami szervnek.

3. További sajátos vonását a szocialista államnak akként jelölik meg, hogy tevékenységében megtestesül a politikai, gazdasági és ideológiai vezetés egysége.

4. Lényeges különbséget látnak a szocialista állam és a szocialista demokrácia rendszerébe tartozó más szervezetek között az általuk alkotott normák jellegében is. Leszögezik, hogy a társadalmi szervek által alkotott normák a szocialista normák egy külön csoportját alkotják, amelyek mind az állam által alkotott magatartási szabályokról, mind pedig az erkölcsi normáktól eltérő sajátosságokra rendelkeznek.

A társadalmi szervek által alkotott normák sajátosságait az erkölcsi normákkal szemben a következőkben látják: a) A társadalmi szervek által alkotott normák az erkölcsi normáktól eltérően a szervek aktusainak formájában jelennek meg, az adott társadalmi szervezetek akaratának kifejezői, meghatározott időben lépnek hatályba, azokat az adott társadalmi szerv módosíthatja, vagy esetleg meg is semmisítheti. Az alacsonyabb szintű társadalmi szervezetek normáinak összhangban kell lenniük a magasabb szintű szervek normáival, vagyis a normák rendszerében az alárendeltségi viszony érvényesül. b) A társadalmi szervek által alkotott normák szerkezeti szempontból részletesebbek, mint az erkölcsi normák; az utóbbiakat „általában nehéz az erkölcsi elvektől” megkülönböztetni. c) Az erkölcsi normák az egész társadalmat átfogják, míg a társadalmi normák csupán az adott szervezet keretein belül érvényesülnek, tehát az erkölcsi magatartási szabályok hatályuk szempontjából ízlésebbek, mint a társadalmi szervek által alkotott normák. d) A különbséget e két norma csoport között a szankcionáltság területén látják. A társadalmi szervek által alkotott normák szankcionáltsága konkrétabb, ugyanis mint az erkölcsi normáké.

E két normacsoport közötti eltérésekről beszélve, együttesen hangsúlyozzák, hogy helytelen volna e normacsoportok közötti különbséget elbúlni, annál is inkább mert a társadalmi szervek alapszabályai gyakran erkölcsi normákat tartalmaznak.

5. A szocialista állam jellemző sajátossága a többi társadalmi szervekkel szemben abban is kifejezést nyer szerzők szerint, hogy az állam az, amely biztosítja a szocialista forradalom vívmányainak védelmét a külső agresszióval szemben.

(V. ö. Lukjanov, A. I.—Lazarev, B. M.: Szovjetszkoje goszdarsztvo i szcsesztvennije organizacii. Moszkva, 1961. 320. p. ism. Ficzere Lajos: Az állam és igazgatás 1963. 3. sz.)

kat. A különféle társadalmi szervek az állami jogalkotási eljárás egyik vagy másik fázisában működnek közre leggyakrabban.

Jogszabálykezdeményezési lehetőségeik elsősorban államigazgatási szervek hatásköréhez kapcsolódóan vannak. A kezdeményezés egyrésztől állhat abban, hogy önmagukban vagy más szervekkel együtt *javaslatot* nyújthatnak be azokhoz a szervekhez, amelyeknek jogi kötelezettsége annak a társadalmi viszonyterületnek a jogi szabályozása. Ilyen javaslattevési jog megilleti pl. a szakszervezeteket, melyek javaslatot tehetnek a dolgozók testi épségét és biztonságát, munkafeltételeiket és anyagi helyzetüket érintő kérdések jogi szabályozására, de a Népfrontot is megilleti ilyen jog. *Szakmai értekezleteken, konferenciákon, kongresszusokon is megvitatják a jogszabályszervezeteket konzultatív jelleggel.* Egyes rendelkezéseink előírják, hogy a társadalmi szervek „véleményét meg kell hallgatni”, vagy a dolgozók „részt vesznek” a tervezetek kidolgozásában, más rendelkezések ezt úgy fejezik ki, hogy társadalmi szervek „közreműködnek” a jogszabályok előkészítésében stb.

Az állami szervek által kibocsátott jogszabályok társadalmi szerveket felhatalmaznak arra, hogy olyan normatívákat bocsássanak ki, amelyeknek általános kötelező ereje van. Más esetekben viszont az *állami és társadalmi szervek csak együttesen szabályozhatnak valamilyen kérdést.*

b

n
...
...
...
...
...
...
...
...
...
...

AZ ÁLLAMI SZERVEK ÉS A TÁRSADALMI SZERVEK VISZONYÁRÓL A SZOCIALISTA TÁRSADALOMBAN

1. Az állami szervek és a szakszervezetek viszonyáról szólva mindenképp előt kell hangsúlyoznunk, hogy azok a proletárdiktatúra mechanizmusában különleges helyet foglalnak el. Lenin a szakszervezetek szerepéről és feladatairól szólva (1922-ben) összefoglalta a szakszervezetek tevékenységét a proletárdiktatúra rendszerében. Megállapította, hogy egyik legfőbb feladatuk a proletáriátus osztályérdekeinek minden irányban és minden eszközzel való megvédése, hogy védjék a dolgozók érdekeit és ... elősegítsék anyagi jólétük emelkedését. Igen lényegesnek tartotta továbbá, hogy „állandóan kijavítsák a gazdasági szervek hibáit és túlzásait, amikor ezek az államapparátus bürokratikus eltorzításából származnak”. Csakis úgy erősíthető a proletárállam, ha „harcol ennek az államnak bürokratikus kinövéséi, hibái és gyengéi” (Kiemelés A. Gy.) ellen. Ezért — hangsúlyozza Lenin — „A szakszervezeti munka helyességének és eredményességének az az egyik legfontosabb és csálhatatlan mértéke, hogy mennyire sikerül az illető szakszervezetnek az állami vállalatnál a tömegkonfliktusokat olyan előrelátó politikával megelőzni, amely a munkástömegek tényleges érdekeinek mindenirányú megvédését s a konfliktusokra alkalmat adó „jelenségek” idején való kiküszöbölését célozza”. Az ipar igazgatásában való közreműködés mellett követeli Lenin a részvétel formájának pontos meghatározását: „A szakszervezeti munka fő feltétele pedig a tömegekkel való kapcsolat, fő módszere a meggyőzés, nevelés, de „mint az államhatalom részei” részt vesznek a kényszer alkalmazásában is, egy „felsőbb fórum” a párt irányítása alatt.”¹

A kapitalista államokban is működnek a munkásosztály tömegszervezeteiként szakszervezetek, amelyeket két nagy csoportba sorolhatunk. Egyrészt többé-kevésbé a marxista-leninista nézetek által befolyásolt, másrészt az ún. sárga szakszervezetek.

A szakszervezetek a múlt század első felében alakultak meg, kezdetben egymástól függetlenül, később a gazdasági ágazati tagozódásnak megfelelően szerveződtek. A szakszervezetek jelentős erőt képviselnek a burzsoá államokban. Nem véletlen, hogy pl. az Olasz Kommunista Párt X. kongresszusán elfogadott „Politikai határozat” olyan politikát követel, „amely a szakszervezeti autonómia és az egység előremozdításával biztosítja a dolgozók szabadságát”, „szerződésileg szavatolja hatalmukat minden szinten...”

A munkásszakszervezetek léte összefügg a burzsoá demokrácia kérdéseivel. A burzsoá demokrácia korlátozott, viszonylagos, de a munkásosztály harcában „a demokráciának óriási jelentősége” van, hiszen annak felhasználásával érvényesítheti osztályérdekeit. A demokrácia léte, vagyis ezen belül a szervezkedési szabadság és annak tényleges biztosítása, képviselők küldése a népképviselői intézménybe, feltétele a gazdasági harcnak. Elméletileg adva

¹ Lenin: Művei 33. kötet 173—186. p.

van a kérdés: mi a viszony a burzsoá államokban levő szakszervezetek és a burzsoá állam között? Erre a gyakorlat ad választ.

Az USA legnagyobb szakszervezeteinek vezetői nyíltan együttműködnek a tőkésekkel — a monopoltőke szervezeteivel, s így tevékenységükkel alátámasztják a burzsoá állam funkcióját, mert a burzsoá állam a tőkések szervezete. Az együttműködés szervezetiileg úgy jelentkezik, hogy a munkásság egyes képviselői tagjai az igazgatósági tanácsnak, s ezáltal megvalósul beleszólásuk a vállalati ügyek intézésébe (pl. árpolitika, termékfajták elosztása, üzemelhelyezés stb.). A harcosabb szakszervezetek elérték bizonyos jogokat: pl. a munkásfelvétel ellenőrzése, amely a munkások részleges munkaidőben való foglalkoztatása ellen irányul; beleszólás a munkabesorolásba, a végkielégítés összegének meghatározásába, a nyugdíj nagyságába stb. A szakszervezet tehát szükséges a munkaviszony, de az életszínvonal védelme érdekében is. Az amerikai reakciós uralkodó erők azonban, ha szükség van rá, csapást mérnek ezekre a szerzett jogokra. — A burzsoá állam maga alá akarja rendelni a szakszervezeteket és a munkásmozgalmat (lásd. pl. a Taft—Hartley-törvényt 1947.). Egyes szakszervezetek pl. Nyugatnémetországban szoros kapcsolatban vannak az Actio Catholica-n keresztül a burzsoá diktatúra mechanizmusába tartozó szervezettel, különösen az egyházzal s ezen keresztül a Vatikánnal is.

A szocialista államban különösen a dolgozók munka- és életfeltételeinek megszervezése terén jelentős a szakszervezetek tevékenysége. A szakszervezetek, mivel jól ismerik a termelési feltételeket, a dolgozók munka- és életkörülményeit, részt vesznek a termelés megszervezésében, de közvetlenül nem avatkoznak be a vállalatok operatív tevékenységébe. Mindez egyben a dolgozók bevonását jelenti a *vállalati munka megszervezésébe és ellenőrzésébe*. Ez a tény azonban nem csorbitja a vállalati egyszemélyi felelős vezetést. A *szakszervezetek* mint tömegszervezetek a dogozók, illetőleg *tagjaik érdekvépviseleti szervei*, azok törvényes jogainak védelmezői. A szakszervezetek — amint arra Lenin is felhívta a figyelmet — *egyben politikai jellegű tevékenységet* is kifejtene: támogatják és erősítik a munkásosztály hatalmát, elősegítik a szocializmus építését a párt elvi vezetésével.

A szakszervezetek tevékenysége igen sokrétű és szerteágazó, a gazdasági tevékenységtől kezdve a politikai tevékenységen át a kulturális tevékenységig bezáróan:

a) Minden erejükkel részt vesznek a munkáshatalom, a munkás-paraszt szövetség erősítésében, a termelőerők fejlesztésében és ennek alapján a dolgozók életszínvonalának emelésében, a dolgozók élet és munkakörülményeinek szabályozásában, valamint a szabályok végrehajtásának az előmozdításában.

b) Segítik a dolgozó nép erkölcsi-politikai egységének szilárdítását és mint a munkásosztálynak a Hazafias Népfronthoz csatlakozó szervezetei, részt vesznek az államhatalmi szervek megválasztásában.

c) Előmozdítják az *üzemi demokrácia* érvényesülését; harcolnak a szocialista bérpolitika megvalósulásáért, a szocialista tulajdon védelméért, a munkafegyelem megerősítéséért.

d) Szervezik és fejlesztik a munkaversenyt az újítási mozgalmat, és a brigádmozgalmat.

e) Mozgósítanak a kollektív szerződések végrehajtására és ellenőrzik azok megtartását.

f) Részt vesznek a munkaügyi viták elintézésében, irányítják, szervezik, ellenőrzik és fejlesztik a munkavédelmet, a társadalombiztosítást és az üdülést.

g) Harcolnak a bürokratizmus ellen, szervezik a társadalmi ellenőrzést, figyelemmel kísérik a dolgozók életkörülményeit és ellátását, s megfelelő javaslatokat tesznek.

h) Fejlesztik a dolgozók művészeti, kulturális és sporttevékenységét, segítik a dolgozók szakmai képzését és tagságukat a haza szeretetére, és proletár nemzetköziségre nevelik.²

A szakszervezetek bizonyos állami feladatait jogszabályok is rögzítik. A magyar tételesjogi szabályozást figyelembe véve a következők állapíthatók meg:

A szocialista társadalombiztosítás kötelezően kiterjed az összes dolgozókra s annak költségeit az állam fizeti; és a konkrét ügyek intézését a dolgozók látják el. Ennek megfelelően szabályozzák e kérdést. A társadalombiztosítás irányítása és ellenőrzése hazánkban a Szakszervezetek Országos Tanácsa hatáskörébe tartozik. E feladatkörben a SZOT a minisztertanácstól kapott felhatalmazás alapján szabályzattal rendezi:

a) a társadalombiztosítás szervezetét, igazgatását és ügyvitelét,

b) a társadalombiztosítással kapcsolatos eljárási kérdéseket,

c) mindazokat a társadalombiztosítási kérdéseket, amelyeknek szabályozását törvény, törvényerejű rendelet, vagy minisztertanácsi rendelet a SZOT hatáskörébe utalja,

d) elkészíti és a pénzügyminiszter elé terjeszti a társadalombiztosítás költségvetését és zárszámadását,

e) a SZOT gondoskodik azoknak a társadalombiztosítási jogszabályoknak a végrehajtásáról, amelyeket jogszabály a feladatkörébe utal,

f) a SZOT állapítja meg a társadalombiztosítási alkalmazottak szolgálati, fegyelmi és munkabér-szabályzatát,

g) a SZOT elnöksége nevezi ki az SZTK vezetőjét, illetőleg helyettesét, valamint a budapesti és pestmegyei alközpontok vezetőjét; (az osztályvezetőket és a többi alközpont vezetőjét a SZOT titkársága bízta meg.)

A SZOT ellenőrzi a társadalombiztosítási szervezet működését. A Szakszervezetek Országos Tanácsát megillető jogkört a vasúti és hajózási dolgozók tekintetében a vasutasok és hajósok országos szakszervezete gyakorolja.

A SZOT helyi szervei mellett, az érdekelt szakszervezetek megbízottaiból, ún. *társadalombiztosítási bizottságokat* szervez, amelyeknek feladatuk, hogy ellenőrizzék és segítsék a helyi szervek munkáját.

Jogszabályaink különös jelentőséggel emelik ki a *munkavédelemre vonatkozó szabályok ellenőrzésének és megszervezésének a kérdését*, melyben az illetékes miniszternek a SZOT-tal egyetértésben kell eljárnia.

Jogszabályaink a munkaügyi kérdések rendezését az állami szervek, a SZOT és a szakszervezetek hatáskörébe utalták, továbbá ez utóbbi társadalmi szervek a miniszterektől és a minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt szervektől tájékoztatást kérhetnek a jogszabályok végrehajtása érdekében. A végrehajtás ellenőrzése végett pedig vizsgálatot tarthatnak, s a mulasztásokra, a hibákra felhívhatják a felelős szervek figyelmét, határidőt szabhatnak azok

² Weltner A.: A magyar munkajog. I. köt. Budapest, 1960. 71. p.

kijavítására, illetve kiküszöbölésére, sőt a szükséges intézkedések elmulasztása esetén hatósági eljárás indítását kezdeményezhetik.

Az elmondottak alapján megállapítható, hogy a szakszervezetek egész tevékenysége arra irányul, hogy a dolgozókat a párt köré tömörítsék, mozgósítva azokat az új társadalom felépítésére, vagyis szakszervezeteink valóban a lenini értelemben vett kommunizmus iskoláivá válnak, miközben gondoskodnak a dolgozók jobb életkörülményeinek megteremtéséről és politikai neveléséről. A szakszervezetek akkor látják el helyesen feladataikat, ha a dolgozóknak az államépítés és az államigazgatás munkájába való bevonása mellett *együttal meg is értetik velük a szocialista építés főbb feladatait, vagyis szocialista emberré nevelik a dolgozókat.*

A szakszervezetek tehát közvetlenül is ellátnak igen jelentős államigazgatási tevékenységet. Ennél fogva a szakszervezetek és az állami szervezetek vezetői között fennálló kapcsolatok is egészen más jellegűek, mint a dolgozók egyéb tömegszervezetei és az állami intézmények vezetői között létrejött kapcsolatok. Kérdéses, hogy a szakszervezeteknek átadott állami funkciók megőrzik-e továbbra is állami jellegüket, vagy más szavakkal: e hatáskörben a szakszervezetek által kibocsátott aktusok jogi jellegűek-e? Gyakran előfordul olyan eset, amikor az átadott állami funkciókkal együtt a szakszervezeteket megfelelő állami jogosítványokkal is felruházzák. Ebben az esetben a szakszervezetek által hozott aktusok jogi természete vitathatatlan. Hangsúlyozzuk azonban, hogy a szakszervezetek ilyen jellegű jogosítványokkal való felruházása egyáltalán nem vezet a szakszervezetek társadalmi jellegének elvesztéséhez." E specifikus helyzettel a jogirodalomban többen foglalkoznak és az az álláspont alakult ki, hogy általában csak olyan szervezet szabad államigazgatási szervvé tenni, melyek „profiljában” a végrehajtó rendelkező tevékenység uralkodik. Alapvetően téves lenne a szakszervezeteket e körbe vonni; miután e felfogás szerint a társadalmi szervek — akárcsak az intézetek, a vállalatok — par excellence nem ilyen kérdésekkel foglalkoznak, általában nem tekinthetők államigazgatási szerveknek.³

Az elhatárolás kérdésénél alapvetően azt kell figyelembe venni, hogy a proletárdiktatúra mechanizmusában milyen helyet foglalnak el a szakszervezetek, ugyanis az állami szervektől az különbözteti meg ezeket, hogy nem *államhatalmi és államigazgatási tevékenység gyakorlása a feladatuk*, hanem a termelés területén kell biztosítaniuk a munkásosztály és a párt, a munkásosztály és az államapparátus közti kapcsolatot. Félő, hogy mozgalmi jellege csorbul, ha újabb állami feladatokat vállalnak magukra. Lenin azt tanítja, hogy „a szakszervezetek a proletárdiktatúra rendszerében elfoglalt helyüket tekintve, ha szabad így kifejezni magunkat, a párt és az államhatalom között állanak... és ha nincs olyan alap, mint a szakszervezetek, nem lehet a diktatúrát megvalósítani, nem lehet állami funkciókat gyakorolni.”⁴ Ez a tanítás egyben kifejezi a munkásosztály vezető szerepét is a szocialista államban azt és azt is, hogy tevékenységük az összes dolgozók és az állam érdekazonosságának alapján áll. A szakszervezetek tevékenyen közreműködnek a népgazdaság fejlesztésében, ösztönzik és szervezik a szocialista munkaversenyt, különösen a szocialista brigádmozgalmat.

³ V. ö. Szamel Lajos: Az államigazgatási aktusokkal kapcsolatos néhány probléma. A pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának évkönyve. Tankönyvkiadó. Budapest, 1954. 161—166. p.

⁴ Lenin Művei. 32. köt. Budapest, 1953. 2. p.

* Azokban a kérdésekben, amelyek előre teljes részletességgel nem, hanem csak keretszabállyal szabályozhatók, a vállalat vagy a hivatal vezetőjére kell bízni, hogy e szabályozás keretén belül a vállalat vagy a hivatal konkrét szükségleteinek és lehetőségeinek, továbbá a vállalatok dolgozói érdekeinek mérlegelésével döntsön. Ezért különösen fontos, hogy ilyen esetekben a szakszervezeteket a döntés kialakításában *közreműködési jog illesse meg*.

Az MSZMP VIII. Kongresszusa leszögezte: „növelni kell a szakszervezetek szerepét a gazdasági feladatok megoldásában. Szükséges, hogy — első sorban a termelési tanácskozásokon — a dolgozók hatékonyabban vegyenek részt a vállalati tervek kidolgozásában, és ellenőrzésében, a helyi kérdések eldöntésében.”⁵ Attól függően, hogy az igazgató döntése milyen mértékben érintheti a dolgozók érdekeit, és hogy az igazgató egyéni felelős vezetésével a szakszervezet beleszólási joga mennyiben egyeztethető össze, ezen a területen a közreműködésnek a következő formái ismereteseek: az állami szövetterhelő meghallgatási kötelezettség, az egyetértés követelménye, a szakszervezet javaslattevési joga és a szakszervezet önálló szabályozási joga. Ha a szakszervezetek e körbe tartozó tevékenységét stb. összevetjük a vállalati kollektíva és a szakszervezeti bizottságok jogkörével, közelebb jutunk a probléma megoldásához.

A kollektív szerződést is elemezve megállapítható,⁶ az úgy jön létre, hogy azt, illetőleg annak tervezetét a vállalat dolgozói gyűlésen megvitatják. Ami a kollektív szerződés módosítását illeti, vitatható, helyes-e a minisztertanács szabályozásának kikötése arra az esetre, ha a miniszter és a szakszervezet egyetértésben nem tudják eldönteni a vitát; erre az esetre ui. a törvény nem nyújt megnyugtató megoldást, ami részben abból adódik, hogy az egyszemélyi felelős vezetés és a kollektíva jogköre nincs teljesen tisztázva.

Nézetünk szerint a vállalati munka megszervezésében — egyre szélesebb körben — a vállalati kollektívának vagy a kollektívát képviselő szakszervezeti bizottságnak jelentős jogokat kell biztosítani, a javaslattevéstől kezdve az önálló döntésig, illetőleg szabályozásig. E jogositványok alapján a dolgozók közreműködnek a vállalati munka irányításában, megszervezésében és ellenőrzésében. Közreműködést kell biztosítani a dolgozók számára a döntés, illetőleg az egyetértés jogáig: a jóléti és kulturális szolgáltatásoknál, a munkavédelemben és a társadalombiztosításban, a szakmai képzésben, a jutalmazásnál, de ezen túl az üzem termelési problémái tekintetében is. A szakszervezeteknek tehát egyre bővülő jogkörrel kell egyre nagyobb mértékben biztosítaniuk a dolgozók érdekeinek legmesszebbmenő érvényesülését, összhangban a társadalmi-gazdasági viszonyokkal és ugyanakkor biztosítaniuk kell a dolgozók fokozott részvételét a társadalmi ügyek intézésében.

A szakszervezetek részvétele az *ipar igazgatásában*, az egyes szocialista országokban a sajátosságoknak megfelelően rendezett. A Szovjetunióban és néhány más szocialista országban a felső állami bizottságokon és a középfokú bizottságokon kívül a helyi szakszervezeti bizottságnak nagy szerepe van az üzem igazgatásában, irányításában és jelentős feladatot biztosítanak a dolgozók termelési tanácskozásának.

⁵ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 466. old.

⁶ V. ö. Weltner A.: A szocialista munkaviszony jellege. (Az MTA Jogi Bizottságában elhangzott referátum. 1962.).

Magyarországon az üzemi tanácsok is olyan szervekként jöttek létre, amelyek révén a szakszervezet és a munkáskollektíva részt vesz az ipar igazgatásában; Lengyelországban a munkástanácsok és azok konferenciája jelentős szerepet tölt be az ipar igazgatásában; Jugoszláviában a munkástanácsok segítik elő a vállalati kollektíva bevonását az irányításba. Annak ellenére, hogy a szakszervezetek nálunk részt vállalnak az állami szervek munkájának segítésében, mégis annak hangsúlyozása látszik helyesnek, hogy a szakszervezetek szerepét a jövőben elsősorban a gazdasági élet, a termelés irányításában és demokratizálásában célszerű tovább növelni. Belátható időn belül nem lenne helyes, hogy a szakszervezetek újabb hatósági feladatokat vegyenek át, viszont szükséges, az együttműködésük tartalmának és rendszerességének lényeges javítása, fokozása.

A kulturális, egészségügyi és szociális funkciók és intézmények demokratizálásának és társadalmisításának útja még belátható időn belül nem az, hogy ezek szakszervezeti irányításba kerülnek, tanácsi irányítás helyett.

A tanácsok és a szakszervezetek együttműködésének tartalma, keretei még nem teljesen kiforrottak, s csak az utóbbi években kezdtek kialakulni. Megalapozottnak látszik az az igény, hogy mind a központi, mind a területi szervek fordítsanak az eddiginél nagyobb gondot e folyamat feltételei biztosítására (a jogszabályi rendezés során is!).

A tanácsok és a szakszervezetek kapcsolatának további javítása szempontjából sokat ígérő szervezeti formái a szakmaközi bizottságok.

A szakszervezetek szerepe az új gazdasági mechanizmusban jelentősen fokozódik. Ez egyrészt jelentkezik központi szinten (az SZOT vonatkozásában) és helyi szinten (különösen a vállalati szakszervezeti szervek vonatkozásában). (Ezzel függ össze az üzemi tanácsok megszűnése is.)

A szakszervezeteknek mindkét területen a dolgozók érdekeit kell képviselni a népgazdasági, az össznépi érdekekre figyelemmel. Központi szinten különösen fontos — az egyéb jogosultságok mellett — a véleménynyilvánítás az állami szervek döntései előtt a főbb gazdaságpolitikai célokkal és intézkedésekkel összefüggésben, a dolgozók élet és munkakörülményeivel kapcsolatban. Helyi szinten különösen egyetértési jogának (a dolgozók élet és munkakörülményeit érintő szabályozásban: a kollektív szerződések megkötésében): önálló döntési jogának (a dolgozók szociális, kulturális, egészségügyi ellátását érintő kérdésekben) ellenőrzési jogának (a munkaidővel, a személyi jövedelmek elosztásával kapcsolatban) jelentősége fokozódik. A véleménynyilvánítás helyi szinten kiterjed — s ezt a kinevező szerveknek ki is kell kérni — a gazdasági vezetők megítélése tekintetében.⁷

Mindezek magában foglalják: a szakszervezeti szerveknek önálló tevékenységet kell kifejteni a párt ideológiai-politikai irányítása mellett. Az állami szervekkel való viszonyukat illetően — az elképzelhető nézeteltérések mellett — pedig az egymás mellé rendeltség viszonya a domináns. Az egész nép érdekének megfelelően kell megoldani vitáikat, melynek nyilvánosságot is lehetne adni, akárcsak azoknak a tiltakozásoknak, melyek az esetleg előforduló törvényszegések ellen kell, hogy forduljanak.

2. Az állami szervek és az ifjúsági szervezetek kapcsolatát vizsgálva alá kell húzni, hogy az ifjúság nevelésében a Kommunista Ifjúsági Szövetség

⁷ V. ö. Gáspár Sándor: A szakszervezetek megnövekedett szerepe és feladatai hazánkban Társadalmi Szemle, 1966. szept. 5—16.

játszik nagy szerepet, amely a párt iránymutatásai szerint neveli a fiatal-ságot, a szocializmus építésére és a szocialista eszmék elsajátítására.

A burzsoá államokban is működnek ifjúsági szervezetek, amelyek szorosan kapcsolódnak valamely politikai párthoz, annak tevékenységét támogatják. *Lenin* a cári Oroszországban nagy jelentőséget tulajdonított a tanulóifjúság szervezkedéseinek. A párt valamennyi szervét felhívta az ifjúság szervezkedési törekvéseinek elősegítésére és javasolta, hogy tevékenységükben tekintsék legfontosabbnak az ifjúság nevelését, az „egységes, következetes szocialista világszemlélet” kialakítását. Megállapította *Lenin* azt is, meg kell győzni az ifjúságot arról, hogy „igyekezzenek kapcsolatot teremteni a szocialista szervezetekkel”.

Roland-Holst 1907-ben követelte, hogy „a szocialista pártoknak kell kezükbe venni az ifjúsági szervezetek alapítását, s a már meglevőket támogatni kell.” Az ifjúsági szervezet fő feladata felkészíteni az ifjúságot az osztályharcra: szerinte két tárgy szolgálja legjobban a célt: a politika, vagy a nemzetgazdaságtan és a történelem. Az ifjúsági szervezet a szocialista nevelés szempontjából fontos, hiszen a saját kezdeményezés, a saját ügyek intézése a nevelés egyik eszköze, ha az szervezeti önállósággal van egybekötve, ha érvényesül a bírálat teljes szabadsága, ha alkalmazzák a meggyőzés módszerét. A burzsoá államokban napjainkban az ifjúsági szervezetek nem egységesek. Az ifjúsági szervezetek egész hálózata alakult ki (pl. a burzsoá pártok, vagy a burzsoá diktatúra rendszerébe tartozó egyház körül különböző ifjúsági szervezetek csoportjai működnek.)

A szocialista országokban működő ifjúsági szervezetek alapvető feladata a marxizmus—leninizmus eszméinek terjesztése, tagjainak és az ifjúságnak a mozgósítása a szocializmus építésére.

A KISZ a Magyar Szocialista Munkáspárt ifjúsági Szövetsége a magyar ifjúság politikai tömegszervezete. Hivatása, hogy segítséget nyújtson a párt-nak az ifjúság kommunista nevelésében. Tevékenységének két oldala van: egyrészt a párt vezetésével a marxizmus—leninizmus szellemében neveli, a szocializmus építésére mozgósítja az ifjúságot és közvetíti a párthoz az ifjúság véleményét: másrészt képviseli a magyar ifjúságot az állami és társadalmi szervek előtt, védi a fiatalok törvényekben és rendeletekben biztosított jogait. Kétirányú tevékenységének egysége teszi képessé az ifjúsági szövetségét, hogy mindjobban kibontakoztassa önálló szervezeti életét, mind nagyobb hatást gyakoroljon tagságára és az egész magyar ifjúságra, s hogy kezdeményező szerepet töltsön be az állami és társadalmi szervek ifjúság nevelését és érdekeit érintő tevékenységének javításában. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagjai legyenek az iparban és a mezőgazdaságban a termelékenység emelésének, az új technika alkalmazásának élharcosai. A kulturális élet fellendítésének tevékeny részesei — hangsúlyozta az MSZMP VIII. kongresszusa.⁸ A szocialista társadalomnak a marxizmus—leninizmus alapján álló ifjúsági szervezetei részt vehetnek az állami és társadalmi élet tevékenységében, a népgazdasági tervek megvalósításában és a népgazdaság fejlesztésében. A párt és az állam messzemenően támogatja az ifjúságot munkájában és szélesre tárja előtte az érvényesülés, az egyéni felemelkedés ka-

⁸ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának Jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 484. old.

puít. Az ifjúság körében egyre nagyobb megbecsülés, és megtiszteltetés az ifjúsági szervezet tagjának lenni, és bár széles körben biztosítva van a tagfelvétel lehetősége, ugyanakkor egyre magasabb követelményeket támasztanak az ifjúság e szervezetével szemben, mind a gazdasági, mind a társadalmi-politikai életben. szervezet különös jelentőséget tulajdonít a munkának az ifjúság nevelése szempontjából, ami a politikai képesség és az alkotókészség növelését is jelenti, de jelenti a fiatalság felelősségérzetét a néppel, a szocialista társadalommal szemben. Ennek megfelelően az ifjúsági szervezet tagjai részt vesznek a termelőmunkában, ifjúsági brigádok alakításával bizonyítják a szocialista ifjúság öntudatát, az ifjúság egészével szembeni felelősségérzetüket, melynek eredményeképpen az ifjúsági szervezetten kívül állókat is bevonják a mozgalmi életbe és érvényesítik azoknál is a kollektíva óriási nevelő erejét. A termelő munkában és a kulturális munkában való intenzív részvétel természetesen magával hozza a technikai, a technológiai és a kulturális ismeretek növelését. Ezzel együtt jár a politikai tudatosulás és az öntudat-önfegyelem növekedése.

A kommunista ifjúsági szervezeteken belül is érvényesül a demokratikus centralizmus elve, amely szervezeti biztosítéka és előfeltétele az ifjúság alkotó kezdeményezésének, az öntudatos fegyelem kialakulásának és fejlődésének. E szervezetek a szocialista társadalom új típusú szocialista emberének kialakítói és a párt tartaléksapatát képezik. Az ifjúságnak a kommunista társadalom építésében élvonalban kell haladnia, aképpen, hogy minden munkás, paraszt és a társadalom többi dolgozó rétegeinek ifjai kivegyék részüket a kommunista társadalom építéséből. Nem szabad válogatni a feladatokban, mert azok mind a szocializmus ügyét szolgálják és ezért azokat lelkiismeretesen, lelősséggel kell elvégezni annak tudatában, hogy mindenki a szocializmus építőinek hadseregébe tartozik. Az ifjúság ennek tudatában lelkesen veszi ki részét a társadalom munkájából. A termelőmunkában való részvételtől kezdve, a kulturális munkán át, a rendészeti feladatok ellátásig, minden téren közreműködnek a fiatalok a társadalmi életben, mind falun, mind a városban.⁹ Jelentős felvilágosító munkát végeznek a dolgozók, különösképpen pedig az ifjúság körében a társadalmi és állami normák, a szocialista együttélés szabályainak megtartása és önkéntes követelése céljából és ezzel nagyban hozzájárulnak az állami és a gazdasági építés sikeréhez.

Az ifjúsági szervezetek és az állam, továbbá más társadalmi szervek és az ifjúsági szövetség kapcsolatait a magyar viszonyok figyelembevételével vizsgáljuk.

A KISZ-szervezet szoros kapcsolatot tart az állami szervekkel. Segíti, támogatja azok munkáját. A KISZ és az állami szervek közötti kapcsolatok különböző területeken jelentkezhetnek, s e kapcsolatokra az állami szervek és más társadalmi szervek közötti kapcsolatok jellemzőek. Ha az állami funkciók megvalósulásának formáját nézzük, ez megvalósul a jogalkotás, a rendelkező végrehajtó tevékenység, igazságszolgáltató (bírói tevékenység) és az ellenőrző tevékenységen keresztül. *A kapcsolat lényege az állami feladatok megoldásának elősegítése az állami szervekkel együttműködve.* A KISZ szervekkel

⁹ V. ö. A. I. Lukjanov—V. M. Lazarev: Szovjetszkoje goszudarsztvo i obscesztvennie organizacii. Moszkva, 1960. 126. p.

való együttműködésre az állami szerveket jogszabályi rendelkezés is kötelezi. E kérdéskörben jelentős az Országgyűlés 1956. évi 1. sz. határozata, amely kimondja, hogy: „A képviselők kötelesek folyamatosan együttműködni a dolgozók ... társadalmi szervezeteivel” IV. 2. pont.) továbbá: „Az összes ... társadalmi szervek kötelesek az országgyűlési képviselőket a dolgozó nép érdekében végzett munkájukban a legnagyobb felelősségérzettel támogatni és őket választóik megbízatásának teljesítéséhez hozzásegíteni” (IV. 3. pont). Ez a kötelezettség megállapítás azonban nem jelenti azt, hogy az állami szervek határozataikban stb. a KISZ-nek vagy más társadalmi szervezetnek utasítást adhatnak, azaz hogy jogszabállyal rendelhetnek el különböző kötelezettségvállalást. Az Országgyűlés határozata, a képviselők kötelezettségének megállapításán túl, jelenti azt is, hogy ezt a kötelezettséget a jogalkotás során konkretizálni lehet. Természetesen a kapcsolat nemcsak az országgyűlés és a KISZ, illetőleg más társadalmi szervezetek között, hanem jelentkezik a helyi államhatalmi szervek és a KISZ között is. Itt csupán a tanács törvényre utalunk. Azon túl, hogy a társadalmi szervezetek tagjai mint küldöttek is jelen vannak a tanácsülésen, a jogszabály a társadalmi szervezeteknek s ezek között a KISZ-nek a szerepére utal pl. az állandó bizottságok aktívahálózatának kiépítéséről szólva (1954. évi 18. sz. Kormányhatározat III. fejezet, 19. pont), de sok más esetben is.

Jelentős továbbá ebből a szempontból a kormány 1087/1957. sz. határozata, amely leszögezi, hogy „az állami szervek kötelesek támogatni az ifjúságot törekvései megvalósításában” s egyben felhívja a minisztereket, a minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt országos hatáskörű szervek vezetőit, a tanácsok végrehajtó bizottságait, a vállalatok, intézmények és egyéb állami szervek vezetőit, és felkéri a szakszervezeteket és a tömegszervezeteket, hogy „döntésük alá tartozó és az ifjúságot érintő minden ügyet a KISZ-szervezetekkel tárgyaljanak meg.” Ezt azonban az állami szervek nem teljesítik, nem mindig munkálkodnak együtt az ifjúság érdekeinek védelmén és jogos igényeinek kielégítésén (pl. a fiatal házaspárok lakás gondjának megoldásában nem hajtottak végre a törvény vonatkozó rendelkezését.) A párt ellenőrzését ezen a területen fokozni kell.

A KISZ más társadalmi szervezetekkel is együttműködik, s ezek közül különösen jelentős a szakszervezet. Kapcsolatai megvalósulnak a gazdasági és a kulturális (szociális) tevékenységben való közreműködésen keresztül, ily módon a KISZ szervek részt vesznek — egyéb társadalmi szervekkel együtt — a szocialista állam funkcióinak megvalósításában, a jogalkotás révén (a törvényhozásban, törvényalkotásban, minisztertanácsi rendeletek és határozatok, miniszteri rendeletek és utasítások kibocsátásában egyrészt mint aláírók, másrészt mint egyetértők a közös bizottságokon történő megvitatás során), rendelkező- végrehajtó tevékenység révén (különböző együttes operatív bizottságokban), amelyek az egyes minisztériumok képviselőit is magukban foglalják, továbbá konkrét szervezőmunka és ellenőrzés révén mint különböző brigádok tagjai, különbizottság szervezésével, a népi ellenőrző bizottságok részére aktívák rendelkezésére bocsátásával stb. A KISZ tevékenységét a Népfront szervekkel együttműködve valósítja meg.

3. Az állami szervek és a szövetkezetek viszonyát illetően megállapítható, hogy a szocialista állam feladatai megvalósításában jelentős szerepet töltenek be a különböző szövetkezetek. A szövetkezetek különböző formái részben a kapitalizmus örökségeként jelentkeztek, a szocialista országokban a

hatalom átvételének időszakában, azonban szerepük a termelésben és a társadalmi életben alapvetően megváltozik a szocializmus körülményei között.¹⁰

A szövetkezet létrehozásának gondolata a kapitalista társadalomban született meg, 1844-ben Rochedaleban alapítottak először szövetkezetet (Owen eszméinek hatására). A szövetkezetek az igazságos társadalmi rend úttörői akartak lenni, de közvetve eszközeivé lettek a szocializmusért folyó harcnak. A kapitalizmus viszonyai között sokféle szövetkezetet találunk: egy fogyasztási, mezőgazdasági, ipari termelő-, mezőgazdasági és kisipari beszerző, értékesítő, valamint hitelszövetkezeteket. A szövetkezeti gondolat több realizálódott formája a munkások megszervezésére is irányult. A kapitalista társadalomban létrejött szövetkezetek a következő elvek alapján működnek: a nyitott tagság elve, a demokratikus igazgatás elve, a korlátozott tőke-kamat érvényesülésének elve, visszatérítés a vásárlás arányában, politikai és vallási semlegesség stb. Természetesen nem követik mereven ezeket az elveket, mert ezek elsősorban a fogyasztási szövetkezetekre szabottak, de módosítással a többire is alkalmazhatók, s a politikai semlegességet kivéve a szocialista országokban is érvényesülnek.

A szövetkezetről sokféle nézet alakult ki, de egyedül a marxizmus—leninizmus adott helyes választ annak kérdéseire. Ez válasz lényege a következő: a szövetkezet a kapitalizmusban nem tekinthető szocialista jellegű szervezetnek annak ellenére, hogy törekvései szolgálják a szocializmust; a szövetkezetek csak a proletárállam létrejötte után válhatnak szocialista jellegűvé. Feltevődik, hogy a burzsoá társadalomban a szövetkezetek beletartoznak-e a burzsoá diktatúra rendszerébe? Álláspontunk szerint a szövetkezetek között ebből a szempontból differenciálni kell. Egy részük beletartozik, más csoportjai pedig nem. Különösen nem tartoznak bele a burzsoá diktatúra rendszerébe azok a fogyasztási szövetkezetek, amelyek forradalmi harc szolgálatában dolgoznak, s így hasznos szerepet játszottak a munkásosztálynak a kapitalizmus elleni harcában. Tevékenységük azonban csak kiegészítheti a munkásosztály politikai harcát. Pozitív hatásuk: anyagi támogatást nyújtanak a munkásmozgalomnak, előkészítik a tömegeket a gazdasági feladatok végzésére, felhívják a figyelmet arra, hogy a kapitalistától eltérő más gazdasági forma is létezhet. Megállapítható az is, hogy a szövetkezetek a kapitalista környezetben többé-kevésbé gazdaságilag függő viszonyban vannak a nekik árut eladó tőkésvállalatoktól.

A szövetkezetek tehát már a kapitalizmus idején mint társadalmi-tőmegszervezetek működnek, s e vonásuk alkalmassá teszi azokat arra, hogy a szocializmusban is funkcionálhassanak különböző formákban. A Szovjetunióban az ország felnőtt lakosságának 66,4⁰/₀-a szövetkezeti tag (Angliában 34,3⁰/₀). A szövetkezetek széleskörű elterjedését az állami támogatás segíti elő a szocialista országokban. A szocialista gazdasági feltételek — a társadalmi rendszer — minőségileg megváltoztatják a szövetkezeteket, éppen „mozgalmi téren”. A szocializmusban a szövetkezetek társadalmi-nevelő funkciója különös jelentőségre tesz szert, de nem „az üzleti szempontok” előtérbe helyezése, hanem a szövetkezetek tömegnevelő tevékenysége miatt.

A különböző szövetkezetek, kooperációk különös jelentőségük a szocialista államban, ahol az államhatalom a munkásosztály kezében, a terme-

¹⁰ Lenin Művei 33. kötet 467—475. p.

lési eszközök zöme pedig az állam tulajdonában van. Ilyen körülmények között a lakosság szövetkezése *nagyban elősegíti a szocialista állam céljainak elérését*, az egyéni és a társadalmi érdekek egyesítését a mezőgazdaság és az ipar területén egyaránt. Ezzel megvalósul annak feltétele, hogy a népgazdaság minden ágában uralkodóvá váljanak a szocialista termelési viszonyok. Nagyban elősegítik a szövetkezetek a városi és a falusi dolgozók tudati fejlődését is, vagyis lehetővé teszik ezek számára a szocialista útra való áttérést. Ennek fontos eszköze az állam irányukban megnyilvánuló támogatása avégett, hogy olyan eszközökkel termelhessenek, amelyekkel meghaladják az egyéni, a kisüzemi gazdálkodás termelékenységét.¹¹

A szövetkezetek közül is különösen nagy jelentősége van a *mezőgazdasági szövetkezeteknek*, amelyek lerombolják „azokat az osztálykorlátokat, amelyeket a magántulajdon és a kisárutermelés emelt a múltban a parasztság különböző rétegei közé, megszüntette a parasztság belső osztálytagozódását. Az egységes szövetkezeti szocialista parasztság kialakulása azonban csak hosszabb fejlődés eredménye lehet... Az egység kialakulásában és az átmeneti időszakban két egymással kölcsönhatásban érvényesülő társadalmi tényezőnek van döntő szerepe. A termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megerősödése, a szövetkezeti tagok biztonsága növeli a szövetkezeti parasztok szocialista öntudatát, erősíti közösségi szemléletét. A szövetkezeti tagok szocialista öntudata, közösségi szemlélete viszont segíti a szocialista termelési viszonyok fejlődését, a szövetkezeti vagyon gyarapodását, erősíti a közös gazdaságot.”¹²

Lenin nagy jelentőséget tulajdonít a termelőszövetkezeteknek a proletárdiktatúra feltételei között és a parasztság együttműködését elengedhetetlen feltételnek tartotta a szocialista társadalom teljes felépítéséhez.

A falu és a város közötti gazdasági viszonyok kiszélesülésével, amelyeket éppen a termelőszövetkezetek segítenek elő, megerősödik a szövetkezeti parasztság és a munkásosztály-szövetsége is.¹³ A Szovjetunióban a párt és a

¹¹ Lenin Művei. 31. köt. 374—369. old.

¹² A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve, Kossuth Könyvkiadó, 1963. 435. old.

¹³ A Szovjetunió Alkotmányának 11. szakasza értelmében a kolhozok a tervrendszer alapján állami vezetés alatt fejlesztik gazdaságukat. A kolhozgazdálkodás tervezésének tökéletesítése szempontjából nagy jelentőségű az SZKP KB és a Szovjetunió Minisztertanácsának 1955. március 9-i, „A mezőgazdasági tervezés gyakorlatának megváltoztatásáról”, szóló együttes határozata. A kolhozok számára biztosították a széleskörű kezdeményezést és önállóságot gazdaságuk tervezésében az állami tervekkel összhangban. Az utóbbi években megfigyelhető a kolhoztermelés gyors növekedése, a kolhoztagok anyagi és kulturális színvonalának emelése. A kolhozok növelik oszthatatlan alapjaikat, kolhozközi berendezéseket (villanytápellát, vízgyűjtőket), amelyek a Szovjetunió Minisztertanácsa vagy amennyiben a szövetkezetek egyes köztársaságok keretein belül működnek — a szövetségi köztársaságok Minisztertanácsa által jóváhagyott alapszabályzataik alapján működnek. A Szovjetunióban a szövetkezet széleskörű politikai jogokat élvez és tevékeny részt vesz az ország politikai életében. A szövetkezetek tagjai, a Szovjetunió Alkotmányának 126. szakasza értelmében, minden olyan politikai joggal rendelkeznek, amelyek a többi társadalmi szervezeteket megilletik. A szövetkezeti egyesülésnek lehetnek sajtóorgánumaik, klubjaik, színházai, könyvtáraik stb. A Szovjetunió Alkotmányának 141. szakasza értelmében a szövetkezetek jogosultak jelölteket állítani a dolgozó küldöttök tanácsaiba (Szovjetjeibe) történő választásoknál. A szövetkezetek ezen és más jogaik nyomda, papírkészlet, középületek, összeköttetési eszközök és más feltételek rendelkezésre bocsátásával, valamint jogi garanciákkal biztosítják.

szovjet állam a termelőszövetkezetek segítségével vezette át a sokmillió paraszti tömegeket az alacsony színvonalú, lemaradt technikával rendelkező széttagolt egyéni gazdaság útjáról az élenjáró mezőgazdasági technikával rendelkező hatalmas és erőteljes kollektív szocialista gazdálkodás útjára. A népi demokráciában, így Magyarországon is hasonlóképpen a párt és a kormány támogatásával, meggyőző nevelő munkájával sikerült megoldani a mezőgazdaság szocialista átszervezését. „Tapasztalataink igazolták azt a marxista tanítást, hogy a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átalakítása nem lehet spontán folyamat. A parasztságot a szocializmus útjára — az önkéntesség lenini elvének tiszteletben tartásával — a munkásosztálynak kell vezetnie, amelynek politikáját és akaratát a párt testesíti meg... A szövetkezetek tömeges szervezése idején a párt valamennyi fontos kérdésben egységesen lép fel. A termelőszövetkezetek szervezésében a párt szigorúan betartotta az önkéntesség lenini elvét. Egyes vidékeken egyszerű társulásokat, termelőcsoportokat is szervezünk, a tömeges szervezés fő formája azonban a mezőgazdasági termelőszövetkezet volt. Hatékonyan segítették az átszervezést a termelőszövetkezetekbe lépők személyes anyagi érdekelt-ségét biztosító intézkedések is. A földjáraadék fizetése, a betegségi és baleset-biztosítás, a nyugdíj, az öregségi járulék bevezetése. Bátorítólag hatott, hogy érvényesült a szövetkezeti demokrácia a vezetők megválasztásában és a gazdálkodás irányításában.”¹⁴

Jelentős változás következett be a városi kispolgári rétegek, a kisparosok helyzetében is, amikor azok döntő többsége *kisipari szövetkezetekbe* tömörülve járul hozzá a lakosság szükségleteinek kielégítésére. A párt és a kormány irányító tevékenységével a dolgozók összességének érdekeit szolgálják, vagyis az ilyen vezetés biztosítja az össznépi és a szövetkezeti ille-tőleg egyéni érdek helyes összehangolását.

A szövetkezeti mozgalom nagyarányú fellendülésével és a szövetkezés általánossá válásával megteremtődnek a szocializmus új fejlődési szakasza kibontakozásának feltételei, vagyis a szocializmus alapjainak sikeres lerakása után a szocializmus teljes felépítésének időszaka következik el. Ez jelenti annak a fejlődési folyamatnak a mérföldkővét is, amikor a még jelentős csoport-tulajdoni formák egyre inkább átalakulnak össznépi tulajdoni formává, vagyis megvalósul a tulajdonformák egysége, *megvalósul az alapve-tő érdekek tekintetében az egyéni és a társadalmi érdek teljes összhangja*. Ezzel lehetővé válik, hogy továbbfejlődjenek a termelőerők a népgazdaság minden ágában, és az anyagi javak olyan bősége jöjjön létre, amelyet sem-milyen más társadalom biztosítani nem tud. Ez eredményezi a politikai alap erősödését, a társadalom egységgé válását, az egyéni és társadalmi tudat ösz-szehangolását, a tudati fejlettség igen magas fokán.

A szövetkezetek és az állam között tehát szoros kapcsolat van a szocia-lista társadalomban. A kapcsolat több síkon fejeződik ki. Az állam egyrészt anyagi eszközökkel támogatja a szövetkezeteket, amely különösen a terme-lőszövetkezeteknél jelentős. Az állami támogatás feltétlenül szükséges ezen a területen, hiszen a kisbirtokos parasztság pusztán a saját gazdasági erejéből nem képes jelentős számban létrehozni a kollektív termelő üzemeket. A polgári teoretikusok támadják a szövetkezeteket, mert elfogadják az állami

¹⁴ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 431. old.

támogatást, s ezáltal együttműködnek a kormánnyal, s lemondanak az önszegély elvéről. Különbséget kell tenni azonban e vonatkozásban is a polgári állam és a szocialista állam között. A polgári állam célja a kapitalista társadalom fenntartása, a szocialista államé pedig az igazságosabb társadalmi rend, a szocializmus felépítése. A szövetkezeteknek is ez volt a kezdeti céljuk. Míg tehát a polgári állam ténykedései a finánciókésékek érdekeit szolgálják, a szocialista állam a közérdek, a közös tulajdon fejlesztését szorgalmazza. A magánérdek, a fináncioligarchia érdekeinek védelme nem fér össze a szövetkezeti érdekekkel, míg a közérdek, a közös tulajdon elve összefér. Így az önszegély elvét a kapitalizmusban fenn kell tartani, a szocializmusban azonban nem tartható fenn, mert lassítaná a magántevékenységi szférák, az egyéni gazdálkodás és a magánkereskedelem végső felszámolását. — Mindemellett a szocialista állam *irányítja* a szövetkezetek tevékenységét (elég részletes jogi szabályozással), vagyis a szocialista szövetkezetek tevékenységében fontos szerepet kap az állami irányítás, *ami különösen a termelőszövetkezetek vonatkozásában jelentős*. A szocialista állam és a szövetkezetek közötti viszony vizsgálatánál alapvető vonás, hogy az állami irányításnak az alapja a szocialista össznépi tulajdon vezető szerepe a szocialista gazdaság rendszerében. A szövetkezetek állami irányítása elsősorban az egységes népgazdasági terven keresztül valósul meg, de nem csupán erre korlátozódik. A szocialista állam irányító tevékenysége a különböző szövetkezeti típusok vonatkozásában nem azonos és több specifikus vonással rendelkezik.

A szövetkezetek állami irányításával kapcsolatos jogi aktusokat a követezőképpen osztályozhatjuk: a) a kötelező jellegű aktusok, b) a javaslattevő aktusok, c) szankcionáló aktusok, d) engedélyező jellegű, aktusok. Helytelen lenne azonban az állami irányítást kizárólag a jogi aktusok kiadására korlátozni, hiszen annál tartalmilag is szélesebb.

A szövetkezetek aktusai csak akkor rendelkeznek azonban jogi erővel, ha azokat az állami szervek előzetesen szankcionálják. A szövetkezetek hatáskörének kiszélesítésével és az állami funkcióknak a szövetkezeteknek való átadásával párhuzamosan a szövetkezetek nem jogi jellegű aktusainak köre is növekvő tendenciát mutat.

A termelőszövetkezetek állami felügyeletének fogalommeghatározása és ezen felügyelet konkrét megjelenési formáinak megjelölése körül a magyar és külföldi jogirodalomban az elmúlt években széleskörű vita alakult ki, mely vitának lényege abban csúcsosodott ki, hogy határt vonjanak az ellenőrzés és felügyelet közé, kimunkálják mindkét módszer jellemző vonásait.¹⁵

¹⁵ Az 1959. évi 7. sz. tvr. az állami ellenőrzési jogi formáinak és módszereinek szabályozását nem nyújtotta, mert az 58. §-ában csupán szerveket jelöl meg, amelyeknek feladata a termelőszövetkezetek állami felügyeletének ellátása. E szerint: a felügyelet a Miniszttertanács, a földművelésügyi miniszter és a tanácsok végrehajtó bizottságai útján látja el. A Termelőszövetkezeti Tanácsot e tvr. az állami felügyeletet ellátó szervek segítő és támogatójaként említi. A felügyeleti tevékenységre vonatkozó általános szabályozást a Tvr.-nek az 1960. évi 8. sz. tvr.-rel módosított 52. §-a adja, amely szerint a járási Tanács VB. a termelőszövetkezeti tag bejelentésére az ügyész óvására, de hivatalból is megsemmisítheti a közgyűlés határozatát, ha jogszabályt, vagy alapszabályt sért.

Nincs ilyen széles jogköre a végrehajtó bizottságnak az 1/1960. F. M. rendelettel módosított 19/1959. (F. M. sz. r.) 95/E. § (1) bek.-ben megjelölt esetekben, hiszen itt a járási Tanács VB. a sérelmezett határozatot, illetve annak végrehajtását csak felfüggesztheti, amennyiben a határozat végrehajtása a termelőszövetkezet, vagy annak tagjai számára helyrehozhatatlan kárt okozna. Az említett 95/N.

A termelőszövetkezetek állami irányítása és ellenőrzése nem azonos tevékenység a felügyelettel — nézetünk szerint is —, mert a felügyelet tulajdonképpen az irányításnak egy fontos része, még pedig alkotórésze. Ez utóbbit azért is fontos kihangsúlyozni, mert köztudott, hogy a termelőszövetkezetek állami irányításával kapcsolatos sok gyakorlati probléma nem jogi szabályozás formájában, hanem az alapvető törvényi rendelkezések alapján, *szervező, segítő munkával kerül megoldásra*. A termelőszövetkezetek állami irányítása mindkét forma megfelelő összehangolását feltételezi, sőt igényli. Az állami irányítás azonban nem jelenti a szövetkezetek demokratikus igazgatásának felszámolását.

A szocialista országok szövetkezetei azonos, de egymástól eltérő vonásokkal is rendelkeznek. Azonosság elsősorban a tevékenységi terület (pl. fogyasztási, mezőgazdasági, termelő, kisipari termelőszövetkezet, lakásépítési, takarékszövetkezet stb.) és a leglényegesebb szövetkezeti elvek tekintetében (önkéntes tagság, nyitott tagság társadalmi szervezetek), felsőbb szervek léte vagy nemléte tekintetében (fogyasztási és kisipari szövetkezeteknek van) jelentkezik. A mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek pl. Romániában és Lengyelországban állandó területi és országos központjuk van, ez azonban a Szovjetunióban és más népi demokráciákban nincs meg még. (Bár a Szovjetunióban korábban volt.)

A különböző szövetkezetek mint társadalmi szervezetek kapcsolatban vannak egymással — a közbenső láncszem, a fogyasztási szövetkezeteken keresztül —, sőt közös szervük is van (pl. közös szövetkezeti tanács működik Csehszlovákiában, vagy szövetkezeti főtanács Lengyelországban). A sajátosságok (pl. a fogyasztási szövetkezeteknél) a fejlődésbeli különbségekből erednek, s ebből adódik, hogy a szövetkezetek különböző mértékben egyesítik a fogyasztási tevékenységet a felvásárló és az értékesítő tevékenységgel stb. A mezőgazdasági termelőszövetkezeteknél a sajátosság a tömeges kollektívizálást, a belső szervezet eltéréseit, az átmeneti formák alkalmazásának különbözőségeit illetően jelentkezik. A szövetkezetekben mint társadalmi szervezetekben érvényesül a pártirányítás az ott dolgozó párttagokon keresztül, de az ifjúsági szervezet is tevékenykedik azokban.

§ (1.) félreértésre okot adható szövegezése mellett tehát szűkíti a végrehajtó bizottság felügyeleti jogkörét. Nem kétséges ui. hogy a megsemmisítés több jogot és szélesebb intézkedési kört jelent, és biztosít a felfüggesztésnél, ugyanakkor viszont a termelőszövetkezet számára majdnem azonos következményekkel jár. Nem kétséges az sem, hogy a határozat végrehajtásának felfüggesztése után ennek hatályon kívül helyezése, illetve megsemmisítése nélküli közvetlen intézkedésre vonatkozó — rendelkezése elsődlegesen a termelőszövetkezeti demokrácia védelmét és erősítését van hivatva szolgálni, e végrehajtási rendelet 95/B. § (1) bekezdéssel szemben, amely inkább a termelőszövetkezetek, illetve az anyagi érdeksérelmét igyekszik elhárítani. Ugyancsak felügyeleti jellegű szabályozásnak fogható fel a Tvr. 73. §-a is, ahol a kedvezmények csökkentése és megvonása, valamint a termelőszövetkezetek működési engedélyének megvonásáról és felszámolásáról van szó. A végrehajtási rendelet 109. §-a részletezi, hogy a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága az állam által nyújtott kedvezményt, vagy támogatást milyen esetekben csökkentheti, illetőleg vonhatja meg.

A meglevő jogi szabályozás hiányát pótolja a 3004/3/1960. Korm. sz. határozat VI. fejezet 7. pontjának végrehajtásaként kiadott 52/1960. (Mg. É. 51.) FM. sz. utasítás a mezőgazdasági szakigazgatási szervezetek a termelőszövetkezetek állami felügyeletével kapcsolatos munkája megjavításáról. (L.: Dr. Czibolya László: Ügyészségi Értesítő, 1966. 3. sz.)

Az állam és a termelőszövetkezet, a vezető és a vezetett, az irányító és az irányított kölcsönös viszonyánál a kérdés lényege az, hogy milyen teret enged az állam a termelőszövetkezeti demokrácia érvényesüléséhez, szűkíti-e annak érvényesülési területét és ezzel formálissá teszi a termelőszövetkezeti demokráciát, vagy pedig olyan teret enged a kibontakozáshoz, amely lehetővé teszi és egyben ösztönzi is a termelőszövetkezeti kollektíva alkotóképességének kibontakozását. Az előbbire példa az 1950-es időszak, kiemelve ott is példaként a begyűjtési rendszert. Az utóbbira példa a jelenlegi időszak, ahol azonban még sok a tennivaló.

A termelőszövetkezeti demokrácia tehát nézetünk szerint is *jogilag szabályozott demokrácia*, s így érvényesülésének legfontosabb jogi biztosítója a termelőszövetkezetben a törvényesség betartása mind a termelőszövetkezeti kollektíva, mind a termelőszövetkezeten kívül levő szervek és személyek részéről.¹⁶

A *gazdasági irányítás reformja* a szövetkezetek szerepének növekedését és működési körének szélesítését irányozza elő. Az állam és a szövetkezetek viszonylatában a szövetkezeti *önigazgatás elismeréséből* indul ki. Az állam továbbra is támogatja különösen a mezőgazdasági termelőszövetkezeteket, (Közvetlen pénztámogatással, a jövedelemelvonás differenciálásával stb.). Tevékenységi körük szélesítése összefügg az értékesítési, feldolgozási, szolgáltatási tevékenységek lehetőségeivel. Különösen fontos a vállalatyszerű gazdálkodás erősítése a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben. Jelentős a Termelőszövetkezeti Szövetségek létrehozásának lehetősége (pl. megyénként, járási irodákkal, kis számú független apparátussal). Ez ugyanis azt jelenti, hogy az állami szervek lássanak el olyan feladatokat, mint pl. munkájuk koordinálása, jobb kapcsolatok ellátása, közös vállalkozásaik közvetlen irányítása stb.

4. Az *állami szervek és a Népfront viszonyáról* értekezve megemlítendő az, hogy a társadalmi szervezetek vonatkozásában a *népi demokratikus fejlődés sajátosságaként* jelentkeznek a *népfront jellegű szervezetek*, amelyek tömegszervezet, vagy tömegmozgalom formájában léteznek, összefogva az államhatalom gyakorlásában résztvevő társadalmi osztályokat, azok szervezeteit.

Magyarországon a Hazafias Népfrontnak nincs egyéni tagsága, hanem tagságát a hozzá csatlakozott, vele együttműködő szervezetek tagsága alkotja. Ez nem általános jelenség, mert más népi demokráciákban a népfront úgy jelentkezik tömegszervezeti formában, hogy egyéni tagsága is van, amellett, hogy tagként már szervezetek is csatlakoznak hozzá.

A népi demokráciák létrejöttékor a népfrontok így a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (a felszabadulás utáni megnevezéssel) is sajátos szerepet töltött be az új hatalom rendszerében, melynek feladata volt az antifasiszta erők egybefogása, az új hatalom előtt álló feladatokra való széleskörű mozgósítás. A felszabadulás után a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak tagja volt a Magyar Kommunista Párt, a Független Kisgazda Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Paraszt Párt, a Polgári Radikális Párt, valamint a szakszervezetek és ezen túlmenően mindazok a demokratikus szervezetek, amelyek e mozgalomba bekapcsolódni kívántak. 1949-re megváltozott a Füg-

¹⁶ Seres Imre: A termelőszövetkezeti demokrácia kérdéseiről. Állam és Igazgatás 1965. 1157.

gettlenségi Front jellege, s már nem csupán a pártok koalíciójaként, hanem a munkásosztály, a Kommunista Párt vezető szerepét elismerő pártok szövetségeként jelentkezett, de e fejlődési időszak politikai hibája volt, hogy a különböző pártok elhalását mesterségesen is erőltette, mert a szükségesnél gyorsabb ütemben kívánta e folyamat befejezését és ami még nagyobb hiba, e pártok elhalásával párhuzamosan nem erősítette, hanem *elsorvasztotta magát a népfrontot* is. Különösen falusi viszonylatban számoltak fel sok olyan paraszti szervezetet, amelyek működése a párt irányításával kívánatos lett volna. Így lényegében tömegszervezetek nélkül hagyták a falusi dolgozók széles rétegeit, ami egyben a párt és a tömegek kapcsolatának gyengülését is eredményezte. Ehhez hozzájárult a Népfront szerepének tisztázatlansága a proletárdiktatúra körülményei között, ami megnyilvánult abban is, hogy *tevékenységét jóformán csak a választáson való részvételre korlátozták*. A népfront-mozgalom fejlődésében új szakaszt jelentett a Magyar Dolgozók Pártja 1954. évi kongresszusa, amely felismerte a Népfront jelentőségét, mint a népi demokratikus államhatalom tömegbázisa kiszélesítésének egyik döntő feltételét.

Az újjászervezett Hazafias Népfront fontos szerephez jutott a társadalmi életben, ami különösen áll az 1956. évi ellenforradalmat követő időszakra. A Hazafias Népfront formáját tekintve közel áll a Bolgár Hazafias Arcvonalhoz, amely szintén nem pártok koalíciója, eltérően a Csehszlovák Nemzeti Arcvonaltól és a Lengyel Nemzeti Fronttól.

A párt irányító szerepe a Népfrontban nyilván nem jelenti a Népfront-hoz csatlakozott szervezetek önállóságának az elvesztését, mert a „csatlakozás” szervezeti formában való kifejeződése az együttműködésnek. Ezekre sem a párt, sem a Népfront nem hoz kötelező jellegű határozatokat és az Népfront szervei a csatlakozott szervekkel egyetértésben, azokkal összhangban, azokra támaszkodva végzik feladataikat, sajátos működési formáik megtartása mellett. A Népfrontnak a többi szervezethez való viszonyán és együttműködés építésén túl jelentős feladata továbbra is az állami szervek választásának előkészítése és lebonyolítása.

A Népfront és az állami szervek közötti kapcsolat a jogi szabályozás szintjén is kifejeződik. A Népfront országos szervei közül fontosak: az Országos Kongresszus, az Országos Tanács, az Országos Tanács Elnöksége. Helyi szervei: a fővárosi, a kerületi, s megyei jogú városi, a kerületi, a városi és a községi népfrontbizottságok, továbbá a járási, a megyei jogú városi, a megyei, a fővárosi népfrontbizottságok. A különböző szintű bizottságokat a nyilvános gyűléseken megjelent választópolgárok és a népfrontbizottságok küldöttei választják meg. Alapvető feladatuk: „közreműködni a dolgozó nép hatalmának további erősítésében”, „a szocialista társadalom építésében és erősítésében”, „az ország függetlenségének megőrzésében”, „s a béke védelmében”. „A Népfront-mozgalom akcióiban részt vehet minden tömegszervezet és minden magyar állampolgár, aki a népfront feladataival egyetért és azok megvalósításában részt vállal.” A Népfront munkamódszerei: a) felvilágosítás, nevelés, propagandamunka; b) mozgósítás társadalmunk legszélesebb rétegeinek körében a népünk előtt álló feladatok megvalósítására, a megvalósításban való közreműködésre; c) javaslatokkal és intézkedések kezdeményezésével (amely a nép érdekeit és véleményeit fejezi ki) hozzájárulás a feladatok jobb megoldásához; d) jelentős feladatok vállalásával közreműködés az államhatalmi szervek megalakításában (jelölés, választás lebonyolításában);

e) segítése a képviselők és a tanácsstagok munkájának beszámolóik, fogadóórások szervezésével; f) támogatása az állami szervek tevékenységének, és közreműködés azok tömegbázisának kiszélesítésében.

A Népfront és az állami szervek közötti kapcsolat központi és helyi (területi) szinten valósul meg, és a feladatok megoldásában „közvetlen kapcsolatban tartanak fenn működési területük párt-, állami és társadalmi szervezeteivel” (szakszervezettel, KISZ szervezettel, más egyesületekkel stb.) s a dolgozókkal. A közvetlen kapcsolatok biztosítása érdekében „a működési területeket érintő ügyekben gyűléseket tartanak, bizottságokat alakítanak, konferenciákat, tanácskozásokat, értekezleteket hívnak egybe és meghatározott feladatok megoldására, támogatására aktívacsoportokat, akcióbizottságokat, munkacsoportokat szerveznek.”

Az állam szervei és a Népfront közötti kapcsolatokról szólva meg kell említeni a magyar alkotmányt, melynek 56. §-ában találunk utalást a Népfront létre és alapvető funkcióira. E paragrafus (2) bekezdése kimondja, hogy: „A Magyar Népköztársaság feladatainak ellátásában az öntudatos dolgozók szervezeteire támaszkodik. A népi demokrácia rendjének védelme, a szocialista építésben való fokozott részvétel, a kulturális nevelőmunka kiszélesítése, a nép jogainak megvalósítása és a nemzetközi szolidaritás ápolása céljából a dolgozók szakszervezeteket, demokratikus női és ifjúsági, valamint egyéb tömegszervezeteket létesítenek és ezek erőit a demokratikus Népfrontba fogják össze. E szervezetekben megvalósul az ipari, mezőgazdasági s értelmiségi dolgozók szoros együttműködése és demokratikus egysége. A népi demokratikus egységre támaszkodó és élcsapata által irányított munkásosztály az állami és társadalmi tevékenység vezető ereje. „Más népi demokratikus államok alkotmánya (pl. Csehszlovák Alkotmány 6. §-a, az 1954. évi kínai alkotmány és az 1959. évi vietnami alkotmány bevezetője) is tesz említést a népfrontokról.

Az országgyűlés határozatában¹⁷ kimondja, hogy a képviselőcsoportok megyékben támaszkodjanak a Hazafias Népfontra. A tanács törvényben az a rendelkezés található, hogy a tanácsoknak a párt irányításával „fokozott mértékben kell támaszkodniuk államhatalmi és államigazgatási munkájukban a lakosságra, a Hazafias Népfontra és a dolgozók szervezeteire”. „A tanácsok az államhatalom helyi szervei és egyben a dolgozók legszélesebb tömegszervei, amelyek a Hazafias Népfontra támaszkodva, a dolgozók tömegszervezeteivel szorosan együttműködve szervezik a lakosságot a társadalmi, gazdasági, kulturális tevékenységbe való közvetlen és állandó részvételre.” Az 1954. évi IX. törvény a Népfrontnak a választással kapcsolatos feladatait rögzíti, többek között a következőket: „A választási elnökség tagjait a Hazafias Népfront, megfelelő szerve jelöli ki.” „A választókerületi bizottság tagjait a Hazafias Népfront megfelelő szerve jelöli ki.”

Az 1954. évi 16. sz. N. E. T. határozat a tanácsülés előkészítésével kapcsolatban mutat rá a Népfront szerepére azzal, hogy rögzíti, a Hazafias Népfront Bizottsága a tanácsülés napirendjére javaslatot tehet, s azt a végrehajtó bizottság köteles felvenni (11–12. pont, illetőleg 10–11. pont). Az 1958. évi 18. és 19. sz. N. E. T. határozat a Népfront és az állandó bizottságok kapcsolataira utal, amikor kimondja, hogy: „Az állandó bizottság aktívaháló-

¹⁷ 1956. I. sz. országgyűlési határozat, továbbá 1954.: X. tc. I. fejezet 1. § (1) bek. 1954. IX. tc. 14. § (2) bek. 179. (3) bek. 259. (3) bek., 269. § (1), (3) és (4) bek.

zatát a bizottság tagjai a tömegszervezetek támogatásával maguk szervezik. Helyes, ha az állandó bizottság aktívahálózatának kiépítéséhez a Hazafias Népfront Bizottságának segítségét kéri" (19. pont). Továbbá leszögezi, hogy az állandó bizottság szoros kapcsolatot tart fenn a Hazafias Népfront bizottságával, a tömegszervezetekkel és a lakosság egyéb szervezeteivel. Az állandó bizottság figyelembe veszi javaslatait és arra törekszik, hogy a helyes javaslatokat a tanács megvalósítsa" (31. pont). Az 1955. évi 3. sz. N. E. T. határozat megadja a jogot arra, hogy a Hazafias Népfront összeférhetetlenségi bejelentést terjeszthessen elő (4. pont). Más jogszabályok pl. az 1099/1954. M. T. határozatok a végrehajtó bizottságok és a Hazafias Népfront viszonyára vonatkozóan tartalmazznak rendelkezéseket.

Erdemes végül megemlíteni, hogy a Bolgár nemzetgyűlés elnökségének 1965. évi április 29-én kelt 19. számú jegyzékével elfogadott utasítás szabályozza a népi tanácsoknak a Hazafias Arcvonalal való közös munkáját (54—57. pontig)

A népi tanácsok a Hazafias Arcvonal bizottságaival közös tevékenységet folytatnak a lakosság körében, a politikai és kultúrális-oktatási munkára vonatkozólag, *a párt és a kormánypolitika, valamint a népi tanácsok határozatainak megmagyarázására*, a dolgozók kezdeményezésének kibontakoztatására a falvak rendelkezésének és higiénizálásának érdekében, a lakosság kommunális — mindennapi kiszolgáltatásának megjavítására, a termelőszövetkezetekben, a termelőszövetkezeti tagok közötti szocialista munkaverseny megszervezésére, valamint a mezőgazdaságban a pozitív tapasztalatok népszerűsítésére, az állami fegyelem megszilárdítására stb.

A népi tanácsok és a Hazafias Arcvonal bizottságai együttműködésének egyik formája — *a közös ülések*. A közös ülésekre ritkábban kerüljön sor, a népi tanácsok és a Hazafias Arcvonal értékelései szerint. A közös ülésszakokat a népi tanácsok és a végrehajtó bizottságaik szervezik meg a Hazafias Arcvonal bizottságaival és irodáival. A határozatokat, valamint az azokra, illetőleg végrehajtásukra vonatkozó rendelkezéseket közösen dolgozzák ki, vitatják meg és fogadják el. Közös ülésszakoknál a határozatokat szótöbbséggel hozzák, *külön-külön a népi tanácsra és a Hazafias Arcvonal bizottságára*, az utóbbira meghatározott normáknak megfelelően.

Azokban az esetekben, amikor a tanács által hozott határozatot a Hazafias Arcvonal bizottsága nem szavazza meg a szükséges többséggel, akkor ez a szervezetre nem kötelező és fordítva.

A Hazafias Arcvonal bizottságainak irodái és végrehajtó bizottságok *közös üléseket tartanak, a falvak városrendészetére és higiénizálására, az építkezésekre, kereskedelemre, az olvasóköörök tevékenységére*, stb. vonatkozólag.

A népi tanácsok és a Hazafias Arcvonal szervei *közös ellenőrzéseket* végezhetnek és javaslatokat tehetnek a népi tanácsoknak és végrehajtó bizottságoknak, valamint a népi tanácsok által vezetett és ellenőrzött vállalatok, intézmények, létesítmények és szervezetek vezetőinek, továbbá jelentést tehetnek a felettes szerveknek.

A népi tanácsok és a Hazafias Arcvonal bizottságai a közös munka egyéb formáit is felhasználhatják. A népi tanácsok végrehajtó bizottságai *megkülönböztetik a Hazafias arcvonal bizottságainak ama terveiket, határozataikat és rendelkezéseiket*, amelyekbe a végrehajtás során a lakosság bekapcsolása szükséges.

Látható, hogy a jogszabályi rendelkezések is jelentős szerepet szánnak a Népfrontnak, azok helyes alkalmazásával is tovább lehet szélesíteni az állami szervek és a Népfront együttműködését.

5. Az állami szervek és az egyesületek is vizsgálódásaink körébe tartoznak. A szocialista társadalomban ugyanis különböző egyesületek széleskörű hálózata működik. Bár ezek az egyesületek nem tartoznak az osztályuralom társadalmi-szervezeti formáihoz, mégis ellátnak sok olyan feladatot, amelyek igen közel állnak az állami szervek tevékenységéhez és segítik az állami szervek tevékenységének megvalósítását, kölcsönösen együttműködnek az állami szervekkel s támogatják egymást. Az állam az egyesületeken keresztül erősíti kapcsolatait a lakossággal és így is szélesíti tömegbázisát, sőt egyes esetekben felhatalmazza az egyesületeket meghatározott állami feladatok elvégzésére.

Magyarországon különböző célú, rendeltetésű egyesületek vannak. Azokat megfelelő csoportosítással lehet áttekinteni. Elsősorban célkitűzéseik szerint csoportosíthatók az egyesületek. (Természetesen más szempontokkal is figyelembe lehet venni.) Az egyesületek csoportosítása előtt azonban meg kell határoznunk, hogy milyen „szerveket”, „embercsoportokat” tekintünk egyesületeknek.

Egyesületek az egyéneknek olyan csoportjai, amelyekbe az *egyének sajátos egyéni hajlamaik, képességeik és törekvéseik alapján tömörülnek, törekvéseiknek kollektív összefogással történő gyümölcsöztetésére*. Az általános elvi meghatározásból kiindulva az egyéni képességek és hajlamok, de a cél alapján is beszélhetünk: a) tudományos, b) művészeti, c) szociális jellegű, d) honvédelmi és sport, e) kulturális (ismeretterjesztő) és f) gazdasági jellegű egyesületekről.

Az egyesületekkel rokonvonásokat mutatnak: a) Vöröskereszt, b) a KIOSZ (Kisiparosok Országos Szövetsége), c) a különböző klubok, d) munkaközösségek (alkotó, ügyvédi), e) nemzeti szövetségek (román, szlovák, délszláv, német stb.), f) a magyar demokratikus népmozgalom, g) a magyar békemozgalom stb.

Míg a *kimondottan egyesület jellegű csoportosulások* kifejezetten azonos vonásokkal rendelkeznek (így: meghatározott célok elérésére törekcszenek, önálló jellegű szervezetük van, s belső működésüket jogszabály rendezi, nyilvántartott tagsággal rendelkeznek, önkéntesen jönnek létre stb.), addig az egyesületekkel rokon szerveknél csupán egy vagy több az egyesületre jellemző ismérvet találunk (pl. a tevékenység felett állami felügyelet érvényesül, központi és helyi szerveik vannak), vagy egyes ismérvek hiányoznak (pl. nincs nyilvántartott tagságuk).¹⁸

A magyar feudális és burzsoá társadalomban is voltak különböző egyesületek, így a munkásegysületek és nemzetiségi egyesületek. A munkásegysületek is meghatározott céllal jöttek létre, azonban munkájukat és tevékenységüket az akkori állam akadályozta, azokat „szükségtelennek és nélkülözhetőnek” nyilvánították, majd szűk körben engedélyezték a munkásegysületek működését, de azt igyekeztek elhatárolni a politikai tendenciáktól. A megszorító intézkedések egész sorát bocsátották ki a munkásegysületek ellen jogszabályokban (pl. más foglalkozásúakat nem vehettek fel az

¹⁸ Ádám Antal: Az egyesületek a magyar társadalmi szervezetek rendszerében (Studia Juridica Acta Univ. Publ. 32. sz. Budapest, 1964.)

egyesületek, így a földmunkás-egyesületeknek bányász vagy tanonc nem lehetett tagja) igyekeztek lazítani a tagságot egybefűző kötelékeket, mester-séges határvonalat húztak az ipari és az agrárproletáriátus között. A nemzetiségi egyesületek munkáját, szervezését is erősen korlátozták, azok csak közművelődési és irodalmi célokra alakulhattak. Ténylegesen azonban akadályozták, lehetetlenné tették létrejöttüket. A félféudális burzsoá magyar állam mindent megtett az általa deklarált egyesületi jog korlátozott érvényesülése végett. Természetesen a félféudális magyar burzsoá állam felkarolta és támogatta azokat az egyesületeknek a működését, melyek tömegbázist jelentettek számára. Az egyházat, mint a mechanizmusához tartozó szervezetet használta fel különösen egyesületek létrehozására és patronálására, s ezek tevékenységét nem akadályozta. Sőt az ellentétes társadalmi erőket egyesítő egyesületeket is igyekeztek megnyerni különböző juttatásokkal (pl. a budapesti legényegylet évi 500 forint dotációt kapott, mert az iparos ifjakat a szociális áramlatoktól visszatartani igyekezett, viszont a debreceni munkásdal-egylet azért nem kapott támogatást, mert „szocialisticus tendenciája” van, „vezetése nincs a legmegbízhatóbb kezekben.”¹⁹)

A szocialista társadalom az egyéni képesség kibontakozását, s egyben a népek, a nemzetek közeledését és barátságának megszilárdítását segíti elő, ennél fogva tevékenységének a társadalmi és az egyéni érdekek alapján kell nyugodnia, s tevékenységével szocializmust építő államunk főbb gazdasági, kulturális célkitűzését kell szolgálnia.

Ezek után vizsgáljuk meg az egyesületek egyes főbb típusait, *figyelembe véve az állami szervezetekkel fennálló kapcsolatukat*. Először a szocialista állami szervek kulturális funkcióját megvalósító állami szervek tevékenységével összefüggő egyesületeket említjük. Ilyen jellegű tevékenységet fejt ki a TIT (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat), a MABEOSZ (Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége), a Magyar Eszperantó Szövetség, a Magyar Pen Club. *A TIT a kulturális nevelésben közreműködve együttműködik más társadalmi szervezetekkel.* (Szakszervezetek, KISZ, Népfront), *az állami szervekkel,* (Művelődésügyi Minisztérium) *és egyéb szervezetekkel* (MTA egyetemek). Ezek tevékenységüket alapszabályuk és a központi szervek határozata alapján fejtik ki. A MABEOSZ az általános műveltség fejlesztését szintén elősegíti s ezért az is a kulturális nevelés eszköze. Ez a szervezet is együttműködik az állami szervekkel (Közeledés és Postaügyi Minisztérium), de más szervekkel is. Munkája megkönnyítésére különböző városokban, intézményekben bélyeggyűjtőket szervez. A Magyar Pen Club a magyar irodalom és a magyar írók kapcsolatát ápolja a külföldi írókkal és elősegíti a kölcsönösség alapján a külföldi, illetőleg a magyar irodalom megismerését. Kulturális tevékenységet fejtenek ki a művészeti egyesületek is, így a Magyar Írók Szövetsége, a Magyar Képzőművészek Szövetsége, a Magyar Zeneművészek Szövetsége, a Magyar Fotóművészek Szövetsége. Valamennyi művészeti egyesület az ideológiai-politikai fejlődést igyekszik előmozdítani a párt ideológiai irányelveinek megfelelően; a fiatalok eszmei nevelése, a művek ismertetése, értékelése céljából összejöveteleket, előadásokat, estéket rendeznek. A művészi egyesületek *javaslaikkal, szakmai tanácsaikkal segítik az állami szerveket.* Az állam támogatja munkájukat, melyeknek elvi irányítását

¹⁹ V.ö. OLT. BM. eln. 98. csz. 1885. IV. D. 1777. 142. cs. 1891. IV/D. 2336. 149. cs. 1892. IV. b. 4122. iratai.

a művészeti egyesületek végzik. Ezekbe az egyesületekbe csak meghatározott feltételek fennforgása esetén lehet belépni. A különböző művészeti egyesületek kapcsolatban vannak a megfelelő szakszervezetekkel, sőt egyesek ennek szakosztályaként működnek. Kulturális tevékenységet fejtenek ki (de a termelésre is közvetlen hatással vannak) a *tudományos egyesületek*. (Pl. a METESZ, Műszaki Természettudományi Egyesületek Szövetsége.) Fő feladatuk a tudományos eredmények ismertetése és alkalmazásának előmozdítása, tagjaik szakmai fejlődésének elősegítése. Az állami és a társadalmi szervek munkáját javaslataikkal segítik. Szoros kapcsolatban vannak az akadémiával, az Országos Tervhivattal, a minisztériumokkal. A szövetségbe tömörült egyesületek szervezettsége nagyobb, mint a szövetségbe nem tartozó egyesületeké.

Vannak továbbá az állami szervek gazdasági feladatainak megoldásában közreműködő egyesületek is, pl. a MAVOSZ (Magyar Vadászok Szövetsége), a MOHOSZ (Magyar Országos Horgász Szövetség). Mindkét egyesület (szövetség) keretében különböző társaságok és tagegyesületek működnek, melyek alapszabályukat a minta-alapszabályzat alapján készítik el.

A fenti egyesületek jelentős szerepet töltenek be a gazdasági életben. A jogszabályok tevékenységüket közvetlenül érintik, speciális feladatok ellátására kötelezik ezeket az egyesületeket (pl. továbbképzés előmozdítására, vadászvizsga letételének szervezése, horgászjegyek kiadásával kapcsolatos feladatok ellátása stb.), de ezenkívül a jogszabályok a meghallgatásukat is előírják. Arra kötelezik az állami szerveket, hogy egyes kérdésekben hallgassák meg az egyesületek véleményét.

Jelentős feladatot látnak el a *honvédelmi és sportegyesületek*, így a Magyar Honvédelmi Sportszövetség, a Magyar Partizánszövetség, amely irányítja a Magyar Deportáltak Antifasiszta Bizottságát. Az MHS munkáját az MSZMP irányításával, a KISZ-szel, a Partizánszövetséggel, a Munkásőrséggel, a tanácsokkal, s egyéb tömegszervezetekkel, a fegyveres erőkkel együttműködve végzi.

Működnek bizonyos *szociális jellegű* egyesületek is, pl. a Vakok és Csökkentlátók Szövetsége, a Siketek és Nagyothallók Szövetsége stb. azzal a céllal, hogy elősegítsék a szervileg fogyatékosak politikai és kulturális fejlődését, szakképzését, munkabahelyezését. E szövetségek felügyeletet gyakorolnak különböző intézményeik felett.

A szakmai önkormányzatok is jelentős feladatokat látnak el. Ilyenek: a MUOSZ (Magyar Ujságírók Országos Szövetsége), a MJSZ (Magyar Jogász Szövetség) a Magyar Gyorsírók és Gépírók Országos Szövetsége, a Magyar Építőművészek Szövetsége. Ezek is szoros kapcsolatot tartanak az állami szervekkel, s véleményt, javaslatot terjeszthetnek be hozzájuk.

Megállapítható, hogy az egyesületek általában szintén rendelkeznek olyan jellemző vonásokkal, mint a korábban említett társadalmi szervezetek (pl. önkéntesség, öntevékenység, öngazgatás, fizetett apparátus, tagdíjszedése), ha nem is a maga teljességében, s ennek megfelelően közelebb kerülhetnek az önállónak említett társadalmi szervekhez. Ez a közeledés azonban nem egyoldalúan megy végbe.

Az egyesületek felett az állami szervek felügyeletet gyakorolnak, eltérően az önálló (politikai jellegű) társadalmi szervektől.²⁰

²⁰ 1955. évi 18. sz. tvr. 15. §.

6. Az egyéb társadalmi, szervezeti formák és az állami szervek közötti kapcsolatok vizsgálatával a társadalmi bíróságokkal, a népi ellenőrzéssel, a munkásörsséggel és a sportmozgalom társadalmi irányításával foglalkozunk.

a) A társadalmi bíróságokról kell elsőként szólnunk. Ezen szervezet a szocialista törvényesség további szilárdítását, a termelés emelését is célozza. Ezek a célok pusztán adminisztratív eszközökkel nem érhetők el, ezért szükséges a dolgozók széles tömegeinek részvétele e célok megvalósításában is. Azok közül a társadalmi szervezetek közül, amelyek a társadalmi együttélési szabályok és a munkafegyelem megsértése, a dolgozók régi tudatmaradványai ellen küzdenek, kiemelkedő helyet foglalnak el a társadalmi bíróságok, melyek a dolgozók öntevékenységének képviselői jellegű szervei.

A társadalmi bíróságok — mint a szovjet tapasztalatok mutatják, nagy szerepet játszottak a forradalmi tömegeknek az átnevelésében és a bennük meglevő kapitalista tudatmaradványok kiirtásában. A Szovjetunióban a társadalmi bíróságok jelentős múltra tekintenek vissza. A forradalom idején, 1917. december 5-én a pétervári körzetben parancsot adtak arra, hogy „... A munkás—paraszt hatalom nevében valamennyi ezredben, században, útegek-nél... nyilvános elvtársi bíróságokat kell létrehozni, a katona-polgár nevet lealacsonyító bűncselekmények tárgyalására.” Később ezeket az elvtársi bíróságokat a Vörös Hadsereg valamennyi egységénél megalakították, majd a gyárakban és az üzemekben is elvtársi bíróságokat állítottak fel.²¹ Már a szovjet társadalom létrejötté első időszakában mozgósították tehát a társadalom széles rétegeit a jogrend megszilárdítására. A társadalmi bíróságok kezdettől fogva jelentős nevelő szerepet töltöttek be, amelyről egy szovjetunióbeli 1930. évi felmérés is tanúskodik: eszerint a társadalmi bíróságok rendszeres működése eredményeképpen a népbíróság elé került magánvádas ügyek száma 1930-ra 49,4 %-al csökkent, 1933-ban pedig, amikor a társadalmi bíróságokat az ország területén mindenütt megszervezték, ezeknek az ügyeknek a száma 93,5%-al csökkent.²²

A 30-as évek végén, a személyi kultusz társadalmi vetületeképpen a társadalmi bíróságok megszűntek, illetőleg fokozatosan elhaltak. A figyelem a XX. Kongresszus után ismét a társadalmi bíróságok felé fordult, melynek nyomán megkezdődött ezek szerepének nagymérvű kibontakozása.

A társadalmi bíróságok ma már nemcsak a termeléssel, hanem a mindennapi élettel kapcsolatos kérdésekkel, az erkölcsi magatartással, a kollektíva és egyes személyek egymáshoz való viszonyával is foglalkoznak. A társadalmi bíróságokba azokat a dolgozókat választják be, akik munkatársaik között a legnagyobb tekintéllyel rendelkeznek, akik kiváló munkát végeznek. A társadalmi bíróságok messzemenően érvényesítik az *egyeniesítés elvét és a dolgozók személyének alapos ismeretében vizsgálják meg a konkrét ügyeket*. A kollektíva tagjai aktívan vesznek részt a tárgyalásokon, hogy segítsék a társadalmi bíróságot helyes ítékezésében. Nagyban segítette az eljárás eredményességét az ügy nyilvánosságra hozatala és a *társadalmi vélemény*, amely lehetővé teszi, hogy a törvénysértőkkel és a szocialista együttélési szabályai ellen vétőkkel szemben eredményesebben járjanak el, hogy gyorsan intézkedjenek a rágalmazókkal, a botrányos magatartást tanúsítókkal szemben.

²¹ A Szovjetunió Rendeletára 1919. 56. sz. 537. sz.

²² A Szovjetunió Igazságügyminisztériumának adatai.

A társadalmi bíróságok jelentős mértékben tehermentesítik az állami bíróságokat, ugyanakkor az esetek többségében annál eredményesebben lépnek fel az antiszociális elemekkel, vagy a megtevédt személyekkel szemben, legyőzve az azoknál még meglevő múltbeli tudatmaradványokat. A társadalmi bíróságok munkájának nemcsak az ítélethozatal, hanem a maga az intézmény léte adja meg a jelentőségét, mert a szabálysértőt munkatársai állásfoglalástól és magatartásának nyilvánosságra hozatalától való féelme is készíteti arra, hogy megfontolja cselekedetét, revidálja addigi magatartását és viszonyát családjához, munkatársaihoz, általában környezetéhez. Ezzel elősegíti a bíróság a dolgozók öntudata növelését, aktivitásának fokozását, aminek szintén megvan a társadalmi haszna. De nemcsak a társadalmi bíróság elé került személyeket neveli a bíróság; a tárgyalásokon résztvevő dolgozók erkölcsi érke, felfogása is javul a közvélemény alakulásának eredményeképpen, illetőleg megismerik a szocialista törvényeket, az esetleg íratlan együttélési szabályokat,²³ tehát saját magatartásukat is felülvizsgálhatják és kijavíthatják, amí feltétlenül a prevenció szolgálata.

²³ Nevelő hatást gyakorolhat a jogsértőkre maga a társadalmi eljárás is. Gyakran előfordul, hogy a vétkecs őszintén megbánja az elkövetett cselekményt, bocsánatot kér a sértettől és a kollektívától és készenk mutatkozik a cselekmény következményeinek korrigálására esetleg az okozott kár megtérítésére. Ezekben az esetekben a társadalmi bíróságok az ügy nyilvános vizsgálatára korlátozódnak és nem alkalmaznak kiegészítő ráhatási intézkedéseket.

Egyébként pedig a jogsértőkre a következő ráhatási intézkedéseket teszik: társadalmi figyelmeztetés, társadalmi feddés, társadalmi megróvás, a *Román Népköztársaságban csak figyelmeztetés megróvást alkalmaznak*. A bíróságok határozatait nyilvánosan hirdetik ki és azok nevelő hatásának növelése céljából a jogsértő munkahelyén és lakhelyén működő társadalmi szervezeteknek tudomására hozzák.

Nálunk, Csehszlovákiában, Bulgáriában és Romániában a társadalmi bíróságoknak joguk van a felsorolt társadalmi ráhatási intézkedéseken kívül pénzbírságot is kiroáni (Csehszlovákiában 500 koronáig, Magyarországon 50 Ft-ig, Bulgáriában 100 léváig, Romániában 300 lejig.) A csehszlovák helyi népbíróságok javító intézkedésként legfeljebb három hónapon keresztül a fizetés 15 %-ig terjedően fizetés letiltást alkalmazhatnak.

Ezen kívül a társadalmi bíróságoknak joguk van a vállalat, vagy hivatal vezetőségéhez a szövetkezeti vagy más társadalmi szervezet vezetőségéhez fordulni olyan javaslattal, hogy az eljárás alá vont személyt alacsonyabb fizetési kategóriába helyezték át (Csehszlovákiában legfeljebb hat hónapig, Bulgáriában legfeljebb három hónapra), vagy olyan munkakörben, mely nincs kapcsolatban anyagi vagy pénzügyi érték kezelésével.

Romániában az elvtársi bíróságoknak joguk van olyan intézkedést is alkalmazni, mint a munkából való eltávolítás.

Hatáskörükön belül a társadalmi bíróságok kötelezhetik a jogsértőt, hogy az okozott kárt vagy pénzben, vagy munkában térítsék meg.

Természetesen, a bíróság köszabást, az anyagi kártérítési kötelezettséggel való megterhelést, vagy más vagyoni kötelezettséget a bíróság csak a törvényi előírásoknak megfelelően jogosult alkalmazni. Ezért Lengyelországban, ahol a társadalmi munkás bíróságok tevékenységét törvény nem szabályozza, ezek a bíróságok ilyen hatáskörrel nem rendelkeznek. Ezek a bíróságok csak társadalmi ráhatási intézkedésekkel operálhatnak. A társadalmi bíróságok határozatai viszont jogi szempontból nem kötelezőek a vállalat vezetőségére.

(V. ö.: A. Mahnyenko: Társadalmi bíróságok a népi demokratikus országokban. Szocialista törvényesség. 1963. 3.)

A társadalmi bíróságokra vonatkozó gazdag *külföldi irodalomból* a következőket emeljük ki:

Feller S.: Az elvtársi bíróságok jogi természete és működése. Justitia Noua. 1954. évi 1. sz. 28—30. old. Willi Schulze: Új mértéket. „Neue Justiz” Berlin, 1956. nov. 1. Lenin, E.: Az üzemi bíraskodás. Neue Justiz 1957. 2. sz. 38—40. p. Gerhard

A társadalmi bíróságok tevékenységének kiépítésével és eljárásának szabályozásával fontos feladathoz jutnak a szakszervezetek. A szakszervezetek alapvető feladata itt az, hogy a törvényesség megtartása mellett aktivizálják a társadalmi bíróságokat és az élet változó körülményeire tekintettel vegyenek részt ezek működési szabályzatainak megalkotásában. Elősegíthetik a nyilvánosság növelését a bíróságok munkájában, mert a nyilvánosság elősegíti a bíróságok nevelő tevékenységének érvényesülését. — Kétségtelen, hogy a társadalmi bíróságok elsősorban nevelő funkciót töltenek be és „hogy a szocialista társadalmi viszonyok fejlődésével a büntetés több veszélyesnek értékelt magatartás vonatkozásában elveszti jogi jellegét és az... társadalmi ráhatás formájában nyilvánul meg...”²⁴

A szocialista társadalom fejlődésével egyre szélesebb hatáskört kapnak a társadalmi bíróságok, amikor rágalmozási, becsületsértési, vagy testi sértési ügyekben is eljárhatnak. Nem előfeltétel, hogy ezek a cselekmények szorosán összefüggjenek a munkafegyelem megsértésével, mert a lakóhelyen, vagy más nyilvános helyen tanúsított antiszociális magatartás ugyanolyan káros hatású a társadalomra, annak tagjaira, mint a munkamulasztás, vagy a munkafegyelem bármilyen megsértése. A szovjet elvtársi bíróságok mintaszabályzata a következők szerint sorolja fel azokat az ügyeket, amelyek e bíróságok elé tartoznak: 1. A munkafegyelem megsértésével kapcsolatos ügyek (ideértve az igazolatlan mulasztástól kezdve, a nem megfelelő mérté-

Dillhöfer: Az új békebírói rendtartás. Der Schöffe, Berlin, 1958. évi 4. sz. I. Tanácsuk: Emeljük a társadalmi szervek szerepét a kisebb fosztogatások elleni harcban. „Szocialista törvényesség” c. szovjet jogi szaklap 1959. nov. G. Tropov: Állandóan bővíteni az ügyészégi szervek kapcsolatát a társadalmi szervezetekkel.

„Szocialista törvényesség” 1959. 8. sz. Beskov V.: A társadalmi szervezetek részvétele a szocialista jogrend megsértése ellen folyó harcban. „Szocialista törvényesség” 1959. 4. sz. Hilde Benjamin: A társadalmi nevelés és az igazságügyi szervek feladatai. „Einheit” 1959. ápr. 4. sz. Buia, V.: Despre consiliile de judecata din intreprinderi si institutii. Justitia Noua c. folyóirat XV—1959. 1. sz. 45—55. p. K. H. Beyer: Az új békebírói rendtartással kapcsolatos gyakorlatokhoz. Der Schöffe, 1959. 2. sz. 60—64. old. N. V. Barszukov: A dolgozók részvétele a társadalmi rend védelmében. „Szovjet állami és jog” c. folyóirat 1959. 8. sz. Beljajev: Társadalmi vádlók a bírósági emelvényen. „Szocialiszticeszkij Zakonnoszty. 1959. év. 8. sz. A. F. Slepnyikov: A társadalmi szerveknek a bűnözés elleni harcban való részvétele egyes jogi kérdései a büntető törvényhozás kodifikációjával kapcsolatosan. „Szovjet állam és jog c. szovjet f. irat 1959. 9. sz. Prof. D. A. Kerimov. A néptömegek részvétele a társadalmi rend megszilárdításában a Szovjetunióban. „Neue Justiz 1959. évi 13. sz. Markov: Társadalmi vádló a bírói eljárásban, Szocialista Törvényesség. 1962. 12. sz. december. L. Kovalenko: Széles támogatást kell biztosítani az ügyész társadalmi segítőinek. Szocialista törvényesség, 1963. 6. sz. Gerhard Mauersberger: Mitwirkung gesellschaftlicher Kräfte im Jugendstrafverfahren. Neue Justiz 1964. máj. 9. Berlin Gertrud Schmele és Rudi Trautmann.: Die gesellschaftliche Wirksamkeit der Strafverfahren zielstrebig Organisieren. Neue Justiz. 1964. und Verteidiger old. Berlin. Horst Schur: Mitwirkung gesellschaftlicher Ankläger und Verteidiger im Strafverfahren. „Neue Justiz” 1964. jún. 12. 365—468. old. Berlin. Hermann Rudolf: Ausgestaltung des erstinstanzlichen Verfahrens in der neunten Strafprozessordnung. „Staat und Recht, 1964. jan. 1. 93—106. old. Berlin, Irmgard Wadrowitz, Gerd Wetzel: Zur Einberufung gesellschaftlichen Kräfte in das Jugendstrafverfahren. „Neue Justiz” 1964. jún. 11. 339—342. old. Berlin. R. Grogorjeva, L. Rülzkin: Segítünk a terület társadalmi bíróságainak. „Szovjetszkaja Juszticia” Moszkva, 1964. 17. sz. K. Szládkov: A Lipeckij terület társadalmi bírósági munkájában mutatkozó sikerek és hibák. „Szovjetszkaja Juszticia” Moszkva (1964. 16. sz.)

²⁴ Kulcsár Kálmán: A jog nevelő szerepe a szocialista társadalomban. Budapest, 1961. 80. p.

kü munkateljesítésén át, a társadalmi tulajdon ellen gondatlan magatartással elkövetett cselekményekig bezáróan a legkülönbözőbb ügyeket). 2. A társadalmi tulajdon jogellenes használatával kapcsolatos ügyek, ha a kár nem jelentős. 3. A munkakerülés és élősdí életmód folytatása. 4. A gyermekek nevelésével és az elaggott szülőkkel kapcsolatos kötelezettségek teljesítésének elmulasztása. 5. Becsületsértés, testi sértés és rágalmozás útján elkövetett cselekmények. 6. Kisebb mérvű vadorzás és erdővédelem megsértése. 7. Szpekuláció, társadalmi tulajdon fosztogatása, garázdaság, részegeskedés, káromkodás, önkényeskedés. 8. Szociális, kulturális, kommunális berendezkedések, létesítmények rongálása. 9. Lakások rongálása, megsértése. 10. Az 500 rubelig terjedő vagyonjogi viták, valamint a 100 rubelig terjedőek, ha mindkét fél hozzájárul az ügy társadalmi bíróság elé viteléhez. 11. Kolhozudvarok felosztásával és kiosztásával kapcsolatos viták, ha a felek kölcsönösen hozzájárulnak az ügynek társadalmi bíróság elé viteléhez. 12. Az előzőekben fel nem sorolt olyan igazgatási szabálysértések, és társadalomellenes megnyilvánulások, amelyeket a milícia vagy más igazgatási szervezet, illetőleg társadalmi szervezet az elvtársi bíróságoknak ad át elbírálás végett.²⁵

A Csehszlovák Szocialista Köztársaság helyi társadalmi bíróságokról szóló törvénye közös néven a vétségek elbírálását tekinti a társadalmi bíróságok hatáskörébe tartozónak. E törvény szerint „vétség alatt olyan bűnös magatartásokat értjük, amelyek a törvényben fel vannak sorolva (16—21. §), s amelyekkel a szocialista jogrendet olyan mértékben sértették meg, hogy a társadalom érdekeit, az egyének jogait veszélyeztetik, vagy sértik, amennyiben az eset körülményeire, a tettes személyére való tekintettel a magatartás következményei nem érik el a büntett társadalmi veszélyességét.”²⁶ Érdekessége ennek a szabályozásnak, hogy abban a *vétség, mint általános kategória* mint gyűjtőfogalom szerepel, de a szabályzat mellett említi a vagyoni pereket is, amelyek meghatározott értékhatáron belül bizonyos esetekben a társadalmi bíróságok hatáskörébe tartozhatnak. A vétség meghatározása mellett, mint arra az idézett szöveg utal, a törvény részletezi azokat a konkrét cselekményeket, amelyek e körbe tartoznak.

A társadalmi bíróságok hatáskörét illetően az erre vonatkozó törvények megalkotása előtt széleskörű vita folyt a szocialista jogirodalomban a körül, hogy milyen cselekmények elbírálása vonható ide és mi az a határvonal, amelyen túlmenni már nem kívánatos. E törvényi szabályozások csak a fejlődés adott időszakához igazodnak és a hatáskörök megállapítását nézve ma még inkább csak a jövőndő lehetőségeit láthatjuk, tekintve, hogy a társadalmi fejlődés során e bíróságok hatásköre fokozatosan bővül majd, amit bizonyít az eddigi szabályozás története is.²⁷

A társadalmi bíróságok tevékenységének hatását az egyre bővülő hatáskörön túlmenően a tárgyalások módja, az eljárás is jelentősen befolyásolja. Különösen a *társadalmi vádló és védő intézményének létrehozása növeli nagymértékben a tárgyalások nevelő szerepét*. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy a vádló fellépésével, aki a dolgozók köréből került ki, sokkal mélyebben, sokoldalúbban ismerhető meg a tárgyalta ügy sajátossága, de az elkövető

²⁵ A Szovjetunió elvtársi bíróságai mintaszabályzata (5—6. cikk).

²⁶ Csehszlovák 1961. április 18-i törvény a helyi bíróságokról (15. §). Továbbá az 1960. évi alkotmány 98. § (2) bek. 101. p.

²⁷ V. ö. Prusa: Az elvtársi bíróságok történeti fejlődése és jelenlegi feladatai a Szovjetunióban. Pravnyik 1959. évi 8. sz. 627—646. p.

személye is, akinek társadalomra veszélyességét, egyéni tulajdonságait éppen a vádló révén ismerheti meg alaposabban a bíróság és a jelenlevő kollektíva. Ez hozzásegít ahhoz, hogy feltárja a bíróság azt a folyamatot, amelynek eredményeképpen jelentkezett a cselekmény, amely végül is a bírósági tárgyalást eredményezte. Egyben biztosítja, hogy a dolgozók teljes aktivitással vegyenek részt a társadalmi életben és fokozott felelősséget érezzenek munkatársaikkal szemben egyrészt a cselekmények megelőzése tekintetében, másrészt a róluk alkotott véleményük kifejezésében. (Ez nem kis mértékben csökkentené a rágalmazások és becsületsértések előfordulásának számát.)

A társadalmi bíróságok munkájának eredményessége függ attól is, hogy *milyen támogatást kap a különböző állami és társadalmi szervektől*. A társadalmi szervezetek nagyban növelhetik a társadalmi bíróság tekintélyét és a dolgozók irányukban megnyilvánuló bizalmát. Ez azonban feltételezi a társadalmi bíróságok szakszerű, alapos munkáját. Kétségtelen, hogy az általuk tárgyalt ügyek jelentős részében nem a jogi problémák, hanem inkább azok a társadalmi problémák dominálnak, amelyek az élet és a jogszabályok ismerete alapján különösebb nehézség nélkül megoldhatók. Mégis feltétlenül szükséges itt a szakemberek, a jogászok támogatása, amelyet a társadalmi bíróságok tagjai igényelnek is. Ezért kívánatos olyan tanfolyamok vagy szemináriumok szervezése e bizottságok tagjai számára, amelyek keretében a jogi alapismereteket elsajátítják, és alaposabb, szakszerűbb munkát fejthetnek ki. Ezen túlmenően segíteni kell ezeket a bíróságokat úgy is, hogy a jogszabályok értelmezéséhez, magyarázatához az igazságszolgáltatás szervei útmutatókat bocsássanak rendelkezésükre, sőt egyes konkrét esetekben is nyújtsanak neki segítséget és az ügyek részletes elemzése alapján fejlesszék a társadalmi bíróságok tagjainak jogi tudását. A segítségnyújtás csak kellő időben alkalmazva lehet valóban eredményes, ezért meg kell akadályozni olyan fennakadások felmerülését, amelyek bármilyen módon alááshatják a dolgozóknak a társadalmi bíróságokba vetett bizalmát. A társadalmi bíróság a szocialista demokráciát kifejező intézmény: „Olyan forma, amely az állami funkciókat magára a társadalomra hárítja át, új módszere a lakosság tömeges bevonásának az állam közvetlen kormányzásába. A társadalmi bíróságok megerősödése jelentékenyen hozzá fog járulni ahhoz, hogy a társadalmunk minden polgára tiszteletben tartsa a szocialista törvényességet.”²⁸

A szocialista törvényesség megtartása mellett a társadalmi bíróságok feladata, hogy a dolgozókat a törvényesség tiszteletére neveljék azzal is, hogy azt önmaguk betartják. „Igaz ugyan — állapítja meg Kulcsár Kálmán — hogy a társadalmi bíróságok tevékenységét jogszabály határozza meg, de általa elsősorban mégis a közvélemény, a társadalom erkölcsi ítélete objektívizálódik. Nem árt hangsúlyozni, hogy a társadalmi bíróságok, a más társadalmi szervek eljárásaiból nem hiányzik a kényszer eleme sem. A társadalmi bíróságok által gyakorolt meggyőzés ugyanis jó részében szintén kényszeren, csaknem jogi kényszeren keresztül érvényesül. Bár az a tény, hogy működésüket mindenütt a jogszabály határozza meg, határozataik végrehajtásában pedig a Szovjetunióban és a népi demokráciákban legújabbban született jogszabályok szerint az állami bírósági szervek is közreműködhetnek (a magyar jogi rendelkezések szerint ez még nem lehetséges, de a fejlődés iránya ná-

²⁸ P. Beskov: Hogyan segítsük a társadalmi bíróságokat. Külföldi jogi cikkgyűjtemény 1962. évi 1. sz. 118. p.

lunk is hasonló, bizonyos fokig még a jogi kényszer alkalmazására is lehetőséget ad.²⁹

A jogi kényszer természetesen inkább távoli szankcióként jelentkezik, s a társadalmi bíróságok életrehívásának éppen az a célja, hogy a jogi kényszert mellőzzék, és mint társadalmi elv érvényesül az a megállapítás, hogy „első-sorban azon a területen fejthetik ki tevékenységüket, amelyen a meggyőzés módszerével oldhatók meg a feladatok.”³⁰

Hazánkban az 1962. évi 24. sz. tvr. a társadalmi bíróságokat egyértelműen társadalmi szervezeteknek tekinti. Ennek megfelelően szabályozza működésüket, ami kitűnik az abban foglalt normarendszerből, a feladatok meghatározásából, az eljárás szabályainak megállapításából, a fellebbezés szabályozásából. A törvény a társadalmi szervek — és nem az állami bíróságok — rendszerébe építi bele a társadalmi bíróságot. Különösen szembeötlő ez a fellebbezés szabályozásánál,³¹ amely szerint az érdekelt félnek panaszemelési joga van a társadalmi szervezetnél, viszont az állami bírósághoz csak „felülvizsgálati” kérelemmel fordulhat. Ez kifejezi azt a tényt, hogy a társadalmi bíróságok mint társadalmi szervek nem részei a szocialista bíróság szervezetének, hanem a társadalmi szervezet intézményei.³²

²⁹ Kulcsár Kálmán: Id. mű. 257. p. V. ö. továbbá William Albigh: *Modern Public Opinion*. McGraw Hill Book Company 1956. Herbert Blumer: *The Mass, the Public, and Public Opinion*. (Reader in Public Opinion and Communication. Frank V. Cantwell: *Public Opinion and Legislative Process*. A. V. Dicey: *Relation Between Law and Public Opinion*. London, 1930. I. J. Farber: *A szocialista jogtudat kérdései az SZKP. XXII. kongresszusa határozatainak fényénél*. (KJCGy. 1962. 1.) Kulcsár Kálmán: *A közvélemény mint szociológiai jelenség*. Magyar Filozófia Szemle, 1962. 3. sz.

Lawrence Lowell: *The Nature of Public Opinion*.

Anita M. Naschitz: *Constiinta juridica socialista*. Bucuresti. 1964.

Franciszek Studniczki: *A jogszabályok kommunikációs problémái*. Pécs, 1965.

Szabó Imre: *Társadalom és jog*. Bp., 1964.

A. K. Uledov: *Obsesztvennoje mnyenije szovetskogo szajuza*. Moszkva. 1963. műveiből.

³⁰ Vass Tibor: *Az állami és társadalmi szervek viszonyának néhány kérdése*. Jogtudományi Közlöny, 1961. évi 4. száma (186. p.)

³¹ Vö. 1963. évi 24. számú tvr. 26. §-át.

³² A társadalmi bíróságok tevékenysége feletti felügyelet a polgárok jogainak és törvényes érdekeinek védelme érdekében speciális felügyeleti rendszert alakítottak ki azért, hogy ezek a határozatok megfeleljenek a törvénykezésnek és az ügy körülményeinek.

Nálunk, Bulgáriában, Lengyelországban a munkahelyen létrehozott társadalmi bíróságok tevékenysége feletti felügyeletet a szakszervezeti szervek gyakorolják. Bulgáriában a felsőfokú és speciális tanintézetekben működő elvtársi bíróságok tevékenysége felett viszont — a Dimitrov Kommunista Ifjúsági Szövetség illetékes bizottságai. Bulgáriában a lakóhelyen működő bíróságok felett felügyeletet a Népfőnt illetékes területi bizottsága gyakorol. Ezek a felügyeleti szervek tesznek javaslatot a társadalmi bíróság felé arra vonatkozólag, hogy amennyiben az általuk hozott határozat ellentétben áll az ügy körülményeivel vagy a törvénnyel, úgy az ügyet vizsgálják felül.

Csehszlovákiában viszont különleges felügyeleti rendet hoztak létre. Ez ebben az országban a helyi népbíróságok sajátos helyzetéből fakad. Itt a helyi népbíróságok társadalmi jellegűek, a tagok funkciójukat társadalmi munkában látják el. Ezeknek a bíróságoknak azonban igen lényeges sajátossága, hogy a köztársaság általános bírósági rendszeréhez kapcsolódik, mint annak alsóbb fokú szerve. Ezért a helyi népbíróságok tevékenysége feletti felügyeletet a kerületi bíróságok látják el. A helyi népbíróság határozata ellen a határozat kihirdetésétől számított 15 nap alatt lehet fellebbezéssel élnie a kerületi bírósághoz. Fellebbezést nyújthat be az a polgár, akit a határozat közvetlenül érint, az ügyész és az a szerv vagy szervezet,

Az idézett törvényerejű rendelet 1. §-a határozza meg³³ a társadalmi bíróságok feladatait. E szerint: „A társadalmi bíróságok a dolgozók választott szervei. Feladatuk, hogy neveljék a dolgozókat a munka öntudatos, felelősségteljes végzésére, a társadalmi tulajdon védelmére, segítsék a dolgozók emberi méltóságának, továbbá tulajdonának és egyéb jogainak kölcsönös tiszteltetbentartását. Ezzel a társadalmi bíróságok — a közösség véleményét közvetlenül kifejezésre juttatva — hozzájárulnak a szocialista erkölcs további megerősítéséhez.” Az idézett szakasz világosan kifejti a törvényalkotó arra irányuló akaratát, hogy biztosítsa a nevelő jelleg dominálását az intézmény tevékenységében, vagyis a dolgozók erkölcsi felfogására, szocialista tudatára bízva a cselekmények megítélését akkor, amikor elvárja és megköveteli, hogy a társadalmi bíróságok bírái döntéseiket úgy hozzák meg, hogy az nemcsak a felelősségre vont dolgozót, hanem az egész kollektívát is nevelje. A nevelést az esetileg összehívott bírósági tárgyalásokon nem lehet olyan fokon biztosítani, ahogy az kívánatos lenne, ezért bár a dolgozók kollektívája részt vesz a tárgyalásokon, szükséges a nevelés, a nevelőhatás egyéb garanciáit is biztosítani. Ez azt jelenti, hogy a vállalat, illetve a munkahely vezetőségének, valamint az illetékes szakszervezeti szerveknek³⁴ messzemenően támogatniuk kell a bíróságok munkáját. A szakszervezeti bizottság szervezetileg is ellenőrzi a társadalmi bíróságok munkáját; a vállalat, illetve a szerv vezetője, igazgatója pedig köteles biztosítani a társadalmi bíróság működéséhez szükséges anyagi és egyéb feltételeket.³⁵ Ebben a vonatkozásban voltak problémák a társadalmi bíróságok megalakításakor, mert a különböző vállalatok, intézmények vezetői meglehetősen tartózkodtak a társadalmi bíróságok támogatásától, illetőleg létrehozásától is, a szakszervezeti bizottságok sem léptek fel elég határozottan ez ellen. Annál is inkább jelentkezett ez a tendencia, mert a vezetők az egyszemélyi felelősség elvének az érvényesülését és a társadalmi bíróság jogait is.³⁶

amelynek javaslatára az ügyet vizsgálják. Amennyiben a kerületi bíróság megállapítja, hogy a helyi népbíróság határozata törvénytelen, vagy helytelen, a határozatot hatályon kívül helyezik és az ügyet pótvizsgálatra utasítják. Amennyiben megállapítást nyer, hogy a helyi népbíróság az ügy eldöntésében nem illetékes, a kerületi bíróság saját hatáskörébe vonja az ügyet vagy áttesszi az illetékes hatósághoz. Romániában az a polgár, aki az elvtársi bírósági határozatával nem ért egyet, a határozat kihirdetését követő 5 nap alatt panasszal élhet az illetékes ügyészhez. Amennyiben a panasz megalapozott, az ügyész indítványt tesz a népbíróságnak az ügy felülvizsgálatára.

³³ 1962. évi 24. számú tvr. 1. §.

³⁴ Az 56/1962 (X. 21.) SZOT elnökségi sz. határozat.

³⁵ 1962. évi 24. számú tvr. 4. §-a.

³⁶ A magyar jog fejlődéséről 1.: Jászai Dezső: A társadalmi bíróságokról szóló 1962. évi 24. számú törvényerejű rendelet egyes kérdéseiről, Magyar Jog 1962. évi 11. sz. Balló István: Tegyük általánossá a szocialista társadalom erkölcsi normáit. Társadalmi Szemle, 1963. évi 1. sz. 1962. évi 3—5. sz. Farber: A szocialista jogtudomány kérdései az SZKP XXII. Kongresszusa határozatainak fényénél. Külföldi Jogi Cikkgyűjtemény, 1962. évi 2. sz. Horgosi György: A bírósági eljárásról társadalmi bírósági ügyekben, Magyar Jog, 1963. évi 1. sz. Kovács Pál: A társadalmi bíráskodás gyakorlata. Munka, 1963. évtől folytatólag 7. sz. Kulcsár Kálmán: Közvélemény és közvéleménykutatás, Állam és Igazgatás, 1962. évi 11. sz. Markója Imre: A szocialista demokratizmus fejlesztésének kérdései, Társadalmi Szemle, 1962. évi 11. sz. Molnár Dániel: A társadalmi bíróságok tapasztalatai Munka, 1963. évi 8. sz. Nagy Zoltán: A szocialista törvényesség társadalmi és jogi biztosítékai. Társadalmi Szemle, 1963. évi 4. sz. Petrik Ferenc: A társadalmi bíróságok jellegéről. Magyar Jog 1963. évi 8. sz. Révai Tibor: A társadalmi bíráskodás problémái

A törvény a társadalmi bíróságok hatáskörébe tartozó ügyeket általánosságban határozza meg, kimondva, hogy az olyan ügyekben dönt, amelyeknek ily módon való elbírálása „különösen alkalmas a felelősségre vont személy és a többi dolgozók nevelésére.”³⁷ A bíróság hatáskörébe sorolja azokat az ügyeket, amelyeket az illetékes szakszervezeti bizottság terjeszt elő a munkafegyelem és a szocialista együttélés szabályainak megsértése, valamint a munkahelyen elkövetett szabálysértések miatt; az olyan ügyeket, amelyeket az ügyészség, vagy a bíróság kisebb jelentőségükre tekintettel tesz át. Ide sorolja a törvény a vállalat dolgozói között felmerült becsület-sértési, rágalmozási és könnyű testisértési ügyeket, ha az eljárásra a sértett panasza alapján kerül sor; és végül ide sorolja a vállalat dolgozóinak olyan anyagi természeti vitáit, amelyek perértéke az 1000 F-ot nem haladja meg. A vállalati igazgató és a társadalmi bíróság hatásköre kollíziójának elkerülése végett a törvény úgy rendelkezik, hogy azokban az ügyekben, amelyek fegyelmi elbírálás alá is tartozhatnának, „az előterjesztéshez annak a személynek (szervnek) a hozzájárulása szükséges, aki a felelősségre vont dolgozó ellen fegyelemi eljárásra jogosult lenne.”³⁸

a polgári ügyekkel kapcsolatban, *Jugtudományi Közlöny*, 1963. évi 3. sz. Schagrin Tamás: Vitaülés a társadalmi bíráskodás kérdéséről. *Magyar Jog*, 1963. évi 2. sz. Szép György: Támaszkodjunk a kollektívák ítéletére, A társadalmi bíráskodás néhány kérdéséről. *Munka*, 1962. 10. sz.

³⁷ 1962. évi tvr. 7. §.

Az egyes szocialista orszárokban lényeges eltérések mindenekelőtt a társadalmi bíróságok jogi szabályozásának formáiban vannak. *Csehszlovákiában* a helyi népbíróságok intézményét nemcsak „A helyi népbíróságokról” szóló 1961. április 18-i törvény rögzíti; hanem az 1960. évi Alkotmány is (Alaptörvény 98. §) (2) bek., 101. §). Más népi demokratikus országokban a társadalmi bíróság intézménye nem szerepel az alkotmányokban, mert azokat jóval korábban fogadták el. A Bolgár Népköztársaságban 1961. június 20-án fogadták el az elvtársi bíróságokról szóló törvényt, a *Román Népköztársaságban* 1958. július 21-én adták ki a vállalati és hivatali elvtársi bíróságokról szóló törvényerejű rendeletet, a *Német Demokratikus Köztársaságban* 1964-ben szabályozták a kérdést. A *Lengyel Népköztársaságban* a társadalmi munkásbíróságok tevékenységét és szervezetét egyenlőre jogi előírások nem szabályozzák, csak különböző szabályzatok határozzák meg. Lengyelországban a társadalmi munkásbíróságok típus szabályzatait minden vajdaság számára egyenként dolgozták ki, a vállalati munkástanácsok, a párt és szakszervezeti szervek, a bíróság és az ügyészség részvételével. Bulgáriában az NDK-ban és Csehszlovákiában a társadalmi bíróságokat mind munkahelyen — mind pedig lakóhelyeken (területi bíróságok) szervezik. Romániában, Magyarországon és Lengyelországban társadalmi bíróságokat csak a munkahelyeken hoznak létre.

A szocialista országokban a társadalmi bíróságok *hatásköre* különböző. Vizsgálatánál célszerű három ügycsoportot kiemelni. 1. azok az ügyek, amelyek mindegyik társadalmi bíróság hatáskörébe tartoznak; 2. azok az ügyek, amelyek csak a munkahelyen szerzett elvtársi bíróságokhoz tartoznak; 3. azok az ügyek, melyek csak a lakóhelyen működő elvtársi bíróságok hatáskörébe tartoznak.

³⁸ 1960. évi 24. számú tvr. 9. § (4) bek.

Csehszlovákiában és Bulgáriában a társadalmi bíróságok vizsgálják a fél kérelmére benyújtott vagyoni vitákat is. Csehszlovákiában az ilyen vitákat a helyi népbíróságok vizsgálják, ha a vita tárgya nem haladja meg a 1000 koronát, Bulgáriában — az elvtársi bíróságok, ha a vita tárgya nem haladja meg az 500 levát, a felek hozzájárulásával az 1000 levát meg nem haladó ügyeket is. Kizárólag a munkahelyen szervezett társadalmi bíróságok hatáskörébe tartoznak a munkafegyelem, a munkavédelmi szabályok, a munka higiénia megsértésének ügyei, a vállalatoknak, vagy szervezeteknek jelentéktelen anyagai kárával kapcsolatos ügyek, melyeket az okozó köteleességmulasztás vagy felelőtlensége idézett elő stb.

Csak a lakóhelyen alakult bíróság vizsgálja a társadalmi hasznos munka alól kibúvással — parazita életmód folytatásával kapcsolatos ügyeket, azokat az ügye-

Összegezve a társadalmi bíróságokkal kapcsolatos vizsgálódásainkat megállapítható:

a) a tömegrepresszió hagyományos eszközei sokszor nem elegendőek és nem riasztanak el bizonyos társadalmilag negatív magatartási fajtáktól. A társadalom, az üzem közvéleményének nyomása sok esetben eredményesebb, mint a büntetőeljárás. A közvélemény hatása adott üzem területén az adott üzem kollektívájának összeforrottságától függ. Minél gyorsabb a büntetés kiszabása, annál eredményesebb a hatás. A termelőeszközök társadalmisítása a jogérzet új normáinak kialakulásához vezet.

De úgy látjuk, hogy meglehetősen fontos problémák is felmerülnek.

ket, amelyekben az illető nem tartja be a lakó — vagy egyéb helyiségek és a kommunális felszerelés használatára vonatkozó szabályokat, a házirendet, ha az illető nem tesz eleget lakbér fizetési kötelezettségének, vagy a kommunális szolgáltatások bérfizetésének, helytelenül használja a lakóhelyiségek vagy a közös használatra szolgáló helyiségeket.

Hogy egyik vagy másik ügy eldöntése melyik társadalmi bíróság hatáskörébe tartozik, figyelembe vesszük az elkövetett cselekmény jellegét és a bűnös személyiséget. A társadalmi bíróságok hatáskörébe tartozó ügyeknek két határa van. Először, elhatárolódnak a kis jelentőségű szabálysértések, melyekben elegendő, ha a vállalat vezetősége vagy a társadalmi szervek teszik meg intézkedéseiket. A helyi népbíróságokról szóló csehszlovák törvény 25. §-a egyenesen kimondja: amennyiben az ilyen bíróság a vizsgálat előtt arra a következtetésre jut, hogy az ügyet vállalat, hivatal vezetősége, vagy a társadalmi szervezet is eldöntheti, mert annak súlya jelentéktelen, úgy az ügyet átadja a munkahelyi vezetőségnek. Bulgáriában egy sor ügyet az elvtársi bíróság csak abban az esetben vizsgál, ha abban társadalmi ráhatású intézkedést nem tettek. Ez a társadalmi bíróságok hatáskörébe tartozó ügyek alsó határa. Felső határ is, amikor a társadalmi bíróságok vizsgálnak bizonyos bűncselekményeket is (tulajdon ellen elkövetett lopás, rágalmazás, könnyű testi sértés stb.). Itt igen fontos a társadalmi bíróságok és a rendes bíróságok hatáskörének elhatárolása.

Az ügynek társadalmi bíróság elé kerülése ugyanis függvénye nálunk annak, vállalati dolgozó-e az elkövető és működik-e a vállalatnál társadalmi bíróság. Ugyanaz a természetű ügy attól függően büntetett vagy sem, tehát hogy az elkövető hol dolgozik. Ez nálunk ellentmondás. Ez teszi jogi oldalról a társadalmi bíróság elé utalható ügyek csoportját rendezetlenné. Ez azonban szükségszerű mindaddig, míg nem működhetnek területi elv alapján szervezett társadalmi bíróságok.

El kell ismerni azt is, hogy a büntetőjogi felelősséget bizonyos területen a társadalmi felelősség váltja fel, s le kell vonni ebből a megfelelő következtetéseket.

Ha elismerjük a bíróság, ügyészség jogát, hogy mérlegeljük, indokolt-e a büntető felelősségre vonás, ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a törvény által büntetetté nyilvánított cselekmény miatt alkalmazhatók kizárólag nem büntetőjogi következmények is, akkor elismerjük az opportunitást, a célszerűséget. Ezért mi sem tartjuk helyesnek az ügyészségnek, a bíróságnak a mérlegelő, a büntető felelősséget leszállító, tevékenységét. Az „opportunitás” megnyilvánulásának nevezni, hanem más kifejezést kell valóban a jelenség meghatározására keresni. A törvényesség azt kívánja végső soron, hogy az állampolgárok magatartása egyforma elbírálásban részesüljön akár vállalati dolgozókról van szó, akár például termelőszövetkezeti tagokról. Eljárásjogi szempontból is jelentkező gyakorlati következmények: a jogerő, a kettős eljárás tilalma, a perújítás tekintetében jelentkeznek. Ha a társadalmi bíróság elé utalt ügy jogi szempontból nem is büntetett, ez a cselekmény társadalmi jellegét nem befolyásolja. Az összeütközés a társadalmi normákkal megtörtént, s a cselekmény társadalmi jellege nem változik akár bíróság, akár társadalmi bíróság bírálja azt el. Ezért ha a bűnözés állapotáról az igazságnak megfelelő képet akarunk látni, elkerülhetetlen, hogy stilsztikailag nyilvántartsák a társadalmi bíróságok elé utalt bűntetteket. (Király Tibor felszólalása. Magyar Jogász Szövetség VI. Kongresszusa, Héviz, 1963. október 4—6. 141—145. o.)

Vajon az ügyek társadalmi bíróságok általi tárgyalása, vagyis az adott munkahely dolgozójának munkatársai elé állítása és ügyének kollektív eldöntése az egyes dolgozók vétkeinek esetleges kollektív elítélése útján — eredményes eszköz-e a kisebb súlyú bűncselekmények és szabálysértések megelőzésére? Felmerül az is, hogy vajon ezeknek az ügyeknek a társadalmi bíróságok általi eldöntése *nem vezet-e kétfajta igazságszolgáltatás keletkezéséhez*, amelyek közül az egyik a polgárok összessége számára, a másik pedig azok számára szolgál, akik társadalmi bíróságokkal rendelkező üzemek dolgozói?

Felmerül: *vajon a társadalmi bíróságokat jóváhagyta-e azoknak a munkahelyeken a kollektívája, amelyekben működnek? Megállapítandó, a társadalmi bíróságokhoz utalt ügyek kiválasztását helyesen végzik-e, tekintettel fajtájukra és a vádolt személyére?*

Vajon a társadalmi bíróságok jelenlegi tevékenységét lehet-e tökéletesíteni és ha igen, milyen téren és milyen mértékben?

A társadalmi bíróságok tevékenységére vonatkozó számos hipotézis ellenőrzésének problémájával kapcsolatosan a következőket lehet megállapítani: Úgy látszik, hogy számos bűncselekmény esetében, különösen ott, ahol kisebb jelentőségű lopásokkal állunk szemben, az eddigi repressziós eszközök elégteleneknek bizonyultak. A börtönbüntetés sokszor nem elégséges visszatartó eszköz, különösen nem az olyankor, amikor az igazságszolgáltatási apparátus bonyolult, költséges és tevékenységükben hosszadalmas ágai a tettes letartóztatása után szabadlábra helyezik őt a cselekmény csekély társadalmi veszélyessége miatt. A büntető megtorlás hagyományos eszközei az esetek egész kategóriájában, nevezetesen ott, ahol a büntetések enyhék, az eljárás hosszadalmas, a bizonyítási eljárás nehéz stb. megszűnnek kielégítőek lenni és nem töltik be megfelelő módon az elrettentés funkcióját.

Bizonyos tömeges megtorló eszközök ugyanis hatásukban lassúak, illetve bizonyos változáson esnek át a társadalmi értékelésben. Ezzel szemben az, amit az egyén gondol, hogy mások mit képzelnek róla, az, hogy a szociológiai kategóriákban mondják, „tükrözött én”, az egyik legsajátosabb, legintimebb, legértékesebb sajátossága az egyéniségnek.

A közvélemény arra való mozgósítása, hogy kimutassa, miszerint a közvélemény negatívan viszonyul ahhoz, aki úgy véli, hogy ez a vélemény pozitívan értékeli őt — nagyon erős megrázkódtatást vált ki. Azt mondhatnánk, hogy az egyén saját személyének megítélésében jobban támaszkodik másokra, mint saját magára. A börtön- vagy pénzbüntetés kis mértékben hat arra az elképzelésére, hogy mások mit gondolnak róla, a nyilvános elítélés ebben az esetben sokkal erősebben hat.

A közvélemény mozgósítása nem mindig lehetséges ilyen mértékben. Azokban az esetekben, ahol sajátos „rokonszenv” van pl. a lopás iránt, az erős elítélő kollektívák alakítása nem könnyű. Az elismert értékek és viselkedések ott annyira különbözőek és eltérőek, hogy az elítéléseket a helyileg elismert értékekkel esetleg nem lehet összekötni. Ezenkívül a közvéleményre való manipulálás attól függ, hogy adott közösségben ki lehet-e kristályosítani megfelelően aktív központot.

A társadalmi bíróságok jogalkalmazása az átlagosat meghaladó mértékben erkölcsi tartalommal telített oly módon, hogy a társadalmi bíráskodás tag anyagi keretszabályait erkölcsi szabályok töltik ki s így azt mondhatnánk,

hogy a jogalkalmazás végeredményben átváltódik *erkölcsi szabályok* alkalmazásra.

Gyakran az irodalomban egyenlőségi jelet tesznek az erkölcsi követelmények és az erkölcsi szabályok között. Ez pedig a gyakorlatban a még sok ellentmondással telt társadalmi valóságtól való elszakadás veszélyével jár.

Ebből a szerteágazó problémakörből csak egy-két olyan szempontot ragadunk ki, melyet a jogi ismeretterjesztésben feltétlenül tudatosítani kell.

A kizsákmányoló társadalmak uralkodó osztályai a maguk diktálta erkölcsi követelményeket általában a múltba vetített vallás erkölcsi tételekbe foglalták össze. A szocialista erkölcs támasztott először jövőbeni követelményeket, amelyeknek valóra váltását a tudományos és a gazdasági fejlődéshez igazodó megalapozottságuk biztosítja.

A szocialista erkölcs követelményei ekként nagy vonalakban már most meghatározhatók, de azok megtartása a maguk összességében és az egész társadalomtól csak akkor lesz megkövetelhető, ha a felépült szocializmus gazdasági talaján már teljesen *egységes társadalmi köteletségérzet is kialakul*. Ma még éles különbséget kell tenni a társadalom elé tárt erkölcsi követelmények és a már megszilárdult erkölcsi szabályok között.

A szocialista erkölcsi szabályok kialakítása és megszilárdítása tehát hosszú és bonyolult — többek között — állami és társadalmi eszközökkel irányítható folyamat. Az erkölcsi szabály döntő eleme éppen az a plusz, hogy a követelményt már társadalmi elítéléssel és következményekkel sújtják. Ennek megfelelően már a szocializmust építő társadalomban az új erkölcs által meghódított területeken együtt jelentkezik az erkölcsi szabályok megsértésének erkölcsellenessége, felróhatósága és erkölcsi szankcionálása.

Az erkölcsi szabály valamennyi elemének együttes fennforgását azonban a fejlődés jelenlegi szakaszában többnyire még csak egyes zárt körökön belül lehet megállapítani. Egy-egy kollektíva határain túl már rendszerint elmosódnak a felrovás, vagy a társadalmi következmények egységes vonásai. Pregnánsan mutatja be e helyzetet Eörsi Gyula, aki szerint „jogbiztonságról szoktunk beszélni, de »erkölcsbiztonság«-ról nem.”³⁹ Csak az azonos gazdasági célt szolgáló, a tagsági vagy munkaviszony által egységbe foglalt közösség körén belül számolhatunk olyan viszonylagos „erkölcsbiztonság”-gal, amely lehetővé teszi, hogy meghatározott magatartások erkölcsi elítélésére és társadalmi következményekkel sújtására előre is kalkulálhat —, ahol már kialakult a közösség sértésének és önvédelmének arányossága is. Utóbbi esetben már nemcsak távlati erkölcsi követelmények, hanem szervezetlen formában is ható erkölcsi szabályok állnak rendelkezésre. Az ilyen szabályok már rendszerint alkalmasak arra, hogy jogilag is szervezett erővé váljanak, úgy töltsék ki a jogi keretszabályokat, hogy ezáltal a jogbiztonság ne bomoljon fel. A fentiekből világos, miért nőtt meg a termelőszövetkezet jelentősége. És ez választ ad arra: miért kell adott viszonyaink között a jog és erkölcs hasonló együttalkalmazását szélesebb társadalmi körökben — pl. lakóterületi viszonylatban — még csak távlati feladatnak tekinteni.

De azt is alá kell húzni, hogy még a termelőszervezeti kollektívák viszonyai is különbözőek és tudatformáló erejük eltérő módon hat ki az egyes élet-

³⁹ Eörsi Gyula: A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség. Budapest, 1951.

viszonyokra. Ezért minden kollektívának helyileg kialakult és körvonalazott erkölcsi arculata van, melyben bizonyos erkölcsi tételek már a többség által spontán is érvényre juttatott erkölcsi szabályként élnek, más részük még csak egyesek erkölcsi kötelességérzetében jelentkezik. A szocialista együttélés szabályainak megsértését, a társadalmi bíráskodás jogi keretszabályaiba foglalt — erkölcsi köteleességsértést csak akkor szabad a jogilag is szabályozott eljárások tárgyává tenni, ha annak eseti megnyilvánulása a közösségen belül már kialakult erkölcsi szabályt sért, ha biztosítottak látszik a kollektíva önkéntes, meggyőző többségű elítélő állásfoglalása.

A büntetés elrettentő hatása annál nagyobb, minél gyorsabban következik a büntetés a büntetendő cselekmény után. Ezt az összefüggést világosan igazolta a gyakorlat. És megfordítva is igaz. A társadalmi bíróságoknak a cselekmény elkövetése után jelentős idővel végrehajtott eljárása nem váltott ki érdeklődést és nem talált széleskörű „társadalmi visszhangra”. A közvélemény könnyebben összpontosítható ugyanis aktuális jellegű eseményekre.

A termelőeszközök társadalmasítása kialakította azt az érzést, hogy ezek a termelőeszközök jelentős mértékben a kollektíva tulajdonában vannak. Ez a meggyőzés vonja maga után azt a „megfelelő jogérzetet, hogy a kollektíva tagjainak „joguk van” saját szükségleteinek kielégítésére is használni azokat. A kollektíva tagjainak fokozott megbüntetése a társadalmasított termelőeszközök egyéni, nem termelő célokra való felhasználásáért — nem egyezik ezzel a jogérzettel és teljesen lehetetlenné teszi a közvélemény konszolidálását az effajta cselekmények elítélésére. Továbbá elsősorban szociológiai kutatásoknak kell kimutatniuk, hogy ez a jogérzet már milyen mértékben alakult ki és az ügyek milyen körét öleli fel.

b) A népi ellenőrzésről el kell mondanunk, hogy annak intézménye a dolgozók társadalmi tevékenységbe való bevonásának formái között foglal helyet, amely részben állami, részben társadalmi jellegű szervezet. A népi ellenőrzés jelentőségét kiemelve állapította meg Lenin: „... a döntő lépés: megszervezni a termelésnek és a termékek elosztásának legszigorúbb, az egész népet átfogó nyilvántartását és ellenőrzését.”⁴⁰ — A gazdasági élet eredményes irányításának döntő feltétele az ellenőrzés magas színvonala, mert az irányítás, a vezetők által kiadott utasítások, amelyek a termelés vagy az egyéb társadalmi tevékenység formáját határozzák meg, csak úgy tölthetik be funkciójukat, ha azok végrehajtásáról is kellőképpen gondoskodnak, vagyis biztosítják ennek feltételeit és ellenőrzik a végrehajtás megtörténtét.

A szocialista társadalom fejlődésével az állam gazdasági, szervező és kulturális nevelő funkciói egyre inkább előtérbe kerülnek, és ezzel az ellenőrzés különböző formái is nagyobb jelentőségűekké válnak annál is inkább, mert az ellenőrzés a szocializmus viszonyai között nemcsak passzív, ténymegállapító, hanem aktív előremutató funkciót is betölt, amikor a feltárt hiányosságok, hibák, illetőleg lehetőségek jelentősen hozzájárulnak a népgazdaság és a politikai nevelőmunka reális tervezéséhez és fejlesztéséhez. Az ellenőrzés elvi irányítása a párt feladata, nem mint az ellenőrző apparátusnak utasítási joggal ellátott felettes szerve, hanem úgy, mint a társadalomban a legnagyobb erkölcsi és politikai befolyással rendelkező, legmagasabb szervezettségű, egységes akarátú szervezet.

⁴⁰ Lenin: Válogatott Művek. (Budapest, 1948. 2. köt. 366. p.)

A népi ellenőrzés történetére visszapillantva, annak csíráját már a Nagy Októberi Szocialista Forradalom első dekrétumai között megtalálhatjuk, „munkásellenőrzésről” címmel.⁴¹ A munkásellenőrzés fő feladata a különböző restaurációs törekvések és szabotázscelemek megakadályozása, s a szocialista iparosítás és a népgazdaság állami irányítása megteremtése feltételeinek biztosítása volt. Ezen belül a termékek és a nyersanyagok termelésének és eladásának, s az ezzel kapcsolatos pénzügyi tevékenységnek, valamint a különböző intézmények ügy- és számvitelének ellenőrzése. A munkásellenőrzésbe bevonták a dolgozók széles körét és szerveiknek jelentős jogosítványokat biztosítottak.

A népi ellenőrzés mint intézmény tehát az állami, helyesebben államigazgatási szervek rendszerébe épül be és állami ellenőrzésnek tekinthető. Az a tény, hogy az állam társadalmi úton és eszközökkel oldja meg az ellenőrzés feladatát, nem jelenti a társadalmi úton való kizárólagos munkavégzést, hanem az állami ellenőrzés egyik szervezeti formájaként jelentkezik, a többi ellenőrzési szervek (úgy mint az évi rendszeres ellenőrzés, a speciális és szakfelügyeleti ellenőrzés) mellett. A népi ellenőrzés a legjelentősebb, mert a kormányzat és az államhatalmi szervek ellenőrző tevékenységének központi intézménye és egyben biztosítója a néptömegek bevonásának ellenőrzésébe. Felépítése és működési rendszere olyan, hogy gyakorlatilag az egész nép számára szolgál keretül az ország fejlődésének legfőbb problémáit érintő, ellenőrzésekben való tevékeny részvételhez. A népi ellenőrzés azt a millió szemű ellenőrzést testesíti meg, amely kellő hatékonysággal tudja védeni a társadalmi tulajdont, a népi demokratikus államrendet, az állami és a munkafegyelmet. A népi ellenőrzés egyúttal a tömeges tapasztalatok eleven gyűjtőhelye.⁴² A néptömegek ilyen formájú bevonása az állami munkába, amely a kormány- és párhatározatok maradéktalan megvalósítására irányul, nyilvánvalóvá teszi az intézmény politikai jelentőségét, ami éppen az a differencia specifikus, amely elválasztja más ellenőrző szervektől, illetőleg azok tevékenységétől. „A magyar dolgozó nép szorgalmas munkájával építi a szocializmust hazánkban és hétről-hétre hónapról-hónapra jelentős eredményeket ér el. Ezt az építőmunkát, e munkaeredményeit, a népi állam további erősítését veszélyeztetik a népi demokrácia ellenségei, akik szembefordulnak a törvényes renddel, kijátszák a törvényeket és rendeleteket, herdálják a nép vagyonát... Annak érdekében, hogy az államrend védelme, a nép vagyonának pazarlása elleni harc a törvények és rendeletek betartása és végrehajtása széles társadalmi támogatással, kellő hatékonysággal, megfelelő szervezeti keretek között folyjék, jelen törvény létrehozza a népi ellenőrzést.”⁴³ — mondja a né-

⁴¹ 1917. november 14-i dekrétum.

⁴² Beér János: A népi ellenőrzés szerveezése és működése. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1962. I. köt. 12. p.

⁴³ Az 1957. évi VII. tv. bevezetése.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban az állami ellenőrzés legfelsőbb szerve a Népi Ellenőrzés és Statisztika Központi Bizottsága. A KB. tevékenységéről mind a Nemzetgyűlésnek, mind a Kormánynak beszámol. Munkatervét a Kormány hagyja jóvá.

Irányítása alatt állnak a Népi Ellenőrzés és Statisztika területi bizottságai (megyei és járási bizottságok), valamint a 100 főt meghaladó üzemekben, építkezéseken, állami szerveknél létesített Népi Ellenőrzési Bizottságok. Ilyen bizottságokat kell létrehozni az 1000 főt meghaladó létszámú településeken is.

pi ellenőrzésről szóló törvényünk, amely egyértelműen fejezi ki az intézmény politikai jelentőségét és feladatait egyaránt. A szocialista állam, a kormányzat munkájának eredményességét alapvetően az biztosítja, ha a dolgozó tömegek is részt vesznek az állami ellenőrzésben, mert a legszélesebbkörű tapasztalatok, az élet alapos ismerete és a megfelelő magasfokú szaktudás csak ilyen módon egyesíthető szerves egésszé. A népi ellenőrzés általános jellegű.

A népiellenőrzés és statisztika bizottságai utasítást adhatnak más állami szervezeteknek egyes ellenőrzési és statisztikai feladatok ellátására, illetve ilyenek ellátásába őket is bevonhatják.

A népi ellenőrzés és statisztikai bizottságai bármely állami és szocialista szervezetnél végezhetnek vizsgálatot bármely kérdésben.

Bármely szerv vezetőitől megkövetelhetik tájékoztatók és beszámolók készítését, illetve tőlük írásban, vagy szóban felvilágosítást kérhetnek valamely meghatározott feladat teljesítéséről.

Joguk van közvetlenül utasítást adni pénzeszközök, anyagi értékek zárolására, a törvénybe ütköző döntések végrehajtásának felfüggesztésére, ha népgazdasági kár bekövetkezésének veszélye áll fenn azokkal szemben, akik nem tesznek eleget a népi ellenőrzésről és a statisztikáról szóló törvény előírásainak, 500 koronáig terjedő pénzbírságot szabhatnak ki ismételtén is. Ez a jog megilleti a bizottságok elnökeit, tagjait és az eljáró függetlenített ügyintézőket is. A döntés ellen fellebbezésnek van helye, melyet végső fokon a bizottság bírál el.

Azokkal szemben, akik megsértik az állami fegyelmet, vagy helytelen tájékoztatást adnak, fegyelmi büntetést szabhat ki. A kiszabható fegyelmi büntetések figyelmeztetés, fizetés csökkentésével (3 hónapig 15 % erejéig), állásból történő elmozdítás.

Azokkal szemben, akik pazarlóan gazdálkodnak, nem tartják be a számviteli rendelkezéseket, — fegyelmi büntetés mellett — pénzbüntetést is kiszabhat, ami nem haladja meg a dolgozó egy havi fizetésének háromszorosát.

Azokkal szemben, akik vétkes magatartásukkal a népgazdaságnak kárt okoztak, igen széles körben alkalmazhatnak kártérítést. A kiszabható kártérítés mértéke a teljes kár megtérítéséig, illetve a vétkes személy egy havi illetményének háromszorosáig terjedhet.

A fegyelmi büntetést, illetve kártérítést kiszabó határozat ellen a feleltes bizottsághoz van helye fellebbezésnek, amely végső fokon dönt.

A Német Demokratikus Köztársaság Államtanácsának határozata az államhatalom helyi szerveinek a társadalmi bíróságok (békéltető bizottságok) megalakításával kapcsolatos feladatairól vázlatosan az alábbiak szerint intézkedik: „Amikor az egyeztető bizottságok a szocialista vállalatoknál (üzemben) és intézményekben már szilárd és szerves alkotórészévé váltak a dolgozók közreműködésének a szocialista jogszolgáltatás területén és már megfelelő tapasztalatok állnak rendelkezésre, a társadalmi bíróságok megalakításával a kollektív nevelés és önnevelés e társadalmi szervei a társadalmi élet egyéb területein is tevékenykedni fognak.

Ebből a járási, a városi, továbbá a városi kerületi népképviselői testületekre és a járási, városi és városi kerületi tanácsokra vonatkozólag — azon felelősség alapján, amely a szocialista társadalmi élet fejlesztése, az emberek közötti új kapcsolatok létesítése és a polgárok szocialista nevelése terén ezen szervekre hárul — részletesen a következő feladatok léteznek:

1. A járási, járási jogú városi és városi kerületi népképviselői testületek e hatásköri területükön felelősek a társadalmi bíróságok megalakításáért.

Feladatunk különösen abban áll, hogy felülbírálják a községi népképviselői testületeknek, a nem járási jogú — tehát a járás hatásköre alá tartozó — városok népképviselői testületeinek, a termelőszövetkezetek elnökségeinek, a Szabad Német Szakszervezeti Szövetség járási elnökségeinek, továbbá a Nemzeti Front lakóterületi bizottságainak a társadalmi bíróságok alakítására vonatkozó javaslatait és hogy az említett javaslatokról a plenáris üléseikben döntést hozzanak.

2. A járási népképviselői testület, továbbá a járási jogú városok, illetőleg a városok kerületek népképviselői testületei 1964. december 31-i letárgyalják és határozattal elfogadják azt a tervet, amelynek tárgya az, hogy a járás területén 1966. végéig fokozatosan és folyamatosan meg kell alakítani a társadalmi bíróságokat.

ellenőrzést ellátó speciális szerv, amelynek jellemzője, hogy *nincs utasítási jogköre, illetve nincs irányító, operatív befolyása*. Nem állapíthat meg kötelező erejű magatartási normákat, illetőleg feladatokat az általuk vizsgált, ellenőrzött szervek számára. Jogkörükbe tartozik viszont, hogy ellenőrizve és elemezve a szervek működését, megállapítva és rögzítve a releváns tényeket,

3. A terv kidolgozásánál, továbbá a társadalmi bíróságok megalakítására vonatkozó javaslatok elbírálásánál a társadalmi követelményekből kell kiindulni.

Azoknak a területeknek meghatározásánál, ahol az irányelveknek megfelelően gondoskodni kell társadalmi bíróságok létesítéséről, különösen figyelembe kell venni -- a konkrét terület perspektívikus fejlődését (fejlesztésének kialátásait), a lakosság, illetőleg a szerv tagjainak számát és a terület földrajzi kiterjedését, a közlekedési viszonyokat és más olyan feltételeket, amelyek a polgárok számára lehetővé teszik azt, hogy a társadalmi bíróságok előtt jogaitak gyakorolják és kötelességeiknek eleget tegyenek, mégpedig az előírásoknak megfelelően.

4. A járási népképviselői testületeknek, továbbá a járási jogú városok és a városi kerületek népképviselői testületeinek azon ülésein (gyűlésein), amelyekben megtárgyalják a társadalmi bíróságok fokozatos megalakításának tervét és határozatot hoznak eziránt, a tanács elnöke a referátumában köteles az irányelveknek megfelelően kifejezni a társadalmi bíróságok alapvető feladatait és e munkában való eljárásuknak elveit.

5. Annak érdekében, hogy megoldhatók legyenek a járási, városi és városi kerületi népképviselői testületekre rótt, a társadalmi bíróságok fokozatos megalakításával kapcsolatos feladatok és avégett, hogy az illető népképviselői testület plenáris ülései megfelelően előkészíthetők legyenek, a járások, városok és városi kerületek tanácsaira különösen a következő feladatok hárulnak:

— járási, városi, illetőleg városi kerületi népképviselői testület elé kell terjeszteniük a területükre eső társadalmi bíróságok fokozatos megalakítására vonatkozó tervet, megtárgyalás és határozathozatal végett,

— a községi népképviselői testületeknek, a nem járási jogú városok népképviselői testületeinek, a termelőszövetkezetek elnökségének, a Szabad Német Szakszervezeti Szövetség Járási elnökségeinek és a Nemzeti Front lakóterületi bizottságainak javaslatait a határozathozatal végett illetékes népképviselői testületeknek elé kell terjeszteniük a határozathozatalra vonatkozó tárgyalagos indítványaik kapcsán,

— az állami jogszolgáltató szervekkel és a társadalmi szervezetekkel együttműködve megfelelő intézkedéseket kell tennünk annak érdekében, hogy a lakosság kellőképpen megismerkedjék a társadalmi bíróságok megalakulásának tényével és feladataikkal:

— megfelelő támogatást kell nyújtaniuk a községekben és a járási joggal fel nem ruházott városokban működő népképviselői testületek részére, továbbá a termelőszövetkezetek részére a társadalmi bíróságok tagjai megválasztásának előkészítésénél és végrehajtásánál.

— A Nemzeti Front bizottságaival, a termelőszövetkezetek elnökségeivel és a szakszervezeti vezetőségekkel együttműködve biztosítaniuk kell a választási rendelkezések megtartását.

6. Mindezen feladatok ellátásának biztosítása végett a járások, városok és városi kerületek tanácsai munkacsoportokat alkotnak.

A határozat kelte: 1964. augusztus 21. Megjelent a Gesetzblatt der Deutschen Demokratischen Republik I. részének 9. számában (1964. augusztus 29.) a 123 és 124. oldalon.

A *Lengyel Népköztársaságban* az állami ellenőrzést a Lengyel Ellenőrzési Kamara végzi, amely közvetlenül a Parlamentnek (Szejm) vagy alárendelve. Elnökét az országgyűlés választja. A Kamara meglehetősen nagy központi szervezettel (4 főosztály, 17 osztály, 13 csoport) rendelkezik. Az egyes tartományokban ellenőrzési bizottságok működnek (1 vezető, 18–30 fő függetlenített munkatárs, a Kamara Közvetlen irányítása alatt).

Az ellenőrzés társadalmi jellegét úgy biztosítják, hogy a társadalmi munkatársakat egy-egy függetlenített ellenőr köré csoportosítják. A konkrét ellenőrzéseket 1–3 függetlenített ellenőr és 20–30 társadalmi munkatárs együttesen végzi.

bizonyos következtetéseket vonhatnak le, illetőleg intézkedések megtételét kezdeményezhetik, vagy javaslatokat tehetnek az általuk megismert hibák kijavításának különböző módozataira, illetőleg e hibák okainak kiküszöbölésére.

A népi ellenőrzés intézménye a szocialista állami ellenőrzés rendszerébe épül bele, vagyis olyan államigazgatási szervezetet képez, amely sajátos feladatait, *társadalmi aktívák*, munkatársainak segítségével oldja meg. Ennek során a legszorosabb kapcsolatban a helyi államhatalmi szervekkel, a tanácsi szervekkel vannak, tekintettel arra, hogy felelősséggel tartoznak mind az őket megválasztó tanácsnak, mind a felettes ellenőrzési bizottságnak. Ez teljes mértékben megfelel a szocialista állam alapvető célkitűzéseinek, megfelel a szocialista állam forradalmi hagyományainak, amely a szovjet fejlődésben is tapasztalható volt és alapvetően biztosítja a tömegek aktív részvételét az ellenőrzés munkájában. Az 1957. évi VII. törvény és az ezt módosító 1960. évi 9. sz. törvényerejű rendelet a felsorolt szempontok szerint szabályozza a népi ellenőrzés rendszerét. E szerint: Magyarországon a különböző fokokon működő népi ellenőrzési bizottságok mellett népi ellenőrök működnek (számuk nem haladhatja meg a bizottság — elnök, elnökhelyettesek, tagok — összlétszámának háromszorosát.) Ez a társadalmi hálózat növeli egyrészt az ellenőrzés kapcsolatát a dolgozókkal, másrészt a szakértelmet is.

A népi ellenőrzés feladata: segíteni, megszilárdítani az állami, állampolgári fegyelmet, a nép vagyonának védelmét és leleplezni a visszaéléseket, az ellenséges, korrupt és bürokrata elemeket, közreműködni a feltárt hibák megszüntetésében, egyes személyek felelősségre vonásában. A népi ellenőrzési szervek vizsgálatot tarthatnak az állami szerveknél, vállalatoknál, társadalmi egyesületeknél, szervezeteknél, szervezeti vállalatoknál, ezek központjainál. A területi népi ellenőrzési bizottságok ellenőrzik ezen felül a területükön működő magánkisipar, magánkereskedelem tevékenységét.

Nem vehet részt a vizsgálatokban az, aki vizsgált szerveknél vezető állást tölt be. A jogsértést a területileg illetékes rendőrséggel vagy ügyészséggel közölni kell; ezek a szervek 8 napon belül kötelesek eljárni, és a bizottságot értesíteni eljárásuk eredményéről. Ha a bizottság nem büntetendő mulasztást vagy helytelen végrehajtást állapít meg, köteles a vizsgált és a felettes felügyeletet gyakorló szervet értesíteni. A tett intézkedést közölni kell a bizottsággal. A népi ellenőrzési bizottság tagja betekinthez minden iratba és beléphet minden helyiségbe, ha az ellenőrzési tevékenységhez szükséges. A miniszter fenntarthatja magának egyes államtitkokat képező adatok, iratok kiadásának a jogát.

A népi ellenőrzés legfelsőbb szerve a Minisztertanács irányítása alatt álló *Központi Népi Ellenőrzési Bizottság*. Tevékenységéért a Népköztársaság Elnöki Tanácsa és a Minisztertanács előtt felelős. A Központi Népi Ellenőrzési Bizottság elnökből, két elnökhelyettesből és 12 tagból áll, akiket a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választ és vissza is hívhat. Az alsóbb fokú ellenőrzési bizottságok (fővárosi, megyei, megyei jogú városi, járási, fővárosi kerületi és városi népi ellenőrzési bizottságok) egyrészt felelősek az őket megválasztó területileg illetékes tanácsnak is beszámolási kötelezettséggel, másrészt a Központi Népi Ellenőrzési Bizottságnak. A területi népi ellenőrzési bizottságok tagjainak összlétszáma 5—11 között van; a fővárosi, megyei, megyei jogú városi bizottságnál két másutt egy elnökhelyettes működik. Minden népi ellenőrzési bizottságba történő választás határozatlan időre szól. A bizottsági tagság megszűnhet lemondással, visszahívással és bírói ítélet alapján.

A népi ellenőrzési bizottság nem függetlenített tagja és a népi ellenőrzési munkajogi védelemben részesül. A munkaviszonyukat e tisztség betöltése alatt és azt követő egy esztendőn belül felmondással vagy fegyelmi határozattal csak a felettes népi ellenőrzési bizottság előzetes hozzájárulása esetén lehet megszüntetni.

Minden népi ellenőrzési bizottság mellett az ügyviteli feladatok ellátására iroda működik. Ennek munkatársai részt vehetnek az ellenőrzési munkában is.

A népi ellenőrzés, amely az állami szervezet sajátos, a társadalmi szervezetekre jellemző jegyekkel is rendelkezik. Így az állami ellenőrzést az állami szervek rendszerébe beépítve, mint állami szerv látja el, de munkájában döntően a társadalmi erőkre támaszkodik, vagyis munkája a tömegek szervezett és közvetlen bevonásán alapul. *Szervezetét, jogkörét illetőleg állami szervezetnek tekinthető, más sajátosságait illetően viszont (társadalmi erők bevonása díjazás nélküli munkavégzésre) társadalmi-szervezeti ismérveket is mutat.* A tömegek ilyen nagyfokú bevonása a társadalmi munkában az ellenőrzés terén is érvényesíti a kommunista öngazgatás előre exponált demokráciáját, a közvetlen demokrácia intézményét. Lehetőséget nyújt arra, hogy a dolgozók legkülönbözőbb köreiből, különböző foglalkozású és érdeklődésű személyeket vonjanak be az ellenőrzésbe. Az intézmény demokratizmusa és erős társadalmi jellege nem jelenti állami szerv voltának kétségbe vonását; a törvény is egyértelműen állami szervként szabályozza szervezetét, tevékenységét, de az elmélet és a marxista—leninista állam és jogtudomány alapvető tételei is kizárják az ilyen felfogás lehetőségét.

Ami a népi ellenőrzés létrejöttét illeti (amelyből következik működési és szervezeti felépítése, vagyis lényegében az intézmény egésze), kétségtelenül állami szerv formájában jelenik meg, hiszen az állam hozza létre, márpedig társadalmi szervet állami szerv nem hozhat létre, csupán közreműködhet annak megteremtésében, működési feltételeinek biztosításában, illetőleg tevékenységének korlátozásában vagy felszámolásában. Ez vice versa is érvényesül, vagyis társadalmi szerv nem hozhat létre állami szerveket. A népi ellenőrzésnek az állami szervek hierarchiájában elfoglalt helye is az előbbi álláspontot igazolja, mert társadalmi szerv nem utasíthat állami szervet, illetőleg állami szerv általában nem utasíthatja a társadalmi szervet, vagyis az állami és társadalmi szervek között alá- és fölérendeltségi viszony nem jön létre, márpedig a népi ellenőrzés szervezete határozottan körvonalazható helyet foglal el az állami szervek hierarchiájában. Az állami szervek rendszerén belül az államigazgatási szervek körében helyezhető el a népi ellenőrzés szervezete, mégpedig az ún. funkcionális tevékenységet ellátó szervek körében.

A népi ellenőrzés szervezete, mint arra utaltunk, alapvetően társadalmi aktívahálózat bevonásával oldja meg a törvény által meghatározott feladatait. Ezen túlmenően, *messzemenő jogokat biztosít az ellenőrzés szervezetébe, illetőleg az ellenőrző tevékenységbe be nem vont állampolgárok számára is, biztosítván ama jogukat, hogy bejelentéseket tehessenek a népi demokratikus állam rendjével, a népgazdaság, illetőleg a dolgozó nép érdekeivel össze nem egyeztethető tényekről, biztosítva továbbá azt is, hogy az ilyen bejelentéseket indokoltan megtevő dolgozók jogi védelmében is részesüljenek.* Ezzel is elősegítik a dolgozók bevonását a társadalmi élet irányításába, ugyanakkor minden állampolgár felelősségének, valamint a kollektíváért való cselekvés erkölcsi kötelezettségének érzését. Ezzel az ellenőrzésbe bevont választott, il-

letőleg aktívaként működő dolgozók körén túl az állampolgárok összessége, vagyis a dolgozók egésze jogaként, illetőleg erkölcsi kötelezettségeként fogja fel a társadalom ügyeiben (a „közügyekben”) való aktív részvételét, a maximális teljesítmény nyújtását az egész szocialista társadalom építésében.

c) A munkásőrség új intézménye is a társadalmi szervek között foglal helyet. Ezt az új szervet a dolgozók kívánságára az 1956. évi ellenforradalom leverése után hozták létre.⁴⁴

A munkásőrség mint társadalmi szervezet azzal a céllal jött létre, hogy hozzájáruljon a népi demokratikus államrend fokozottabb védelméhez, a dolgozó nép nyugalmanak és a termelés zavartalanságának biztosításához, az ellenforradalom elemei restaurációs kísérleteinek hatékonyabb elhárításához. A munkásőrség egyrészt önállóan, másrészt az állami mechanizmus fegyveres erőivel együttműködve, azokat támogatva látja el feladatát.

A munkásőrség tagjai a szocializmushoz hű dolgozókból kerülnek ki: 18 éven felüli dolgozók lehetnek tagjai a munkásőrségnek önkéntes jelentkezés alapján. A munkásőrség tagjai feladatukat társadalmi munkaként (fizetés nélkül, általában a munkaidőn kívül) végzik, tevékenységüket fegyveresen látják el; feladatuk ellátása során hatósági közegként járnak. A munkásőrségnek területi egységei vannak, melyek meghatározott időközönként kiképzésben részesülnek, szakmai tudásuk tökéletesítése céljából. A munkásőrség egységei feletti rendelkezési jog az Országos Parancsnokság által kijelölt személyeket illeti. Államilag a munkásőrség közvetlenül a Minisztertanácsnak alárendelten működik. *A munkásőrség tehát olyan társadalmi szervezet, eltérően más társadalmi szervektől, amely az államigazgatás legfőbb és egyben kormányzati tevékenységet ellátó szervének is alárendelten fejti ki tevékenységét.* Tevékenységét jogszabály és a működési Szabályzat rendezi.

d) A *testnevelési és sportmozgalom* társadalmi irányításával kapcsolatos végül az is, hogy a társadalmi vezetés újabb formái közé tartozik a testnevelési és sportmozgalom irányításának új rendszere. A vezetés, irányítás, szervezés és ellenőrzés új szervei: a Magyar Testnevelési és Sportszövetség ennek megyei (fővárosi, megyei jogú városi) és járási (városi, fővárosi, kerületi) szervei és a sportegyesületek. A Magyar Testnevelési és Sportszövetség hatáskörébe tartozik a legfontosabb testnevelési és sportintézmények feletti felügyelet.

A Magyar Testnevelési és Sportszövetség Kongresszusa szabályozza a mozgalom társadalmi irányításának szervezetét, működését. Sportegyesület csak a társadalmi szervezet egységeként működhet.⁴⁵

⁴⁴ Az 1957. évi 13. sz. tvr.

⁴⁵ Az 1963. évi 29. sz. tvr. és 20/1963. (XI. 11.) Korm. sz. rendelet.

A MARXISTA LENINISTA PÁRT VEZETŐ SZEREPE AZ ÁLLAM ÉS A TÁRSADALMI SZERVEK VONATKOZÁSÁBAN.

A párt valamely osztály, vagy osztályon belüli társadalmi csoport osztaga (sőt az egész nép osztaga is! — de csak a kommunizmus általánosan kibontakozó időszakában). A párt áll a szóbanforgó osztály vagy csoport élén, az utóbbiak hatalomért folytatott harcában, vagyis a hatalom megszerzéséért, megtartásáért és a hatalom gyakorlásáért folytatott harcában. A párt egyrészt össze van kapcsolva a politikai hatalmat gyakorló osztállyal, másrészt pedig az állami szervekkel. A párt szerepe a hatalom gyakorlása során legalább olyan fontos, mint a hatalom megszerzéséért folytatott harcban.

A pártok fogalmát illetően eltérő a polgári teoretikusok álláspontja a marxizmustól. Például Friedrich szerint: „a politikai párt emberek tartósan megszervezett csoportja, mely azzal a céllal jön létre, hogy vezetői részére biztosítsa vagy megtartsa valamely kormány felett az ellenőrzést, továbbá, hogy az ellenőrzés gyakorlása által a párt számára elméleti és gyakorlati javakat és előnyöket szerezzen”.¹ Ez a definíció jellegzetesen burzsoá szempontból vizsgálja a párt feladatait, s így az csak a burzsoá pártok vonatkozásában és csak a szocializmust megelőző osztálytársadalomnak pártjaira vonatkozóan fogadható el, de még e körben is csak bizonyos korrekciókkal és megszorításokkal.

Az osztály tehát — mint ahogy azt a marxizmust megelőző, illetőleg a mai burzsoá szerzők egy része is megállapítja, a párt útján gyakorolja a hatalmat. Annak a pártnak az útján, amely összegyűjti az osztály legaktívabb tagjait és amelyeket az osztály juttat uralomra. Ma is találunk azonban olyan nézeteket, amelyek tagadják, hogy a párt kapcsolatban van az osztályokkal. Ezek azt állítják, hogy a párt családi hagyományon alapuló, társadalmi vagy vallási képződmény, vagy más szóval az azonos nézeteket valló emberek eszmei egyesülése. Sőt mi több, egyes nézetek olyan képződménynek igyekeznek feltüntetni a pártot, amely a különböző osztályok között érdeköszeütközéseket visszatartja, kiegyenlíti. Pedig a párt az osztály uralmát valósítja meg az állami szervek és vezetői tisztségviselői útján még akkor is, ha soraiiban más osztályhoz tartozó egyének is vannak, s akkor is, ha nem ismeri el nyíltan, hogy osztályérdeket védelmez. A társadalom politikai pártok szerinti szerveződése, tagozódása forradalmak és ellenforradalmak időszakában ütközik ki a legvilágosabban. A politikai pártokkal kapcsolatban tehát *jelentős kérdés a pártnak az államszervezethez, a kormányformák elemeihez való viszonya* (amelyek felett ellenőrzést akar gyakorolni), továbbá a vezetők és a párttagok közötti viszony és végül a párt és a társadalom kapcsolata.

Az államhatalom egysége és oszthatatlansága nem zárja ki azt, hogy a pártok a hatalom gyakorlásának és érvényesítésének alanyaiként vegyenek részt az állam életében. Az állami szervek egységét kifejezi az államban ér-

¹ Friedrich: Constitutional Government and Democracy. Boston, 1950., 410. p.

vényben levő jogrendszer egysége és annak belső ellentmondásoktól való mentessége. Másképp szólva, az állam nem írhatja elő egy és ugyanazon személynek egy és ugyanazon időben egy és ugyanazon körülmények között, hogy egymást kizáró, különböző magatartásbeli szabályokat kövessen. Az ilyen hibás normák az akarat kettőssé tételét jelentenék, ami összeegyeztethetetlen az állami hatalom lényegével. Ez nem jelenti azt, hogy az uralkodó osztály akaratát csak egyetlen szerv fejezheti ki, sőt az egységes akarat megjelenése az államéletben elképzelhetetlen egyetlen szerv aktusaként. Ezek az egymással összefüggő hatalmi-akaratú aktusok nem fejeznek ki egyebet, mint az állami akarat kialakításának bonyolult rendjét. A kizsákmányoló társadalmakban az osztályérdekek ellentmondásossága folytán és az ennek megfelelően szervezett állami szervezet következtében nem valósul meg az akarat, vagyis a jog ellentmondás-mentességének elve. Éppen a burzsoá államok többpárt-rendszere adja jó példáját annak, hogy a különböző pártok közötti hatalmi és erőviszonyok miképpen hatnak az állami akarat kialakulására és kifejeződésére. A párt a burzsoá társadalomban befolyást gyakorol a kormányzásra, „Arra a meggyőződésre jutunk, hogy a politikai pártok szerepe helyesen az, hogy irányítsák az állam politikáját, többségre jussanak a kormányban, töltsék be a fontosabb, magasabb hivatalokat, de a végrehajtás nem az ő feladatuk.”² A burzsoá államokban hatalmon levő politikai párt is irányítja az állam politikáját, s a hozzá kapcsolódó társadalmi érdekszervezeteket is. Így szerepe van a parlament, a kormány irányításában, s ezen keresztül az államigazgatás irányában is.

A párt mint valamilyen osztály érdekeit kifejező harci osztag, az általa képviselt osztály uralomra juttatására törekszik, vagyis a politikai hatalom megszerzésére és mint ilyen, eminens szerepet tölt be a társadalmi szervek rendszerében, nemcsak a szocialista, hanem a polgári társadalomban is. Éppen ez a specialitása az, ami elsősorban elhatárolja más szervezetektől, érdekcsoportoktól. Bár nem áll az a nézet, hogy „míg a politikai pártokat főleg, de nem kizárólag az érdekli, hogy ki gyakorolja a hatalmat, az érdekcsoportokat az, hogy hogyan gyakorolják a hatalmat.”³ A politikai pártok, mint arra utaltunk, a nemzet egy részének, vagyis egy-egy osztálynak akaratát fejezik ki. Így nem azonosíthatók a nemzet egészével. *Bluntschli* szerint „a párt szó magában hordozza annak tartalmát, minthogy a latin „pars” amelyből a párt elnevezése ered, részt jelent, vagyis nem az egészet.”⁴

A burzsoá pártok nem működnek közre a népakarat kialakításában. A burzsoá pártok ui. azáltal, hogy fennhatóságuknak alávetik a nép aka-

² *Friedrich*: Constitutional Government and Democracy. Boston, 1950. 415. p.

³ *I. S. Roucek*: *G. B. de Huszár*: Introduction to Political Science. New York. 1954.

⁴ *Bluntschli*: Politikai pártok 3. p.

A pártot el kell határolni úgy az államtól, mint az egyháztól, mindpedig a befolyásoló szervezetektől (pressure group) és más politikai csoportoktól, amelyeknek primár céljai közé az államhatalom átvétele, illetve megszerzése nem tartozik. Már Hume is utalt az „affection” érzelemre és az „interest” érdekre, mint a pártalakulás lélektani alapjaira. Ugyanígy tesz különbséget Max Weber az ún. patronage párt között, amelynek fő törekvése, hogy az államgépezetben, vezetőit és híveit minél nagyobb számban elhelyezze (pl. az amerikai pártok a századforduló idején), az osztálypártok között, amelyek osztály és társadalmi rétegek gazdasági érdekeit képviselik, (pl. skandináv parasztpártok), és a világnézeti pártok között, amelyek átfogó ideológiai alapokon nyugszanak (pl. a német centrum, a liberális pártok). A világnézeti pártokkal rokonságot mutatnak az angol típusú programpártok, amelyeknek elvi alapját konkrét politikai célkitűzések képezik. További

ratát, a képviselők akaratát — a párt apparátusának a segítségével — az osztályakat kifejezőivé lesznek. A képviselők is tényleg a párt képviselőivé vagyis névleges képviselőivé válnak. A burzsoá diktatúra tehát azáltal valósul meg, hogy a lakosság akaratát a burzsoá pártok „medializálják”, — s így a pártoligarchia lép a burzsoá parlamentarizmus helyébe, de emellett a pártirányítás, vagy a vezető szerep személyi biztosítékok révén is érvényesül. A párt tehát burzsoá viszonylatban, vagyis minden osztálytársadalomban csak valamely osztály egy részének az érdekeit fejezi ki, ezeket a többi párt támadhatja, de nem törekedhet megsemmisítésére.

alap a különbségtételre a pártok belső felépítésének módja. Vannak „direkt” pártok, amelyekben csak egyedi személyek szerezhettek tagságot, másrészt vannak a ritkábban előforduló indirekt pártok, amelyeknek tagsága részben vagy kizárólag szakszervezetből, szövetségetből, gazdasági érdekeket képviselnek. (Pl. brit munkáspárt, belga szocialista párt, osztrák néppárt.) Különbséget szokás még tenni, „honoratíor” —, „klikk” — és „komitée”-pártok között is, valamint választó-apparátus (párt, tömegpárt, káderpárt, sejt-párt és miliciapárt között. A ma létező pártok legrégibb típusa a honoratíor-párt, ezek tekintélyes emberek lazán szervezett bizottságaiból tevődnek össze, akiknek honoratív tevékenysége főleg a parlamenti tevékenységre korlátozódik. (Pl. a francia konzerv. csoportok). Ezzel ellentétben a tömegpártok a tagok hatalmas tömegeivel rendelkeznek, tiszteletbeli funkcionáriusokkal, ezenkívül rendelkeznek még hatalmasan kiépült szervezettel is, hivatásos párttitkárokkal és vezetőkkel, az egyszerű tagok és a funkcionáriusok és a pártvezetőség közötti hatalmi súlypont, amely esetről-esetre változik (pl. SPD, több más szoc. párt, a francia ker. dem. MRP, az angol, konzervatívok). A honoratív és tömegpártok közötti közeputat jelent a két nagy amerikai „gépezetpárt”, azaz a republikánus és demokrata. Ezek választóik tömegét nem mint párttagokat fogják össze, másrészt pedig egy széleskörű, mindenestre nem Washingtonból irányított centralisztikusan vezetett szervezettel rendelkeznek, amely fizetett pártalkalmazottakból áll (machine), amelyen belül azok vezetője egy helyi vagy tagállambeli főnök (Boss), döntő befolyást gyakorol. A fasiszta pártoknál a milíciaegységek is tekintélyes szerepet játszanak.

A modern politikai *polgári pártok* viszonylag későn és lassan alakultak ki azokból a pártoskodó alakulatokból, amelyek már régebben sporadikusan és dynasztikus vagy egyéb rendi vitákból, vallási viszályokból keletkeztek. Először Angliában a 17. és a 18. sz.-ban keletkeztek állandó parlamentáris csoportosulások, mint a királypárt (Tory) és a parlamenti párt (Whig), amelyek azután kölcsönösen bele-nyugodtak abba, hogy egymást túrniuk kell és hogy a hatalmat egymással meg kell osztaniok. Ezeknek a nemesi és honoratíorpártoknak annál könnyebb volt a fegyverekről a szavazócédula javára való lemondás, mivel, ugyanabból a felső rétegből került ki és a Hannoveri ház elismerése óta, közöttük elvi ellentét többé nem állott fenn. Így Angliában már a 18. században e pártrendszer vált a parlamenti rendszer fejlődésének alapjává. Nyugateurópában 1815. után, a komplikált osztálytagozódás, a sokféle dynasztikus, vallási, alkotmányos ellentét következtében, többpárt-rendszerek alakultak ki. A század közepén a következő pártokat lehet jobbról balra megkülönböztetni: egy abszolútisztikus konzervatív irányzatot, amelyet a nemesség és a klerikus támogatótt és amely az abszolút monarchia és az államvallás érdekében lépett fel, egy liberálkonzervatív csoport, amely a bürokrácia, a nagybirtok és a fináncburzsoázia egy részére támaszkodott, és amely az alkotmányos monarchia elveit vallotta magáénak, egy parlamentáris liberális irányzatot, mely mögött a polgárság nagy része állott és amely egy, a cenzuson alapuló választójog révén megalkult parlamenti hatalom kiépítését írta zászlójára, végül is egy demokratikus tábor, amely a kispolgárságra és bizonyos parasztrétegre támaszkodott és a demokratikus köztársaság megalakítását követelte. Ott, ahol az ipari proletáriátus, az iparosodás következtében megerősödött, ez az irányzat későbbben egy kispolgári demokrata és egy proletár szocialista irányzatra oszlott. Az évszázad második felében, azokban az országokban (pl. Németország), ahol a katolikusok kisebbségben voltak, egy katolikus klerikális párt alakult, amely elsősorban az egyház érdekeit képviselte a protestáns vagy liberális kormányok és a demokratikus és szocialista szekularizációs törekvések ellen volt hivatva harcolni. A 19. sz. folyamán súlypont eltolódás következett be jobbról balfelé: az abszolútizmusból a parlamenta-

Ezért jogtalan a burzsoá államoknak az a törekvése, hogy a kormány-párton kívüli pártokat formálisan jogos, vagy nyíltan önkényes aktusokkal megfojtsa, mert ezzel a társadalom jelentős részét kiszorítaná a közélet területéről. Alapvetően más a helyzet szocialista viszonyok között, ahol a fejlődés során a proletáriátus pártja a többség, egyre nagyobb többség érdekeit képviseli, már megalakulása pillanatától kezdve is, azt követően pedig egyre fokozottabb mértékben. A szocialista fejlődés célja éppen a magántulajdon megszüntetésével az osztályok felszámolása, aminek következtében a kezdetben osztályjellegű párt az egész társadalom, az egész nemzet érdekeit fejezi ki, vagyis osztálytársadalmi jellegűvé válik.

Nyilvánvalóan igazat kell adni Bluntschlinak és más polgári szerzőnek abban, hogy a politikai párt csak a nemzet egy részének meggyőződését fejezi ki, mert az osztályellentétekkel sújtott társadalmakban elképzelhetetlen, hogy a társadalom egésze vagy akár többsége azonosíthatná magát az uralkodó párttal, avagy az államhatalommal, mert alapvető érdekeik ellentétesek. Figyelemre méltó Ferenczi Árpádnak az a megállapítása, hogy a pártképződés legfontosabb oka az érdek, mégpedig egy-egy osztály, illetőleg az állam érdeke. Az osztályoknak, mint a gazdasági viszonyok által teremtetett csoportoknak az érdekei elsősorban és alapvetően gazdaságiak, ezért világos — Ferenczi véleménye szerint —, hogy fejlett állami szervezetek mellett a pártok főleg gazdasági érdekekből alakulnak. Mint burzsoá szerző, e felismerése ellenére is elmosni igyekszik Ferenczi az osztályellentéteket és azt mondja, hogy az egyes osztályok gazdasági érdekei különbözőek ugyan, de nem ellentétesek⁵ s őva int a parlamenti kormányzat párturalommá fajulásától. Parlamentarizmus alatt. Conchához hasonlóan, az angol parlamenti rendszert érti, amely az ideális állapotokat fejez ki, vagy legalábbis annak lehetőségét hordozza magában, megjelenítve a két fő párt által képviselt értekeket.⁶

A második világháború után a Németországban egyeduralkodó fasiszta politikai pártot és annak tömegszervezeteit a szövetséges hatalmak felszámolták. A potsdami határozatok ugyanakkor engedélyezték a demokratikus politikai pártok alapítását és működését.)

A háborúban győztes hatalmak engedélye alapján Németország nagy hagyományokkal rendelkező munkáspártja: a Kommunista Párt továbbá a Szociáldemokrata Párt legalisan folytathatta tevékenységét, majd a háború utáni első években elsősorban helyi (eleinte tartományi) keretekben új politikai pártok jöttek létre.

Az újonnan létrehozott politikai pártok, amelyek Nyugat-Németországban később a hatalmat is magukhoz ragadták, túlnyomórészt tőkés értekeket szolgáltak és szolgálnak.

rizmus, sőt a demokrácia felé is. Eme fejlődés következtében, a régi jobboldali pártok vesztek jelentőségükből, míg a klasszikus baloldali pártok, fokozatosan a közép- vagy jobbfelé tolódtak el, és fiatalabb, radikálisabb pártok ellenzériségével kellett megküzdeniük.

A modern párt, amely nemcsak parlamenti frakció, hanem az ország polgárait is igyekszik beszervezni, a 19. és 20. sz. tipikus jelensége. Csakis az 1832-i és különösen az 1867-i angliai választójogi reformok után, abból a szükségességből, hogy a választókat regisztrálják, (lajstromozzák) keletkezett a parlamenten kívüli pártszervezet (1861: Liberal Association, 1867: National Union of Conservative and Constitutional Associations). (L.: Fraenkel—Bracher Staat und Politik, Frankfurt am Main 1960.)

⁵ Ferenczi Árpád: A politika rendszere. (Alkotmány és közigazgatástan. 46. p.)

⁶ Ferenczi Árpád: Id. mű. 300—301. p.

A működő pártok közül a jelentősebbek:

A Kereszténydemokrata Unió (Christlich-Demokratische Union = CDU) Nyugat-Németország vezető politikai pártja. A CDU politikai irányvonalát a monopoltökés csoportok, valamint a nagybirtok érdekei szabják meg. Antidemokratikus politikát folytat, amit azzal is kifejezésre juttatott, hogy a Német Kommunista Párt legális működését 1956. augusztus 17-én mint kormányzó párt betiltotta.

A CDU—CSU taglétszáma mintegy 300 000. Hosszú időn keresztül a parlamentben abszolút többségben volt. 1961-ben — annak ellenére, hogy 1960-ban a szélsőjobboldali nacionalista Német Párt parlamenti frakciója is csatlakozott hozzá — lényeges szavazatvesztéseket szenvedett, és elvesztette parlamenti abszolút többségét. (A szavazatok 45 %-át mondhatja magáénak.)

A keresztényszocialista Unió — bár politikai platformja azonos a Kereszténydemokrata Unióéval — Bajorországban szervezetileg önállóan működik. Taglétszáma kb. 50 000.

Németország Szociáldemokrata Pártja (SDP = Sozialdemokratische Partei Deutschlands) Nyugat-Németország legnagyobb pártja, taglétszáma kétszer akkora, mint a kormánypárté. A Nyugat-Németországban ma működő pártok közül a legrégebb tradíciókkal rendelkezik. 1946-ban alakult újjá. Programja reformista, a legutóbbi választáson (1961) a szavazatoknak 36%-át szerezte meg. Jelentős befolyása van a munkásosztály, a kispolgárság és az értelmiség soraiban.

Az SPD ellenzéki párt, de támogatja a német militarizmus újjáélesztését.

A Szabad Demokrata Párt (FDP = Freie Demokratische Partei). A Kereszténydemokrata Unióval egyidőben (1946) hozta létre első helyi szervezeteit, majd 1948-ban, Németország kettészakításának előkészítése időszakában, országos párttá alakult. Taglétszáma jelenleg meghaladja a 85 000 főt.

Az Össznémet Tömb (Gesamtdeutscher Block) szélsőségesen nacionalista sovíniszta politikát hirdet. 1950-ben alakult, taglétszáma meglehetősen nagy, mintegy 200 000 fő. Ennek ellenére politikai befolyása erősen csökkent, az 1961-es választásokon korábbi szavazatainak túlnyomó részét elvesztette, jelenleg a szavazók 2,8 %-ának bizalmát élvezi. Nyíltan szélsőséges politikája a fasiszmus maradványainak felélesztését segíti elő.

A Német Birodalmi Párt (Deutsche Reichspartei), hasonlóan az áttelepültek pártjához, politikája nyíltan reakciós. A fasiszta hagyományok őrzője.

A Német Békeunió (DFU = Deutsche Friedensunion). Haladó szellemű ténylegesen ellenzéki párt. 1960-ban alakult, az 1961. évi választásokon a szavazatoknak majdnem 2 %-át szerezte meg. Taglétszáma ismeretlen, szavazóinak többsége az illegalitásba kényszerített Kommunista Párt tagjaiból került ki.

Németország Kommunista Pártja (KPD = Kommunistische Partei Deutschlands) 1918-ban alakult. Következétesen küzdött a Hitler-fasiszmus ellen, legálisan folytatta működését 1945—1956 között, újbóli betiltásakor (1956. augusztus 17.) több mint 100 000 tagja volt. Annak ellenére, hogy a Szövetségi Gyűlésben nem képviseltetheti magát, Nyugat-Németország egyik jelentős pártja. Kitartóan harcol a demokratikus jogok biztosításáért és Németország egységének megvalósításáért.

⁷ Dr. Szanyi Jenő: Nyugat-Németország gazdasága. Bp. 1965. 28—31. p.

A politikai párt láthatóan szolgálja az egyik vagy a másik osztály érdekeit, hol jobban, hol rosszabbul, de a lényeg az, hogy a politikai hatalom megragadására törekszik. Az osztálytársadalmakban a többpárt-rendszer lényegében egypártrendszert jelent, mert csak azok a pártok kerülhetnek hatalomra, illetőleg szerezhettek parlamenti többséget, amelyek az uralkodó osztály érdekeit fejezik ki és legfeljebb abban lehet különbség a hatalmon levő pártok között, hogy az uralkodó osztály, mely rétegének vagy érdekcsoportjának az akaratát közvetítik és fejezik ki. Ennek folytán lesz formálissá a polgári társadalmakban a választás, mert ha látszólag ki is bővítik a választójogot az osztályharc eredményeképpen, olyan módszereket és törvényi biztosítékokat is belopnak a politikai gyakorlatba, amelyek segítségével eleve lehetetlenné teszik a nemzet döntő többsége akaratának érvényesülését, vagyis annak a pártnak a többséghez juttatását a parlamentben, amely valóban a tömegek, a társadalom többségének érdekeit képviseli és juttatná érvényre. A politikai párt tehát *történelmi képződmény*, az államtípusnak megfelelően, tehát a termelési és társadalmi viszonyoknak megfelelően történelmileg változik, más jellemzője, tartalma, formája és funkciója volt a politikai pártnak, a rabszolgatartó társadalomban, más a feudális társadalomban és ismét más a modern kapitalista társadalomban. És ismét más a jelentése a politikai pártnak a proletáriátus osztályharcában a hataloméért és új tartalmat és formát kap a párt a hatalom meghódítása után a szocializmus, kommunizmus építéséért vívott küzdelemben. Változik ezidő alatt a párt funkciója, történelmi rendeltetése is.

A politikai pártok fejlettsége, határozott körvonala, határozott célkitűzései, szervezeti formái összefüggnek a társadalmi élet fejlettségi fokával, az állami élet szintjével és ezért különböztethetünk az antik és feudális időszak fejletlen társadalmi viszonyai és a modern kapitalizmus politikai viszonyai között a pártok vonatkozásában is, attól az időszaktól kezdve, amikor a különböző rendek, társadalmi rétegek osztályokká szerveződnek. Az osztálypárt azokban a társadalmakban is fellelhető, amikor még ilyen határozott éllel, arcvonallal nem alakult ki társadalmi osztályok karaktere. Az antagonisztikus osztálytársadalmak uralkodó osztályának a modern történelem során rendszerint nem egy, hanem több pártja van. A politikai pártok, — bár közös osztálycélokat képviselnek, az uralkodó osztály céljait, és az uralkodó osztály rétegeinek egymással való szembenállását fejezik ki. Az antagonisztikus osztálytársadalmakban az uralkodó osztályok sohasem alkotnak egységes osztályt, több rétegre bomlanak s azonkívül a politikai pártok még a különböző uralkodó osztályok szövetségének is kifejezői.

A politikai pártalakulás jellegzetessége az antik és a feudális társadalommal szemben a modern kapitalizmusban az, hogy a politikai pártok célja a parlamenti többség megszerzése és azoknak a rétegeknek a kezébe való juttatása, amelyeket az uralkodó osztályon belül különlegesen képviselnek. Hangsúlyozzuk, alapvető osztálykérdésben ezek között a politikai pártok között nincsen különbség, akármilyen jelszóval lépjenek is a politikai porondra. Elsősorban azok között a rétegek között van különbség, amelyeknek érdekeit, érdekellentéit a kizsákmányoló osztálytársadalom rétegei között képviselik. A parlamenti képviselőt vezető a modern időkben ahhoz, hogy ezek a politikai pártok elsősorban *választási pártok* voltak, amelyek az állandónak, öröknek ítélt társadalmi forma keretén belül arra törekedtek, hogy a par-

lamenti többség meghódításával sajátos rétegérdekeiket is képviseljük az ural-
kodó osztály „általános” érdekein belül.

A politikai pártok a modern parlamentarizmus fellépése idején haladó
szerepet játszottak, hiszen ezeknek a feladata az volt, hogy a feudalizmus
államrendszerének lebontását segítsék elő. Ezért különlegesen érdekes és fi-
gyelemreméltó a politikai pártok szerepe akkor, amikor a történelem forra-
dalmi fordulópontokhoz jut el. A polgári parlamentarizmus és benne a pol-
gári politikai párt csakhamar a burzsoázia hatalmi apparátusát, annak mag-
vát képezte és ezért váltak ezek a pártok reakcióssá.

A politikai pártok történelmi szerepét illetően mindig azt kell vizsgálni,
hogy milyen tényleges társadalmi erők állanak mögöttük, kiknek az érdekét
képviseлик és ezeknek az érdekeknek a megvalósításáért milyen eszközökkel
harcolnak, milyen osztálycélok megvalósítása lebeg előttük. Ezért a modern
kapitalizmusban annyiban, amennyiben a kapitalizmus megtartása, illetve
megszilárdítása a politikai párt célja, a politikai harc egyik fő területe, azok
körének kijelölése, akik a parlamenti választásokon egyáltalán részt vehet-
nek, akik az állami élet aktív részeseivé válhatnak. Ez a társadalmi realitás
vezette sok polgári szerző gondolkodását olyan irányba, hogy a politikai pár-
tok egyszerűen annak a történelmi ténynek a következményei, hogy a poli-
tikai életben az egész nép közvetlen demokrácia keretében nem vehet részt.
Ennek a felfogásnak a történelmi tények ellentmondanak. A politikai pártok
nem a reprezentációs szervek kialakulásának következményei, hanem a
osztályharc következményei és a parlamentáris forma csak egyik történelmi
kerete ennek a tartalomnak. Politikai pártok ugyanis az osztályuralom antik
formái között is voltak. Továbbá nem mindig, a modern korban fellépő po-
litikai párt parlamenti párt, ellenkezésképpen: a burzsoázia modern pártjai a pa-
rlamentarizmus válságáról beszélnek, reakciós antiparlamentáris pártok, ame-
lyek a parlamenti formák megsemmisítésére törekedtek, mint a német és az
olasz fasiszta pártok voltak.

Ilyen pártoknak a mai léte is bizonyítja, hogy a modern kapitalizmus-
nak sem jellegzetessége a parlamentarizmus, hogy a modern kapitalizmus
parlamentarizmus nélkül is ismeri azonban a politikai pártot, az egypárt
rendszert, tehát nem áll fenn az a tétel, hogy a kapitalista, a burzsoá társa-
dalomban a többpártrendszer létezése törvényszerű. Nem áll fenn ez még ott
sem, ahol látszólagos alkotmányos formákat tartanak fenn.

Bizonyos történelmi helyzetekben a többpárt rendszer azt jelenti, hogy a
burzsoázia érdekei belső ellentmondásokon keresztül alakulnak ki és a tör-
ténelmi helyzet olyan, hogy az érdekek kialakításának ezt az útját választ-
hatják. A történelemnek van olyan fejlődési szakasza is, amikor a burzsoá-
ziának a parlamentáris, „alkotmányos” többpártrendszer-ütről le kell térnie

Bár minden politikai párt célja a hatalom meghódítása, mégis különböz-
tetni kell az uralkodóosztály különböző rétegeinek pártja és az elnyomott,
kizsákmányolt osztályok pártjai között. A modern kapitalizmus történetében
a kizsákmányoló osztályok pártjai megegyeznek ugyan abban, hogy a bur-
zsoázia és esetleges szövetségesei — kezében kell megtartani a hatalmat —
eltérnek azonban számos világnézeti, politikai, gazdasági kérdésben, amelyek
elkendőzik a különböző osztályrétegek valóságos érdekeit.

A kizsákmányolt, elnyomott osztályok pártjai a modern történelemben,
a munkás- és parasztpártok. A munkáspártok megegyeznek elsősorban tö-
megeiket illetően. Sok vonatkozásban megegyeznek a szocializmus megvaló-

sulására, történelmi szükségszerűségére vonatkozóan is. Eltérnek azonban abban a vonatkozásban, hogy a hatalom meghódításának forradalmi útja, vagy a burzsoáziával való egyezkedés útját választják.

A második internacionálé pártjai tudvalevőleg ilyen reformista-oppertunista pártok voltak.

De a proletáriátus pártja minőségileg különbözik a megelőző társadalmak többi pártjaitól is* tartalmát és céljait nézve. Szerepe a proletáriátus hatalmának kivívása és megszilárdítása, illetőleg gyakorlása idején sajátos, mert egyrészt az uralkodó proletár osztály érdekeit fejezi ki, annak az osztálynak az érdekeit, amely megvalósítja a diktatúrát, az állami kényszerítést. Azonban nem állami szerv, nem a kényszerítés szerve a párt, hanem a nevelés, a tanítás, a meggyőzés szerve, a vezetésnek, a gazdasági irányításnak, a tömegek állami tevékenységbe való bevonásának, végső soron a kommunizmusnak az iskolája.⁸ Mint iskola is sajátos, tekintve a kapitalizmusból a kommunizmusba való átfejlődést segíti elő a kommunizmus elérése céljából és mint ilyen, forradalmi csapat, a proletáriátus forradalmi élgárdája. Ennek megfelelően sajátos szervezettel rendelkezik a párt, melyet Lenin a következőkben foglalt össze: „A marxista párt a munkásosztály öntudatos csapata, marxista csapat, élcsapat, mely nem azonosítható, nem vághat egybe az osztállyal, de állandóan arra törekszik, hogy minél szélesebb tömegeket emeljen az élcsapat színvonalára. A párt a munkásosztály szervezett csapata, rendszerbe foglalt szervezet, melynek minden tagja közvetlenül alá van rendelve a párt valamely szervezetének, s amelynek tagjait az akarat, a cselekvés és a fegyelem egysége forrasztja össze. A párt a munkásosztály legmagasabb formája, s arra hivatott, hogy a munkásosztály valamennyi egyéb szervezetét vezesse. A párt megtestesülése annak a kapcsolatnak, amely a munkásosztály élcsapatát az osztály milliós tömegeihez fűzi. A pártnak a demokratikus centralizmus alapján kell felépülnie és működnie, egységes szer-

⁸ Vö.: Halász Pál: A politikai és jogi tanok történetének tárgya, módszere, rendszere. Jogtudományi Közlöny, 1962. április, 133—143. p.

Az államigazgatás pártirányítása érvényesül nálunk az államigazgatás vezetésében minden szinten és minden szervnél. A pártirányítás és a kormányzás viszonyáról a polgári tudományban a Kommunista Párt irányító szerepének funkcionálását illetően ezek az elméletek téves sémákban képzelik el, illetve ábrázolják azt. A pártirányítás politikai jellege abban áll, hogy a fontosabb politikai kérdéseket a párt irányító útmutatásai nélkül sem az állami, sem a társadalmi szervek nem döntenek el. A pártirányítás másik jellegzetessége az, hogy az irányító és az irányítottak között nincs jogilag előírt, hierarchikus viszony. A pártirányítás nem jogilag kötelező erejű utasítások révén, hanem a politikai iránymutatásoknak a meggyőzéssel való elfogadtatásán és a társadalmi és állami szervezetekben dolgozó kommunistákon keresztül hatályosul.

Arra a kérdésre, hogy a párt részt vesz-e a kormányzásban és az államigazgatás irányításában, igennel vagy nemmel felelni nem lehet — mondja Szamel professzor. Az egész problémakör csak azáltal világítható meg, ha felfedjük az egész rendszernek alapvetően és új módon, minőségileg magasabbrendűen demokratikus voltát, amelyben a politikai és a gazdasági demokráciában nincs szétválasztva, és amelyben a pártirányítás ugyanazoknak az osztályoknak az állami és társadalmi szervezetein keresztül hatályosul, amelyeknek érdekeit és akaratát is is megtestesíti. A pártirányítás az állami és társadalmi szervek felé kormányzati és alsóbb szinten egyaránt érvényesülő elvi-politikai pártirányítás mind tartalmában, mind pedig eszközeiben és módszereiben. (Szamel Lajos: az államigazgatás vezetésének jogi alapproblémái. Budapest, 1963.)

vezeti szabályzattal, egységes vezető szervvel. A pártfegyelem egyformán kötelező valamennyi párttagra, a vezetőkre éppúgy, mint az egyszerű tagokra.”⁹

Minden pártszervnek és pártszervezetnek arra kell törekednie, hogy a legszélesebb dolgozó tömegek értsék és helyeseljék intézkedéseit. Csak így valósítható meg a pártirányítás, a munkásosztály vezető szerepe és szövetségi politikája. Csak így vezethetők s vihetők harcba a párt által kitűzött feladatokért a munkások és a dolgozó tömegek.

A történelem bizonyítja, hogy a munkásosztály forradalmi pártjának vezetése nélkül nem lehet felépíteni a szocializmust. Itt utalnunk kell az ellenforradalom tapasztalataira is. „Az 1956-os ellenforradalom után a szocializmus magyarországi sorsa nagy gondot és sok aggodalmat okozott barátainknak, az imperialisták pedig mesterségesen, provokációs céllal összetákolták és napirenden tartják az ún. „magyar ügyet”. A szocializmus nagy győzelmei, gyarapodó sikerei hazánkban eloszlatták barátaink aggodalmát, az imperialisták mesterkedései pedig visszaütöttek: a felénk irányuló nemzetközi figyelem a marxizmus igazát, a szocialista munkásosztály történelmi múltja is bizonyítja, hogy a munkásosztály politikai egységének megvalósítása elengedhetetlen feltétele annak, hogy hatalmát kivívja, megvédje nemzetét, a szocialista fejlődés útjára vezesse. A magyar munkásmozgalom történelmi tapasztalatai, a hatalomért vívott harc és a szocializmus építésének tanulságai azt bizonyítják, hogy a munkásosztály csak a dolgozó nép élén, széles osztályszövetségben győzhet a kapitalizmus felett. A kommunista pártok a munkásosztály egységét megvalósító, a szociáldemokrata párttal való együttműködésére irányuló politikája helyes volt. Hazánkban a két munkáspárt akcióegységétől a két párt marxista-leninista alapon való összeforrásáig terjed az út, s most a két munkáspárt volt tagjai harmonikusan dolgoznak együtt a munkásosztály marxista-leninista pártjával.”¹⁰ — A másik igen fontos gondolat az, hogy a munkásosztálynak szövetségesekre van szüksége, hogy a szocializmust csak a széles dolgozó tömegekkel lehet felépíteni. A tömegek kommunista vezetése az elérhető helyes célok kitűzése, a tömegeknek saját tapasztalataikon keresztül történő meggyőzése a párt alapvető feladata, ame-

⁹ Lenin: Egy lépés előre, két lépés hátra, Budapest, 1948. 7. p.

A szovjet jogi irodalomban elismert az az álláspont, hogy az állami költségvetési intézmények a polgári forgalomban jogi személyekként vesznek részt. Lehetségesnek tartják ennek a nézetnek a kiterjesztését a társadalmi szervezetek intézményeire is. A Szovjetunió és a szövetséges köztársaságok polgári törvényhozás alapelvei helyesen állapítják meg, hogy jogi személyek a társadalmi szervezetek azon vállalatai és intézményei, amelyek különhatárolt vagyonnal és önálló mérleggel rendelkeznek (11. szakasz). Az ilyen intézmények közé tartoznak, a többi között, a párt és a komszomol központi és helyi szervei, a szovjet társadalom bizottságai is.

A párt és a Komszomol pénzeszközeinek igazgatása központosított formában egységes költségvetés alapján történik. A párt és Komszomol alapszervezeteknek nincsenek önálló eszközeik, mivel erre nincs szükségük. Az általuk összegyűjtött tagdíjakat befizetik a közös párt vagy komszomol költségvetésbe a takarékpénztár útján a városi vagy a komszomol bizottság folyószámlájára. Minden párt-, és komszomolbizottság, mind a központiak, mind a helyiek az SzKP és a Komszomol költségvetési intézményeként dolgoznak, saját költségelőirányzataik alapján. Ezeket a párt és komszomol szerveket jogi személyeknek kell tekinteni. L: V. V. Kravcsenko: Az önkéntes társaságok a Szovjetunióban és azok jogi helyzete (Dobrovól'nue obszesztva v SzSzsZR i ih pravovoe polizsenie) (I. és IV. fejezet). „Jogi irodalom” Kiadó, Moszkva, 1964. A. V. Mickevics: Szubjektivi szovjetszkoje pravu. Moszkva. 1962.

¹⁰ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve, Koszuth Kiadó, 1963. 470. old.

lyet csak a marxizmus-leninizmus tudományával valósíthat meg. A tömegek vezetésének fő módszere a meggyőzés, amivel nincs ellentétben az, hogy a törvényszegőkkel, a népvagyon elherdálóival, a szocializmussal szembenállók-
kal szemben a hatalom alkalmazását igényli a párt és a néptömegek összefo-
gásának problémája, ami a szocializmusba való átmenet időszakában igen
jelentős. A törvényszerű fejlődés felismerése s a munkásosztály és pártja ve-
zető szerepének biztosítása a kommunizmusba való átfejlődés történeti idősza-
kában igényli a párt megfelelő szervezetét, megfelelő szervezettségét, amely
sikereinek záloga. A párt tudományos megszervezése a demokratikus cen-
tralizmus elveinek maradéktalan érvényesülését jelenti.¹¹

A tömegek megnyeréséért folytatott harc állandó feladat és a munkás-
osztály szövetségeseinek felsorakoztatása a párt mögé nem önmagától való-
sul meg; ennek döntő feltétele a párt helyes politikája, amely a dolgozók ér-
dekeit szolgálja és a párt felvilágosító munkája, mely meggyőzni a tömegeket
a gyakorlat által igazolt politikájának helyességéről. Így alakul ki a párt és
a tömegek helyes kapcsolatának egyedül lehetséges alapja, a kölcsönös biza-
lom. A munkásosztály pártja rendelkezik a tudományos ideológiával, így a
proletárdiktatúra vezető ereje irányítja *mind az állami, mind a társadalmi
szervezeteket*, mozgósítja a tömegeket a feladatok megoldására. Ezért a párt-
nak nem szabad elzárkózni és nem szabad elszakadni a dolgozók tömegeitől.

A munkásosztály pártja a munkásosztály hatalomra jutása után irányítja
a legfelsőbb államhatalmi és kormányzati szerveket (kormány) és ezen ke-
resztül az állami mechanizmus egyéb fajait is (pl. hadsereg, bíróság, ügyész-
ség, stb.). A párt vezető szerepe az alkotmányi szabályozásban is kifejezésre
jut.

Kiemelkedő e kérdésen belül a legfelsőbb képviselői szervek, a kor-
mány és a párt viszonya. A párt vezető szerepe különösen kifejeződik az ál-
lami mechanizmus legfelsőbb szerveinek összetételében (tekintetel arra, hogy
ezek testületi szervek) és egyes jogi biztosítékokban, valamint a testületi szer-
vekben levő pártcsoportok tevékenységében. Mindezek jelentkeznek a helyi
hatalmi-képviselői és igazgatási szervek vonatkozásában is. A *párt és az ál-
lam viszonya* ebből folyóan a pártirányítás az állam felé; a központi állami
szerveken keresztül válik a párt által feltárt osztályérdekeknek megfelelő
osztályakarat állami akarattá (vagy a kommunizmus kibontakozó építésének
időszakában a társadalmi akarat által állami akarattá). Így lesz az osztály-
érdek, illetőleg állami akarat joggá, szocialista joggá, mert jogforrás formá-
jában is kifejeződik és a jogforrási hierarchia elve folytán kötelező az az ál-
lam egészére, az egész társadalomra (az állami kényszer folytán!). A munkás-
osztály érdekeit és céljait ily módon a jog érvényre juttatásán, a törvényesség
betartásán keresztül érik el az állami szervek állami eszközökkel. A pártirá-
nyítás nem jelenti azt, hogy a munkásosztály pártja központilag hozott hatá-
rozatát az állami szervek állami-hatósági eszközökkel hajtják végre a párt
utatisása alapján, ezt mintegy joggá téve! A szocialista társadalom ui. egy-

¹¹ R. Rost: Der demokratische Zentralismus. Berlin. 1962. — („Der Organi-
sationsaufbau der Partei beruht auf dem Prinzip des demokratischen Zentralis-
mus. Dieser Grundsatz besagt: a) dass alle Parteiorgane von unten bis oben de-
mokratisch gewählt werden; b) dass die gewählten Parteiorgane zur regelmässigen
Berichterstattung über ihre Tätigkeit vor den Organisationen verpflichtet sind,
durch die sie gewählt wurden; c) dass alle Beschlüsse der höheren Partei-
organe für jede untere Organisation verbindlich sind straffe Parteidisziplin zu üben
und sich die Minderheit der Mehrheit interordnet.”)

részt nem minden párthatározat lesz joggá, másrészt azok joggá válás nélkül is megvalósulnak.

A pártirányítás új vonásokat mutat a szocialista társadalomban. E sajátosságokat a következőkben foglalhatjuk össze: a) a párt az állami-társadalmi szervezeti formák irányítását, iránymutató politikai határozatokkal végzi; b) ilyen iránymutató politikai határozat nélkül a hatalmi (állami-társadalmi) mechanizmus fontosabb politikai kérdésekben nem dönthet; c) az iránymutató politikai határozatok demokratikusan jönnek létre, nem a párt vezető szervei önkényes akaratának termékei; annak kialakításában, értékelésében, részt vesznek az irányítottak is, vagyis akik az útmutatást kapják (pl.: egyes állami szervek, az ifjúsági szervezet stb.); d) az iránymutató politikai határozat végrehajtása az *uralmi mechanizmus részeiben a meggyőzés módszerével megy végbe*, a végrehajtás szükségességének tudatosításával, a különböző pártszervekben levő párttagokon keresztül.

Ellentétben a burzsoá nézetekkel, a pártirányítás a szocialista társadalomban minőségileg különbözik a burzsoá párt és parlament, vagy más szervek közötti viszonytól. A minőségi újszerűség, ami éppen a *szocialista tulajdonviszonyok politikai vetülete*. Nem igaz tehát, hogy a párt a szocialista társadalomban az „állam parancsoló szervezete”, hogy az elősegíti a „hatalom koncentrációját és centralizálódását” (a személyi kultuszt), vagy önkényesen működik s így diktatúrát gyakorol a „pártidiktatúra” formájában, az állami intézményekhez intézett parancsokon, utasításokon keresztül. Annyi azonban bizonyos, hogy a személyi kultusz károsan befolyásolja a párt és az állam közötti viszonyt, mert a pártirányítást időlegesen azzal torzította el, hogy nem elvi útmutatásokkal, hanem konkrét utasításokkal akart vezetni-irányítani. Ez pedig centralizációhoz vezetett, s így egyrészt a demokratizmus csökkent (a munkásosztály hatalmi-szervezeti formái egészében), másrészt az növelte a pártapparátus, mint *segédszerv szerepét*, csökkentve annak a hatékonyságát, mely szerint a pártirányítás a választott vezető testületek tevékenységében valósul meg, s a képviselői szervek „kommunista csoportjain” — a régen frakcióknak nevezett formákon — keresztül realizálódik; nem lehet tehát lebecsülni jelentőségüket azon az alapon, hogy „nélkülük is érvényesül a pártirányítás”.

A proletárforradalom győzelme után, a proletáriátus hatalmának kivívása után a párt szerepe megnövekszik. Ismételten hangsúlyozzuk, a párt vezetőszerepe nem jelenti azt, hogy a pártot a diktatúrával azonosítani lehet. *Lenin* a proletárdiktatúra meghatározásánál utal arra, hogy az, az osztályharc és nem egy párt tevékenysége által valósulhat meg, tehát a hatalmat nem gyakorolhatja a párt. E kettő, a párt és a proletárdiktatúra azonosítása az osztály felcserélését jelenti a párttal.¹² Ebből következően a párt nem helyet-

¹² Vö. *Lenin*: Művei. 31. köt. 180—198. old.

Dr. Ádám Antal: az állami koordináció főbb eszközeiről értekezve (Állam és Igazgatás 1966. augusztus 731-től 749. p.) azt írja, hogy „Mikor a politikai mechanizmust alkotó állami szervek és társadalmi szervezeti egységek sajátos feladatainak végzése során követik a párt központi szerveinek a kül- és belpolitikai alapvető kérdéseiben kialakított elvi-politikai állásfoglalásait, ilyen nem jogi eszközökkel megvalósuló pártirányításnak és e pártirányítottsággal realizálódó legmagasabb szintű elvi koordinációnak vagyunk tanúi, amely azt hivatott biztosítani, hogy az állami és társadalmi mechanizmus valamennyi egysége azonos, alapvető politikai célkitűzések szolgálatában, egybevágó elvi szemlélettel és politikai tartalommal fejtsse ki működését. A párt szervei által az állami szervek irányában végzett

tesítheti az államhatalom szerveit sem, amelyet a korábban említett tanács-törvény is kifejez, amikor a párt irányító és vezető szerepére utal.

A párt és a tanácsok kapcsolatánál felmerül, hogy a párt irányítása, milyen formában szükséges és milyen módon vezeti a párt a tanácsokat. — Erre a kérdésre az elmondottak egyértelműen és világosan adják meg a választ. A kérdés jelentős, mert államigazgatásunk demokratizálásának időszakában egyre nagyobb szerephez jut a párt elvi irányító, vezető tevékenysége. A szocialista állam gyakorlatát véve itt két „formára” kell utalni: az egyik a párthatározatok, a másik a káderekérdés, abban az értelemben, hogy a tanácsokon belül működő párttagok milyen szerepet töltenek be a tanácsok tevékenységében. Abból kell kiindulni, hogy a párt tevékenységét azoknak a kommunistáknak az útján valósítja meg, akik a tanácsokban dolgoznak és a párt álláspontját érvényre juttatják, meggyőzve erről a pártonkívülieket is. Ha tehát a párt alapvezető, fontos kérdésekben irányelveket állapít meg, ez nemcsak a párt tagjai számára, de a társadalom egészére vonatkozik. A tanácsok vezetése a párt által mindenekelőtt abban nyilvánul meg, hogy a gazdasági és a kulturális építés legfontosabb kérdéseit a párt irányító útmutatásainak megfelelően oldják meg. Ezeket a kérdéseket megelőzően megbeszéljük a megfelelő vezető pártszervekkel és egyes kérdésekben konkrét határozatokat hoznak. A vezető — utasítás egyébként lehet általános és lehet konkrét. A tapasztalat azt mutatja, hogy azokon a területeken, ahol merőben új feladatok merülnek fel, részletesebb, konkrétabb utasításokat kell adni.

A tanácsok amikor a gazdasági és a kulturális építés feladatait a hatáskörükbe tartozó területen megvalósítják, tevékenységükben követik ezeket a határozatokat. A tanácsokat pártirányításának fő formáját jelentik a párt és az állami szervek által kiadott együttes határozatok a gazdasági és a kulturális és különböző egyéb kérdésekről. A helyes vezetésnek, az elmélet és a gyakorlat összekapcsolódásának elsősorban a határozatok helyességében kell tükröződniök. A kommunista vezetésnek egyrészt mindig össze kell kapcsolódnia a határozatokban kifejeződő általános irányelveket realizáló konkrét vezetéssel, másrészt a vezetés és a tömegek közötti helyes kapcsolat érdekében az adott helyen és időben célravezető tartalommal kell azt megtölteni. A párthatározatok szerepe és jellege nem jelenti azt, hogy a párt tevékenysége pótolja vagy pótolhatja az állami szervek tevékenységét.

A párthatározatok jogszabályokban jutnak kifejezésre és az állami szervek útján valósulnak meg, amelyek eredményességéhez a párt aképpen járul hozzá, hogy az arra legalkalmasabb embereket küldi az állami szervekbe.

A párt irányelvei egyeznek a dolgozók akaratával, célkitűzéseivel, mert a dolgozókkal fennálló széles tömegkapcsolatok segítségével és tudományos alapokon állapítják meg a társadalom szükségleteiből adódó gyakorlati tennivalókat. Ez az egyik legfontosabb biztosítéka a határozatok megvalósulásá-

---

koordináció valamennyi szinten elvi jellegű. Összehangolási célzattal sem adhat ki egyetlen pártszervezet sem kötelező rendelkezést és döntő jelleggel sem avatkozhat be az összehangolás egyedi problémáinak elintézésébe. Természetes azonban az is, hogy az állami feladatokat közvetlenül végrehajtó szervekhez közelálló területi vagy intézményi pártszervek elvi jellegű koordináló tevékenységének tartalma szerint mégis konkrétebb, mint a legfelsőbb szintű pártszervek illetékességi területük konkrét adottságaira tekintettel alakítják ki az összehangoltabb és eredményesebb munkára felhívó állásfoglalásaikat.”

nak, amellett, hogy a párt és a kormány határozatait, úgy is, mint jogi aktusokat, megismertetik a dolgozó nép tömegeivel és meggyőzik a tömegeket azok helyességéről. Ennek érdekében biztosítani kell a párt- és a kormányhatározatok helyes és egyöntetű értelmezését is. Nem megengedhető a liberalizmus, az elnézés szellemének az eluralkodása sem a párt, sem az állami szervek tevékenységében, ugyanúgy, ahogy nem megengedhető a merevség, a bürokratizmus, a meggyőzés módszerének elhanyagolása, az új megoldásoktól való elhúzódság és a dogmatizmus örökségeként még mutatkozó gondolati bátoratlanság.¹³ A legjobb határozat sem valósulhat meg, ha annak végrehajtói belső meggyőződés nélkül dolgoznak, ezért állandóan emelni kell a pártmunka színvonalát, gondoskodni kell a párt politikájának a marxizmus-leninizmus szellemében való végrehajtásáról. Az agitáció mint a meggyőzés egyik fontos módszere, népszerűsíti a párt és a kormányhatározatokat. E munkában jelentős szerepet töltenek be a tanácsok, amelyeket segít a feladatok elvégzésében a párt és az egyes tömegszervezetek.

A párt a tanácsok révén bonyolult és szerteágazó tevékenységet fejt ki a dolgozók körében: szervezi és mozgósítja a dolgozókat, a párt és a kormány politikájának a végrehajtására, melyhez szüksége van olyan vezető csoport kialakítására, amely megfelelő szakértelemmel és tapasztalattal rendelkezik. A vezető pártszervek a tanácsok mint hatalmi szervek és mint tömegszervezetek munkáját a pártcsoportok (alapszervezetek) révén irányítják. A pártcsoportok és a kommunisták feladata, hogy erősítsék a párt befolyását, ismerjék a párt politikáját és a pártonkívüliekkel, erősítsék a párt és az állami fegyelmet, ellenőrizzék a vezető párt és állami szervezetek utasításainak végrehajtását. A tanácsi szervezetben dolgozó kommunisták kötelesek szigorúan és következetesen harcolni a párt határozatainak megvalósításáért, s meggyőzés útján olyan határozatokat elfogadni, amelyek a párt útmutatásainak megfelelnek. Így érhető el a dolgozók valamennyi szervezetének akcióegysége és a párttal való szoros kapcsolata, ezen keresztül a párt szoros kapcsolata az egész társadalommal, az egész dolgozó néppel.

A tanácsok munkájának megjavítása érdekében döntő fontosságú, hogy a pártcsoportok tevékenysége megfelelően alakuljon. A pártcsoportok feladata, hogy biztosítsák egyrészt a kommunisták egységes állásfoglalását, másrészt a tanácstagok összességének a párthatározatoknak megfelelő álláspontja kialakítását meggyőzés és nevelés útján. Ennek következtében a kommunista tanácstagok aktivitása és példamutatása elősegíti a tanács munkájának fellendülését. A párt természetesen ez esetben sem helyettesíti a tanács munkáját és nincs sem ezzel, sem a végrehajtó bizottságokkal az alá- és fölérendeltség viszonyában.

A pártcsoportok, melyeknek tagsága a beválasztott tanácstagokból tevődik össze, az illetékes pártbizottságtól kapnak tájékoztatást a párt és kormányhatározatokról, egyben az ezzel kapcsolatos tennivalókról, a határozatok végrehajtásának módjáról. A párt ellenőrzése is érvényesül, mert a párt-végrehajtóbizottságai beszámoltatják a csoportokat végzett munkájukról.

A tanácstagok vezetése a párt által megkívánja a pártszervezetek és a tanács helyes kölcsönös kapcsolatát. A tanácsok vezetése a párt által nem korlátozódhatik a tanácstagok tevékenységéről szóló általános beszámoló meg-

¹³ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. Dallos Ferenc: A tanácsok a szocialista demokrácia szervei. Kossuth Könyvkiadó, 1964. 291—243. p.

hallgatására, illetőleg általános határozatok hozatalára, mert így a legfontosabb kérdésekben a párt nem tud állást foglalni. Természetesen a párt vezető szerepe túlmegy ezen, mégpedig nemcsak az elvi irányítás és az alapvető kérdések felvetése, hanem azok végrehajtása biztosításának a területére is. A tanácsokat illetően a pártszervek vezetésének és ellenőrzésének a legkülönbözőbb formái vannak, amelyek áttekintését szervezeti szempontból megkönnyíti az, hogy a párt- és a tanácsi szervek felépítésének rendszere lényegét tekintve azonos típusú, mindkettő ugyanazon elv, a demokratikus centralizmus elve alapján épül fel.

A tanácsok vezetését az a területi pártszerv gyakorolja, amely a tanács hatáskörébe tartozó területen a legmagasabb fokú, amint ezt a szovjet gyakorlat is mutatja. Így a helyi irányítás és ellenőrzés mellett, ezek közvetlen segítséget nyújthatnak a központi párt- és állami utasítások végrehajtásában is. A pártbizottságok fokozva a tanácsi szervek felelősségét és fejlesztve azok kezdeményező tevékenységét, irányítják azokat, megadják a szükséges segítséget a gazdasági és kulturális feladatok megvalósításához. Ennek másik oldalaként jelentkezik az, hogy a tanácsok felelősek az általuk hozott határozatok és a felsőbb szervek utasításainak a végrehajtásáért, és azért, hogy a párt általános útmutatásait helyesen alkalmazzák, hajtsák végre konkrét intézkedésekkel. A párt iránymutató határozata sohasem menti fel a tanácsot az alól, hogy behatóan foglalkozzék a helyi adottságok szerint legmegfelelőbb végrehajtási módozatok elemzésével. A párt és a tanácsok együttműködésének, eredményes munkájának előfeltétele, hogy rendszeresen értesüljenek egymás munkájáról, mert csak így lehetnek egymás segítségére, és csak így támogathatja az egyik a másik tevékenységét. Folyamatossá kell tenni a pártszervek informálását, mert így lehet állandó a párt iránymutató vezetése. A vezető pártszervek feladata, hogy helyes politikai irányító munkával segítsék a tanácsokat, s a lehetőségek felhasználásával biztosítsák azok tevékenységének helyes irányát. Ehhez mindenekelőtt a tanácsok jelentőségének megértése és a párt irányítás helyes módszereinek kidolgozása szükséges.

A párt és a tömegek (azaz a szocialista társadalom) közötti viszony főként az állami és a társadalmi szervezeti formákon keresztül valósul meg, melyek a pártot, a társadalom legkülönbözőbb rétegeivel kapcsolják össze. Az állami szervek és a párt viszonyáról már szoltunk. A társadalmi szervezetek nem a párttagok szervezetei, tagjai pártonkívüli dolgozók is. A párt politikájának érvényesítése a tömegszervezetekben is az ott dolgozó kommunisták meggyőző munkáján keresztül valósul meg. Így vezeti a párt a tömegszervezeteket. Ezek nem támaszthatnak tagjaikkal szemben olyan politikai követelményeket, mint a párt a párttagokkal szemben. Igényük az, hogy tagjaik becsületes hazafiak, becsületes dolgozók, a népi demokratikus államrend hívei legyenek, s ha bizonyos kérdésekben más álláspontokon is vannak, mint a párt, nem szabad elfojtani véleményüket, hanem türelmes meggyőző, nevelő munkával kell nekik bizonyítani a párt politikájának helyességét.

A tömegszervezetek feladata e vonatkozásban kettős: egyrészt az ott dolgozó kumministákon keresztül megnyerni a legszélesebb dolgozó tömeget a párt politikája számára, másrészt állandóan közvetíteni a tömegek véleményét, javaslatait, bírálatát a párt felé. A párt és a tömegek kapcsolata akkor helyes, ha e kettős feladatot valójában megoldják. A párt állandó felvilágosító munkát végez a tömegek között és őszintén szól a párt politikájáról, a ne-

hézségekről és ezek leküzdésének módjáról, a megoldásra váró problémákról. A dolgozó embereknek tapasztalniuk kell, hogy a párttal, a kommunis-
tákkal megoszthatják mindennapi örömeiket és gondjaikat; tudniuk kell,
hogy a párt egész tevékenységét a szocialista humanizmus hatja át, amely az
elvhűség, a forradalmi következetesség és erély mellett „a szocializmus építé-
sén munkálkodó emberek iránti megbecsülést és figyelmességet, türelmet
és gondoskodást is jelent. A párt és az állami funkcionáriusok tanácskozza-
nak a tömegekkel, éljenek a tömegek között. Küzdjük le a személyi kultusz
hatására kialakult hibás módszerek, a párt tömegkapcsolatait lazító mun-
kastilus maradványait, amelyek akadályozzák a párt politikájának végrehaj-
tását, rontják a párt és a tömegek közötti jó viszonyt.”¹⁴

*A párt szerepe az állami és a társadalmi szervek, a társadalom egészé-
nek irányítása és vezetése mellett igen nagy jelentőségű a társadalom tagjai
állami tevékenységébe való bevonása területén is. A párt nevelőmunkája
eredményeképpen emelkednek a tömegek arra a tudati fokra, amely alkalmassá teszi őket a közügyek intézésében való részvételre. Ez a szocialista demok-
ratizmus olyan sajátos ismertető jegye, amely élesen megkülönbözteti
az antik vagy a burzsoá demokráciától, mert a társadalom életének irányítá-
sában alkotó módon működnek közre a széles néptömegek az állami szervek,
a képviselői szervek és a társadalmi szervek közvetítésével. Ennek eredmé-
nyeképpen közvetlen részeseivé válnak az államhatalomnak. Mint Lenin meg-
állapította, a demokrácia egyrészt jelenti az emberek rendszeres részvételét
az állami életben, másrészt pedig az állampolgárok közötti egyenlőséget.
A demokrácia itt mennyiségi változásból minőségi változásba megy át, mert
a tömegek, a nemzet többsége nemcsak közrehat a társadalom sorsának irányí-
tásában, de ezen túlmenően ellenőrzi is a társadalmi és az állami szervek te-
vékenységét.*

A munkásosztály pártjának történelmi szerepe a szocialista állam megalaki-
tásában és a szocialista társadalom, a szocializmus építésében indokolja a
társadalmi életben betöltött vezetőszeropét, azon eszmei, tudati és szervezeti
feltételek alapján, amelyekkel rendelkezik. A proletáriátusnak hosszú, szívós
harcot kell folytatnia a kizsákmányolók uralmának megdöntéséért, a hatalom
megszerzéséért. Ezt követően pedig a hatalom gyakorlásának bonyolult fel-
adata terheli a proletáriátust. Ez nem valószínűsíthető meg másképp, mint a mar-
xista-leninista párt vezetésével. A politikai harc tudományos stratégiájának
és taktikájának segítségével kell eldönteni az elérni kívánt célokat, a célok
elérésének eszközeit, az előrenyomulás és a visszavonulás helyét, idejét és
módját. Erre csak a marxizmus-leninizmus tanításaival felvértezett párt ké-
pes.

*A pártirányítás a hatalom megragadása után nem adminisztratív igaz-
gatást jelent. Minden pártszervnek és pártszervezetnek arra kell törekednie,
hogy intézkedéseit megértse és helyeseljék a legszélesebb tömegek, mert
csak így valószínűsíthető meg a pártirányítás, a munkásosztály vezető szerepe
és szövetségi politikája. Csak így mozgósíthatók a legszélesebb néptömegek
a párt által kitűzött feladatok megvalósítására.*

„A párt vezetőszeropje társadalmunk fejlődésében törvényszerűen növeks-
szik. A mind bonyolultabbá váló gazdasági és kulturális építőmunka mind

¹⁴ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kos-
suth Könyvkiadó, 1963. 467. old.

nagyobb tervszerűséget, tudatosságot és szervezettséget követel. Az elkövetkező időszakban a párt arra törekszik, hogy elősegítse a termelőerők fejlődését, győzelemre vigye a szocializmust az emberek gondolkodásában és érzésvilágában, erősítse a nép szocialista egységét, teljessé tegye a szocializmus győzelmét. E feladatok megoldásának feltétele és eszköze: a személyi kultusz terhétől szabadult párt politikai-eszmei és szervezeti egységének megőrzése és erősítése, az ideológiai munka fejlesztése. Védelmezzük a pártélet lenini normáit, a kollektív vezetést, fejlesztjük a pártdemokráciát, ápoljuk a párt és a tömegek egészséges, a kölcsönös bizalomra épülő kapcsolatait, hűek maradva a nemzetközi kommunista mozgalom marxista—leninista alapelveihez.”¹⁵

A szocialista társadalom fejlődése a párt feladatait növeli, de módosítja is. A párt vezetőszerelve azonban továbbra is a politikai irányításban, a koordinálásban, az ellenőrzésben nyilvánul meg a társadalmi élet minden területén (gazdasági, kulturális stb.)¹⁶

A párt vezetőszerelve további erősödésének ki kell fejeződnie a) az irányító munka tudományos, ellenőrző jellegének növekedésében. Mentесíteni kell ui. a pártot az operatív jellegű feladatokról, s meg kell szüntetni, hogy egy kérdéssel azonos módon foglalkozzon a párt és a társadalmi, vagy állami szervezet, b) a dolgozók véleményének, javaslatainak összegyűjtésében és elemzésében, aktív kezdeményező készségben — véleményük kötelező kikérésében stb.

A párt vezetőszerelve az *állami és társadalmi szervek* vonatkozásában — továbbra is az e szervekben dolgozókon keresztül valósul meg. A párt vezetőszerelve a KISZ, mint társadalmi szervezet vonatkozásában a rájuk kötelező párthatározatok útján is megvalósul. Mindezek elősegítik a társadalmi szervezetek *önállóságának* növekedését, s ez lehetőséget ad nekik a) tevékenyen közreműködni az ellentmondások feltárásában, feloldásában, b) a dolgozók körében összegyűjtött tapasztalatok és igények birtokában — részt venni a párt politikájának alakításában. Szükséges tehát a társadalmi szervek *magasabbfokú önállóságának* biztosítása, növelése, hiszen a szocializmus építése igényli azok sokoldalú tevékenységét.

¹⁵ A Magyar Szocialista Munkáspárt VIII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth Könyvkiadó, 1963. 459—460. old.

¹⁶ A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a gazdasági mechanizmus reformjáról. Nsz. 1966.

A SZOCIALISTA ÁLLAM FOGALMA ÉS A DEMOKRÁCIA

A demokrácia és az állam közötti viszony vizsgálatánál az *alapkiindulópont az, hogy*: mi a viszony az állam lényege és a demokrácia, valamint az állam funkciói és a demokrácia között? Csakis ezen viszonyoknak a tisztázása után felelhetünk arra a kérdésre, hogy eleme-e a demokrácia az állam fogalmának, s ha eleme, milyen értelemben és hogyan jelentkezik ez a polgári teoretikusoknak és a marxista tudósoknak az államfogalomról alkotott koncepcióiban.

A demokrácia az államnak általában több szempontból ismérve, *már az állam osztályjellegénél fogva is*.¹ Ebben a vonatkozásban a demokrácia és a diktatúra (mely szintén kettős értelmű) *egységet képez*. A diktatúra első értelemben ugyanis a hatalom birtoklását jelenti. Így a demokrácia és a diktatúra minden állam lényegi eleme. A demokrácia azonban nem csupán az állam osztálylényegével, hanem az állam funkciói gyakorlásának módszerével is összefügg, s így a demokrácia *másik értelmében az állami funkció gyakorlásának módszere*. Ebben a vonatkozásban a demokrácia tehát a hatalom gyakorlásának módszerét jelenti.

Az államnak így osztálylényegéből folyik a demokrácia és ebből adódik felépítésének — formájának —, valamint működésének (funkció gyakorlásának) demokratikus jellege.

A demokrácia (de a diktatúra is) szoros kapcsolatban van mindkét értelemben a joggal is,² hiszen az „határozza meg”, hogy kinek a számára, milyen terjedelemben biztosít demokratikus jogosultságokat. A demokrácia *tartalmilag viszont a társadalmi viszonyok rendezésének módja, alapelv, amely a jogban is kifejeződik*. Ebből a szempontból világos, hogy az állami-politikai demokrácia, a társadalmi-politikai demokrácia, ezek lényegét jelentő tulajdon-demokráciának — a tartalmi demokráciának — megjelenési formái.

Az állam fogalmának meghatározása mindig valamely osztályálláspontból, még pontosabban: történetileg adott osztályálláspontból történik. Erre szüntelen példát, bizonyítékot tartalmaz a régi és az új „állambölcsület” egésze.

Platon *Politeiáját* ugyanúgy osztályszellem hatja át, mint *Aristotelész Politikáját*. Aquinói Tamás államelmélete éppúgy osztályállásponton épül fel, mint *Hobbes: Leviathanja* és *Rousseau: Contrat Sociale*-ja.

A kutató *sajátos társadalmi helyzete* mellett befolyásolja az állam fogalmának meghatározását az is, hogy milyen az adott osztályállamon belüli *politikai helyzet*.

¹ Vö.: Szabó Imre: Hans Kelsen és a marxista jogelmélet. Kritikai tanulmányok... Bp. 1963. 422—427.

Szabó Imre: A szocialista demokrácia és a jog. Valóság. 1966. 3. sz. 1—3. p.

² Szabó Imre: A szocialista demokrácia és a jog. i. m. 2. p.

A befolyásoló tényezők közé sorolja a marxista állam- és jogelmélet a *társadalomtudományok fejlettségét*, haladottságának fokát is, ami nem jelentéktelen mértékben van befolyással, mintegy „érleli” az egyesek által adott államfogalmat.

Az államok fejlődéstörténetének korai szakaszában időbeli és térbeli, valamint más technikai akadályok miatt az állam tudományos fogalmának és az ezzel összefüggő kérdéseknek feltárásához, tudományos általánosításhoz nem állott rendelkezésre kellő tapasztalati anyag. Ez jelentkezett egyrészt a kutatók saját ismereteinek szükségszerűen korlátozott terjedelmében, másrészt: koruk terjedelmében és mélységében ugyancsak korlátozott ismereteiben és nézeteiben.

A közhatalom lényegének megítélését illetően a polgári államtudomány azáltal tér el a marxista államtudománytól, hogy tagadja az államnak, mint közhatalomnak osztályjellegét, s azt a rendeltetését, hogy az a gazdaságilag uralkodó osztály érdekében elnyomja a gazdaságilag alárendelt osztályokat. Ebből adódóan fel sem veti a demokrácia és az állam fogalma közötti valóságos viszonyt, hogy nyilvánvaló tényeken is túltegye magát, s különböző elméleteit a valóságtól elvonatkoztatva, vagy a valóságot elferdítve konstruálja meg.

Lenin az Állam és Forradalom c. művében jellemzőnek mondta, hogy a kispolgári és nyárspolgári professzorok és publicisták szerint az állam éppen arra hivatott, hogy az osztályokat egymással kibékítse. Marx szerint — állapítja meg Lenin — az állam az osztályuralom szerve, az egyik osztály szerve a másik elnyomására, annak a „rendnek” szülötte, amely az osztályok közötti összeütközéseket mérsékelve, ezt az elnyomást törvényesíti és tartóssá teszi.

A kispolgári ideológusok véleménye szerint a rend éppen az, hogy az osztályok kibékítik egymást, és nem az, hogy az egyik elnyomja a másikat; az összeütközések mérséklése szerintük kibékítést jelent, és nem azt, hogy az elnyomott osztályokat megfosztják a harc bizonyos eszközeitől és módszereitől, melyekkel lerázhatják magukról elnyomóikat.

Azt a felfogást, hogy az állam az ellentétek kiegyenlítésének a biztosítója, ma a munkásmozgalom szociáldemokrata irányzatának egyes képviselői is magukénak vallják. Ők ugyan nem tagadják, hogy az állami életben osztályok mérkőznek, de ezeknek az ellentéteit nem tekintik kibékíthetetlennek és lehetetlenségesnek tartják az ellentétek „mértányos” megoldását. E „mértányos megoldás” lehetőségeként jelölik meg a *polgári demokráciát is*, amely e felfogás szerint mentesül az osztályuralomtól, véget vethet az „osztályharc szélsőségeinek” és hozzásegítheti a szembenálló feleket mértányos meg egyezésekhez. Az állam — mint pl. Lasky és iskolája kifejtik — *olyan társadalom, amelyet a legfőbb törvény és hatalom foglal egybe, a társadalom réseit alkotó egyénekkal és csoportokkal szemben alkalmazott erőszak alapján*. Az államnak azt kell célul kitűznie, — eszerint, hogy kielégítse az összes polgárok szükségleteit és az összes polgárokat egyenlően elégítse ki.³

Igy tehát az imperializmus korszakában a kapitalizmus államai olyan szervezetek, vagy olyanokká válhatnak, mint amelyek a monopóliumok felett állanak és az egész népet szolgálgják. E koncepció eredményeként született meg az ún. „jóléti állam” elmélete is.

³ H. J. Laski: Grammar of Politics (Sthed. 1948, továbbá

Dr. Kiss Artúr: A szocialista állam és kritikái. Kossuth Kiadó, 1966. 186—216. p.

A polgári állam- és jogtudomány ismeretes koncepciói az állam fogalmát a demokráciától elkülönítve vizsgálják, noha bizonyos összefüggésekre az állam és a demokrácia között rámutatnak.

De a polgári államelmélet és az azt megelőző nézetek az államfogalom feltárásában mégsem tekinthetők eredménytelennek, bár kielégítőnek sem, még kevésbé befejezettnek. Az államfogalom nem egy jegyét feltárta a polgári államtudomány, így a részletkérdésekben elért eredményei nem becsülendők le, azonban az állam lényegének felismeréséig soha nem jutott az el. Ebből adódóan nem tudta és nem tudja helyesen feltárni az állam és a demokrácia viszonyát sem.

Ismeretes, hogy Marx korai filozófiai műveiben a hegeli idealista filozófia, valamint a polgári állam kritikája, a *polgári állam előfeltételeinek* vizsgálatához vezetett el. *Nem a jogi viszonyokból és az államformákból, mint felszíni jelekből és nem az emberi szellem általános fejlődéséből vezette le Marx az állammal kapcsolatos fogalmakat, hanem a polgári társadalom anyagi létfeltételeit tette vizsgálódásának kiinduló pontjává.* Itt merült fel az adott politikai harc, az állam reális alapjainak kérdése, amelynek vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy *az állam és formái a társadalomban folyó harc keretei.*

Az objektív igazság feltárására irányuló törekvése vezeti el ugyanakkor Marxot az *állam és a társadalom közötti fennálló szoros kapcsolat felfedezéséig.*

Az *állam politikai szervezet,* s csak hivatalos kifejezése a polgári társadalomnak, olyan intézmény, amelyben a társadalom politikai hatalma koncentrálódik.

Az állam lényegének felismerésével a marxista-leninista tanítás minden eddigi államfogalmat túlhaladott, s az állam kérdéseinek vizsgálatát új, valóban tudományos színvonalra emelte.

Az *érdek oldalról* vizsgálva e kérdést, Engels utalt arra, hogy a nemzeti-ségi szervezetenek az volt a feltétele, hogy egyazon nemzetség vagy törzs tagjai együtt éltek, közösen „termeltek” s a létfenntartásért folytatott harc a nemzetség tagjait egymásra utalta. Az összetartásnak és a kölcsönös védekezésnek ténye vezette el az érdek valódi közösségének felismeréséig. A munkamegosztás különböző szakaszai — új hivatás-osztályok —, a termékfelesleg pedig a magántulajdon és a társadalmi osztályok kialakulását teszik lehetővé, s ezzel a folyamattal egyidejűleg, annak szerves részeként a hivatások és az *osztályok külön érdekeit* is kitermelte a társadalom. A földművelés, a kézművesség, a kereskedelem stb. kiválásában jelentkező *munkamegosztás majd osztálytagozódás,* a törzsi, illetőleg a nemzeti-ségi szervezet értelmét és szükségességét, a *társadalmi érdekeknek azelőtt valóságos azonosságát egyre inkább vitássá tette,* ami végül is az érdekközösség megsemmisítéséhez vezetett.

Az állam keletkezésének ténye az egyéni és a közös érdek ellentmondásainak a beismerése. Az államban nem valamely közös érdek, hanem egy osztály — az uralkodó osztály — érdeke fejeződött ki, annak ellenére, hogy a „hivatalos állam”, az uralkodó vélemény az általa képviselt érdeket „általánosnak” tünteti fel.

A *dialektikus logika* alapján különbséget teszünk a lényeg és a fogalom között. Logikailag tehát a lényeg a fogalmat a léthez, az *állam lényege* az

államfogalmat, a társadalom valódi szerkezetéhez kapcsoló közbülső kategória. A lényeg feltárása az államfogalom tekintetében két szempontból fontos.⁴

A lényeg nem helyettesíthető egyrészt semmiféle más, esetlegesen pontos, állandó jeggyel sem. Nem véletlen, hogy a polgári tudomány a marxizmus államfogalma ellen indított koncentrált támadást. Ugyanis polgári államfogalomra vonatkozó meghatározások a terület, a nép és a főhatalom mint ismérvek felsorolásával és meghatározásával befejezettnek tekintik az államfogalmat, holott ezek az ismérvek csak azok az általános feltételek, amelyekkel keresztül a lényeg, így az uralkodó osztály politikai diktatúrája megvalósul.

Másrészt: a mai értelemben vett főhatalmat (a néptől elidegenedett kényszerapparátust) az ösközösségi rendszer békebírájával, hadvezérével, nemzetség főjével hamisan azonosítják, s kijelentik, hogy az állam minden társadalmi alakulat állandó kísérő jelensége. A főhatalmat mint fogalmi jegyet is más tartalommal alkalmazzák. S ennek szükségszerű következménye — a hamis azonosítás révén, — az állam lényegének elkendőzése és félremagyarázása. Így válik az államhatalom „örökkévalóvá” azzal a mesterséges konstrukcióval, hogy a közhatalom módosulhat, kiterjedhet, de nem szüntethető meg.

A lényeg feltárása azonban nem helyettesítheti az állam teljes fogalmának kialakítását, meghatározását, mert ez lezárná a további megismerése útját, ami államelméleti nihilizmushoz vezetne. Valójában: *a lényeg felfedése irányít szab a fogalom teljes, vagy megközelítően helyes feltárásának*. Ezért foglalkozott már Engels a népesség, a terület és a főhatalom kérdésével, azaz a politikai, földrajzi értelemben vett állammal is.⁵

A *demokrácia oldaláról* vizsgálva az államot Lenin az Állam és Forradalom c. művében pedig a következőket fejtette ki.

1. A burzsoá állam, lényegét tekintve, az elenyésző kisebbség demokráciája, a gazdagok demokráciája — ez a kapitalista társadalom demokratizmus. Ha a kapitalista demokrácia gépezetét jobban szemügyre vesszük, mindenütt, de mindenütt: a választójog „jelentéktelen, állítólagosan jelentéktelen részleteiben (az egyhelyben lakás feltétele, nők kizárása stb.), a képviselői intézmények technikájában, a gyülekezési jog tényleges akadályaiiban (a középületek nem a „koldusoknak” épültek!), a napisajtó teljesen kapitalista szervezetében stb. — mindenütt, de mindenütt a demokratizmus korlátozását látjuk. Ezek a korlátozások, mellőzések, kivételek és akadályok, amelyeket a szegényekkel szemben alkalmaznak, jelentéktelennek tűnnek fel, különösen olyasvalaki előtt, aki sohasem látott szűkséget és nem jutott az elnyomott osztályok tömegével érintkezésbe (s ez a polgári publicisták és politikusok kilencedrészénél, hanem kilencvenkilenc százalékánál így van). Mindezek a korlátozások együttvéve mégis kizárják, kirekesztik a szegényeket a politikából, a demokráciában való aktív részvételből.

Lenin Marxra utal, aki „nagyszerűen fogta meg” a kapitalista demokráciának ezt a *lényegét*, amikor azt írta, hogy az elnyomott osztályoknak minden pár évben egyszer megengedik a döntést arról, hogy az elnyomó osztályok

⁴ Vö. a továbbiakban Antalffy, Gy.—Halász Pál. Társadalom, állam, jog. Bp. 15—44. p.

⁵ Antalffy Gy.—Halász Pál: i. m. 45—46. p. Vö. a továbbiakban Lenin Művei 25. köt. 443—458. p., 492—509. p.

melyik képviselője „képviselje” és nyomja el őket a parlamentben. Arra hívja fel a figyelmet, hogy a kapitalista demokráciából — amely elkerülhetetlenül szűk, mely a szegényeket titokban félrelöki és ezért keresztül-kasul kétszínű és hazug —, a továbbfejlődés nem halad egyszerűen, egyenesen és simán a „mind nagyobb és nagyobb demokrácia felé, ahogy ezt a liberális professzorok és kispolgári opportunisták elképzelik. A további fejlődés, vagyis a kommunizmushoz való fejlődés, a proletariátus diktatúráján keresztül visz, és nem is vihet más úton, mert a proletariátuson kívül senki sem képes arra, hogy a kapitalista kizsákmányolók ellenállását megtörje.

2. A szocialista állam lényegét tekintve találóan utal Lenin a proletariátus diktatúrájára, azaz az elnyomottak élcsapatának uralkodó osztállyá szervezésére az elnyomók elnyomása végett, ami nem vezethet egyszerűen és pusztán a demokrácia kiszélesítésére. Egyidejűleg a demokrácia óriási arányú kiszélesítésével — amely először lesz a szegények, a nép demokráciája és nem a gazdagok demokráciája — a proletariátus diktatúrája egész sor kivételt teremt a kizsákmányoló, az elnyomók, a kapitalisták szabadságára vonatkozóan. Ahhoz, hogy az emberiséget a bérabszolgaságtól megszabadítsuk, ezeket el kell nyomnunk, ellenállásukat erőszakkal le kell törnünk. — világos, hogy ott, ahol elnyomás, erőszak van, ott nincs szabadság, nincs demokrácia. S itt Lenin Engelsre utal, aki szerint ameddig a proletariátus az államot még felhasználhatja, nem a szabadság érdekében, hanem ellenségeinek fékentar-tására használja fel, és mihelyt szabadságról lehet szó, az állam mint állam megszűnik létezni.

Ami pedig a *szocialista demokráciát* illeti, arról azt írja, hogy: az a demokrácia a nép óriási többségének számára, s erőszakos elnyomása a kizsákmányolóknak, a nép elnyomóinak, azaz kizárása az elnyomóknak a demokráciából (ez a demokrácia módosulása) a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet idején.

Csakis a kommunista társadalomban, amikor a kapitalisták ellenállását már végleg megtörték, amikor a kapitalisták eltűntek és osztályok már nincsenek (vagyis, ha már nincs különbség a társadalom tagjai között a társadalmi termelési eszközökhöz való viszonyukban), csakis akkor „szűnik meg az állam és lehet szabadságról beszélni” *Csak akkor lehetséges és akkor való-sul meg a teljes, valóban „megszorítás nélküli” demokrácia.* És akkor majd fokozatosan elhal a demokrácia, egyszerűen azért, mert a kapitalista rabszág-tól, a kapitalista kizsákmányolás megszámlálhatatlan borzalmától, brutalitá-sától, képtelenségétől és aljasságától megszabadult emberek fokozatosan hoz-zászóknak majd ahhoz, hogy a társadalmi együttélés legelemibb, évszázadok óta ismert és évezredek óta minden hagyományban ismételt szabályait erő-szak nélkül, kényszer nélkül, alárendeltség nélkül, *anélkül a külön kénysze-ritőszervezet nélkül* tartsák be, amelynek neve — az állam. Ez a valóságban, a lakossággal szemben sajátosan jelentkezik: *nem ugyanazt az oldalát mutat-ja a társadalom különböző osztályai felé. Az elnyomottak felé diktatúrát je-lent,* (melynek formái és eszközei a történelmi helyzettől függően változnak), *az uralkodó osztály számára pedig („rend”-et, „nyugalmat”, a „béke álla-potát”) demokráciát és szabadságot.*

Az államnak tehát nem minden megnyilvánulásából és intézkedéséből tűnik ki kézzelfoghatóan, hogy az uralkodó osztály érdekének megnyilvánulása lenne. Erre különösen akkor kerül sor, amikor az uralkodó osztályon belüli társadalmi ellentétek lépnek előtérbe. Valójában: az alapvető ellentét

a kizsákmányoló államban mindig a kizsákmányoló kisebbség és a kizsákmányolt többség közötti ellentétet fejezi ki még akkor is, ha történelmileg nem mindig ez az alapvető ellentét kerül előtérbe.

Az elmondottak nyilván elegendők annak bizonyítására, hogy szükséges az állam általános fogalmával, különösen a szocialista állam fogalmával összefüggésben a fogalom szélesebbkörű államelméleti meghatározása, nézetünk szerint is úgy, hogy a demokrácia mint ismérv helyet kapjon az államfogalomban.⁶

Figyelemmel kiindulópontunkra, a demokrácia mint az állam fogalom ismérve azonban az állam általános fogalmában és a szocialista állam fogalmában eltérően kaphat helyet. Az állam általános fogalmában ugyanis kizárólag csak egy értelemben, az állam osztálylényegénél fogva, de a funkciók gyakorlásának módszere értelmében nem. Ez ugyanis a szocialista állam minőségileg új lényegi eleme.

Tekintettel arra, hogy a demokrácia a szocialista államnak több minőségben ismérve, annak tehát szerepelnie kell a szocialista állam fogalmában is, abban a fogalomban, amely átfogja a szocialista állam fejlődésének mindkét szakaszát. Megállapítható azonban, hogy az idevonatkozó államelméleti meghatározások nem tükrözik ezt.⁷

Nem lehet e kérdést megoldani azzal sem, hogy a szocialista állam lényege kezdetben a diktatúra volt, ami mint „nem fő lényeg” volt jelen, s később a fő lényeg, vagyis a demokrácia mint „mélyebb” lényeg került előtérbe, hiszen a diktatúrával együtt a demokrácia mindig jelen volt és jelen van az állammal összefüggésben, csak az a kérdés, milyen értelemben és milyen terjedelemben jelentkezik a demokrácia.

A szocialista állam fogalmában tehát tükröződnie kell a demokráciának több értelemben, s így a szocialista állam osztálylényegének változását, új minőségi vonásait, funkcióinak új jegyeit, ezzel összefüggésben kell magában foglalnia.

Szükséges tehát a szocialista állam és a szocialista társadalom közötti új viszonyt, a demokrácia oldaláról éppen a szocialista állam fogalmában kife-

⁶ Vö.: Hegedűs András: Gazdasági irányítás és társadalmi függőség. Közgazdasági Szemle, 1966. 78. sz. 860. száma.

Világhy Miklós: Állam és humánium. Állam és igazgatás. 1956. 9. sz. 513. s. köv. p.

G. I. Petrov: K voproszu ob opredelenie obscsenarodnogo goszudarsztva. SzGP. 1965. 3. sz. 14. s. köv. p.

I. Papp: K'n opredelenito na ponjatieto g'rsava ot szocialiszticeszki tip: Pravna Miszl. 1966. Kn. 4. 64—68. p.

⁷ F. M. Burlackij: szerint az össznépi állam, az össznépi hatalom szerve, amelynek segítségével a társadalom megvalósítja a kommunizmus építését a gazdasági és szociális folyamatok vezetését, védi a polgárok szabadságát és a szocialista egyenlőséget, a szocialista jogrendet, biztosítja a védelmet és megvalósítja a többi országokkal való kapcsolatokat". (O nekotarih voproszah teorii obscsenarodnogo szocialiszticeszkogo goszudarsztva. SzGP. 1962. 10. sz. 5. p.) Továbbá: „A szocialista állam: a dolgozók politikai hatalmának szervezete élén a munkáosztállyal, mely mint a proletárdiktatúra nyilvánul meg a szocializmus teljes és végleges győzelméig, a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakában pedig össznépi állammá alakul át, amely — mint szervezet szükséges a megdöntött kizsákmányoló osztályok ellenállásának elnyomására, a munkáosztály összes dolgozókkal való szövetségének erősítésére és fejlesztésére, úgyszintén a szocializmus és a kommunizmus építésében ezek alkotómunkájának fejlesztésére.” (O. Sz. Joffe, A. I. Korolev: Szucsnoszty szocialiszticeszkogo goszudarsztva i prava. Izd—vo Lenin-gradszkogo Universiteta 1963. 39. p.)

jezni és rámutatni arra, hogy a szocialista társadalomban a termelő tevékenység valóban kiegészül a társadalom irányításában, az állami szervek funkcióinak megvalósításában való részvétellel. A legújabb államelméleti munkák véleményünk szerint helyesen ilyen irányú meghatározásokat is adnak.

Az állam és a demokrácia nagy problémaköréből csupán az állam fogalma és a demokrácia viszonyának kérdéseit elemeztük, figyelemmel az állami és társadalmi szervek viszonyára. Indokolt persze az állam- és jogelmélet módszerével más oldalról is elemezni és vizsgálni ezt a problémát, nem is szólva, a szakjogtudományok nélkülözhetetlen szerepéről és segítségéről e vonatkozásban. Bármilyen oldalról is vizsgáljuk azonban a demokráciát, vagy bármelyik sajátos formáját (pl. ha a társadalmi szervezetben, a munkaszervezetekben érvényesülő demokráciát vesszük figyelembe), ez mindig összefügg az állammal, s így az állam és a demokrácia viszonya a demokrácia kérdései vizsgálatának középpontjában áll.

Ami a gyakorlatot is illeti, a kommunizmus építése a Szovjetunióban, a szocialista világrendszer létrejötte — úgy mondhatnánk — egyértelművé tette a demokratizálási tendenciát a szocialista országokban. Ez a korszak, amelyik lehetővé tette az áttérést az egyetemes népi állam építésére, a szocialista demokratizmus fejlődésének további fázisait teszi szükségessé. Különösen az SzKP XX. kongresszusa óta fordítanak a szocialista országokban nagy figyelmet erre a problémára, amely napjainkban *szükségessé teszi az állami szervezet fokozatos átszervezését, a demokratizmus kiszélesítését.*

A szocialista demokrácia jövőjére vonatkozó koncepciót a leninizmus mindig is egybekapcsolta a szocializmus és a kommunizmus építésének fejlődésével.

Az *össznépi demokrácia* jelentős lépés e történelmi jelentőségű feladat további megoldásának útján. Betetőző lépése a szocialista demokrácia fejlődésének akkor következik be, amikor átalakul teljes kommunista demokráciává. A teljes demokrácia fogalmát a kommunizmus viszonyai között Lenin feltételes értékű kifejezésnek tekintette, amivel a kommunista társadalomban a demokrácia, miután gyökeresen átalakult és szokássá válik, el fog halni.

1921. márciusában a munkások felkérték Lenint, hogy szólaljon fel a Közlekedési Dolgozók öszorosorszgi Kongresszusán. Mikor Lenin keresztülment a termen, észrevett egy plakátot a következő szöveggel: „A munkások és parasztok uralmának soha nem lesz vége.” Megmagyarázta a kongresszus résztvevőinek, hogy ez a jelszó tévedésen és a kommunizmus elemi igazságainak félreértésén alapszik. Ha a munkások és a parasztok uralmának soha nem lenne vége — mondotta, akkor nem lenne soha kommunizmus sem, amely az emberek teljes egyenlőségét tételezi fel és amely csak akkor valósulhat meg, ha teljesen megsemmisülnek az osztályok, megszűnnek az osztálykülönbségek a munkások, a parasztok és a szovjet értelmiség között.

Mindaddig azonban, amíg a kommunista társadalom nem jut el erre a színvonalra a demokrácia sokoldalú fejlesztése a kommunizmus építésének egyik legfontosabb *objektív feltétele marad.*

A szocialista országokban a gazdasági-társadalmi bázis megváltozása azt eredményezi, hogy érlelődnek az állam elhalásának, illetőleg ami ezzel egyértelmű, a szocialista államiség kommunista társadalmi öngazgatássá fejlődésének feltételei. A kommunizmus korszakában az állami szervek egy része majd teljesen megszűnik, másik része — elsősorban a képviseleti

szervek és az állami feladatokat már korábban is ellátó tömegszervezetek — alkalmasak lesznek arra, hogy a kommunista öngazgatás szerveivé váljanak. Egyúttal a korábban állami szervek elvesztik politikai, állami jellegüket. A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja szerint a szovjetek, a szak-szervezetek, a szövetkezetek és a dolgozók más tömegszervezetei egyesülnek majd a kommunista öngazgatásban, feloldódnak ebben a szervezetben, tehát tovább élnek az állam elhalása után is. Ez természetes, mert nincs semmiféle ellentét a kommunista öngazgatás szerkezeti struktúrája és a társadalom vezetésének szocialista-kommunista rendszere közt.

Mindez természetesen nem azonnali megoldásra vár, hanem *fokozatosan, a gazdasági technikai alap fejlődésével jár együtt.*

A szocialista államokban: a jelenlegi feladat az egyetemes népi állam kialakulása alapjának, a szocialista demokratizmusnak a kibontakoztatására.

Éppen ezért elvi konkluzióként megállapíthatjuk: hogy a társadalmi öngazgatás intézményeinek növekedése a szocialista állam fejlődésének jellegzetes sajátossága, szükségszerű vonása. Természetesen *mindazok a formák*, amelyek a társadalmi öngazgatás intézményeként létrejönnek, *csak előkészítésnek tekinthetők.* Csak azoknak a formáknak a kibontakoztatásáról van itt szó, amelyeknek létrejötté az állami intézmények mellett elemeit képezi a jövő, az állam nélküli társadalomnak, mely mindenestre hosszú és sok-sok kísérletezést magában foglaló folyamat mindaddig, amíg ezek a formák majdan a társadalmi öngazgatás rendszerében *általánossá, s egyben kizárólgóssá* is válnak.*

* E tanulmány része a szerző készülő nagyobb monográfiájának.

Dr. Antalffy György egyetemi tanár Szeged:

**AZ ÁLLAM ÉS TÁRSADALMI SZERVEK VISZONYÁNK ÚJABB
ÁLLAM ÉS JOGELMÉLETI PROBLÉMÁIRÓL**

- I. A hatalom szervezeti formáiról a szocialista társadalomban
- II. Az állami szervek demokratizmusa a szocialista társadalomban
- III. Az állami szervek és a társadalmi szervek viszonyáról a szocialista társadalomban
- IV. A marxista leninista párt vezető szerepe az állami és a társadalmi szervek vonatkozásában
- V. A szocialista állam fogalma és a demokrácia

ДЕРДЬ АНТАЛФФИ

профессор юридического факультета г. Сегеда

*Новейшие проблемы отношений государственных и общественных органов
в свете теории государства и права*

- I. Об организационных формах, выражающих отношения власти в социалистическом обществе.
- II. Демократизм государственных органов в социалистическом обществе.
- III. О соотношении государственных и общественных органов в социалистическом обществе.
- IV. Руководящая роль марксистско-ленинской партии в системе государственных и общественных органов социалистического общества.
- V. Демократия и понятие социалистического государства.

György Antalffy

Professeur à la Faculté de Droit de Szeged

Problèmes récents concernant la théorie du droit
et la théorie politique dans les rapports entre
les organes publics et sociaux

- I. Formes d'organisation du pouvoir dans la société socialiste
- II. Le démocratisme des organes publics dans la société socialiste
- III. Rapports entre les organes publics et sociaux dans la société socialiste
- IV. Le rôle de premier plan du parti marxista-léniniste par rapport aux organes publics et sociaux
- V. Le concept de l'État socialiste et la démocratie

Professor dr. György Antalffy, Szeged:

**SOME RECENT PROBLEMS IN THE THEORY OF STATE AND
LAW ABOUT THE RELATION BETWEEN THE STATE ORGANS
AND THE SOCIAL ORGANS**

- I. About the organisational forms of power in the socialist society
- II. Democratism of the state organs in the socialist society
- III. About the relation between the state organs and the social organs in the socialist society
- IV. The leading role of the marxist-leninist party in respect of the state organs and of the social organs
- V. The concept of the socialist state and the democracy

Felelős kiadó: Dr. Kovács István

Megjelent 400 példányban 10 (A/5) ív terjedelemben

Kézirat a nyomdába érkezett: 1966. július hó.

Készült: Linószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55
szabványok szerint.

66-6342 — Szegedi Nyomda Vállalat

A SZEGEDI JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁNAK E SZOROZATBAN 1961 ÓTA MEGJELENT KIADVÁNYAI

Tomus VIII.

- Fasc. 1. Buza László: Az ENSZ főtítkárának nemzetközi jogi helyzete (Szeged, 1961.) 30 l.
- Fasc. 2. Kemenes Béla: A szerződések szabályozásának elvi kérdései a Polgári Törvénykönyvben (Szeged, 1961.) 72 l.
- Fasc. 3. Balázs József: A mezőgazdasági termelőségvetkezetek jövedelemrészesedése (Szeged, 1961.) 20 l.
- Fasc. 4. Pólay Elemér: A római birodalmi jog és a peregrin jog kölcsönhatásának jelei az erdélyi viaszostáblák okiratanyagában (Szeged, 1961.) 27 l.
- Fasc. 5. Horváth Róbert: Megemlékezés az első népességtudományi mű megjelenésének 200 éves évfordulójáról: Süßmilch „Isteni Rend”-jéről (Szeged, 1961.) 29 l.
- Fasc. 6. Maday Pál: A gyulai uradalom polgári perrendtartása 1792-ből (Szeged, 1961.) 20 l.
- Fasc. 7. János Martonyi: Les sciences administratives en Hongrie depuis 1945 (Szeged, 1961.) 32 p.
- Fasc. 8. Szűcs István: A hatáskörök általános rendezésének néhány kérdése a tanácsi igazgatásban (Szeged, 1961.) 23 l.
- Fasc. 9. Tokaji Géza: Az okozati összefüggés kérdése a szocialista büntetőjogban (Szeged, 1961.) 36 l.
- Fasc. 10. Дёрдь Анталфи: Материалы из практики капитализма к теории государства „благоденствия” (Cereд, 1961.) стр. 39.

Tomus IX.

- Fasc. 1. Szentpéteri István: A közvetlen demokratikus formák sorsa a burzsoá állami fejlődésben (Szeged, 1962.) 74 l.
- Fasc. 2. Pető István: A szocialista humanizmus a szovjet büntetőjog egyes alapelveinek tükrében (Szeged, 1962.) 28 l.
- Fasc. 3. Pólay Elemér: „Publius Mucius et Brutus... fundaverund ius civile” (A köztársasági Róma jogtudományának történetéhez (Szeged, 1962.) 52 l.
- Fasc. 4. Robert Horváth: La statistique de la peste de Debrecen (1739—40) et du choléra de Pest (1831) en Hongrie et leurs conséquences sociales (Szeged, 1962.) 20 l.
- Fasc. 5. Georges Antalffy: Conférences sur l'histoire des doctrines politiques et juridiques (Szeged, 1963.) 75 l.

Tomus X.

- Fasc. 1. Buza László: A nemzetközi jogi normák kialakulásának útja (A fejlődésnek az ENSZ alapokmányában meghatározott iránya a békés egymás mellett élés s a jószomszédi és baráti együttműködés szellemében) (Szeged, 1963.) 49 l.
- Fasc. 2. Maday Pál: Falusi tisztviselők hivatali esküje a gyulai uradalomban (Szeged, 1963.) 29 l.
- Fasc. 3. Horváth Róbert: Kossuth haladó gondolatai a londoni egyetemen tartott elméleti közgazdaságtani előadásában (Szeged, 1963.) 34 l.
- Fasc. 4. Nagy Károly: A nemzetközi szerződések hiteles értelmezése (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 5. Pólay Elemér: *A stipulatio szerepe az erdélyi viaszostáblák okiratanyagában* (Szeged, 1963.) 34 l.

Fasc. 6. Biró János: *Kollégiumok a római Dáciában*. (Szeged, 1963.) 33 l.

Fasc. 7. Both Odön: *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában* (Szeged, 1963.) 128. l.

Tomus XI.

Fasc. 1. Господин Желев: *Народное представительство в народной Республике Болгарии* (Серед, 1964.) стр. 52.

Fasc. 2. Georges Antalfy: *Problèmes nouveaux de la théorie du droit dans l'évolution de la démocratie socialiste* (Szeged, 1944.) 74. p.

Fasc. 3. Besenyei Lajos: *Az építési szerződések néhány elvi és gyakorlati problémája* (Szeged, 1964.) 35 l.

Fasc. 4. Papp Ignác: *A szocialista demokrácia elemei mezőgazdasági termelőszövetkezeteinkben* (Szeged, 1964.) 28 l.

Fasc. 5. Nagy Károly: *Az állam idő előtti elismerése és a beavatkozás a nemzetközi jogban* (Szeged, 1964.) 32 l.

Fasc. 6. Tóth Árpád: *A kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc. létrejöttének előzményei 1868-tól a századfordulóig* (Szeged, 1964.) 32 l.

Fasc. 7. Horváth Róbert: *Berzeviczy Gergely közgazdasági és népességi tanai* (Szeged, 1964.) 34 l.

Fasc. 8. Bólya Lajos: *A biztosító és kényszerítő intézkedések rendszere a büntető eljárásban* (Szeged, 1964.) 63 l.

Fasc. 9. Pólay Elemér: *Az eladói kellékszavatosság szabályozása a preklasszikus római jogban* (Szeged, 1964.) 75 l.

Tomus XII.

Fasc. 1. Buza László: *A nemzetközi jog fejlődése a felszabadulás óta* — Szilbereky Jenő: *A Magyar Népköztársaság jogrendszerének fejlődése* (Szeged, 1965.) 48 l.

Fasc. 2. Horváth Róbert: *Konek Sándor professzor (1819—1884) elméleti statisztikai munkássága és a magyar polgári statisztikai elmélet alakulása* (Szeged, 1965.) 66. l.

Fasc. 3. György Antalfy: *L'État socialiste et la théorie marxiste de l'État et du droit*. (Szeged, 1965.) 94 l.

Fasc. 4. Pólay Elemér: *A censori regimen morum és az ún. házi bírászkodás* (Szeged, 1965.) 43 l.

Fasc. 5. Bárdosi István: *A perbeli egyezség és a perjogi alapelvek kapcsolata* (Szeged, 1965.) 18 l.

Fasc. 6. Bérczi Imre: *Az újítói jog néhány gazdasági és jogi problémája* (Szeged, 1965.) 23 l.

Tomus XIII.

Fasc. 1. Antalfy György: *Az állami és társadalmi szervek viszonyának újabb állam és jogelméleti problémáiról* (Szeged, 1966.) 115. l.

Fasc. 2. Bárdosi István: *A polgári peres és nem peres eljárás viszonya, különös tekintettel a fizetési meghagyásos eljárásra* (Szeged, 1966.) 20. l.

Fasc. 3. Biró János: *Kollégiumok Aquincumban* (Szeged, 1966.) 36. l.

Fasc. 4. Horváth Róbert: *Sur quelques problèmes essentiels de la démographie contemporaine hongroise: L'interdépendance théorique de l'économie et de la démographie et la question de la planification de la main-d'oeuvre* (Szeged, 1966.) 15. l.

Fasc. 5. Pető István: *A terhelt jogi helyzete a magyar büntető eljárásban* (Szeged, 1966.) 21. l.

Fasc. 6. Ruszoly József: *A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele a demokratikus államhatalom gyakorlásában (1944. december—1945. január)* (Szeged, 1966.) 29. l.

Fasc. 7. Szentpéteri István: *Általános vezetélméleti koncepciók* (Szeged, 1966.) 38. l.

Fasc. 8. Tóthné Fábián Eszter: *A szállítási szerződések szankciós rendszere* (Szeged, 1966.) 54. l.